

Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут права та психології
Кафедра теоретичної та практичної психології

Психологія національної безпеки

*Збірник тез науково-практичної конференції
з міжнародною участю
25 квітня 2017 року*

Львів – 2017

УДК 159,9
ББК 88
Пс 86

Друкується за рішенням
кафедри теоретичної та практичної психології
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
протокол №10 від 31 березня 2017 р.

«Психологія національної безпеки»

Наук.-практ. конф. з міжнародною участю (2017; Львів)

Збірник тез науково-практичної конференції з міжнародною
участю «Психологія національної безпеки», 25 квітня 2017 р. [Текст]
– Львів: «СПЛОМ», 2017. – 196 с.

Бібліогр. в канці ст.

Упорядник:

М.Й. Варій (д-р псих. н., проф.)

Відповідальний за підготовку до друку О.М. Лозинський (ст. викл.).

Матеріали друкуються в редакції авторів. За дотримання авторських прав,
достовірність інформації, коректність висновків відповідальність несуть автори.
Редколегія може не погоджуватися з ідеями авторів статей.

ISBN 978-966-919-253-0

© НУ «Львівська політехніка», 2017.
© Кафедра теоретичної та практичної психології ІНПП, 2017.
© В-во «СПЛОМ», 2017.

Зміст:

Ортинський Володимир. Національна безпека України у площині психологічної науки (вступне слово)	7
Адамська Зоряна. Фасилітативна діяльність у професійному становленні майбутнього психолога.....	9
Андрійчук Іванна. Діалогічна взаємодія в управлінському спілкуванні вищої школи.....	11
Андрусишин Юлія, Коваль Вікторія. Захист від негативних інформаційно-психологічних впливів в умовах гібридної війни.....	13
Бамбурак Наталія. Професійно-особистісні деструкції в діяльності фахівців-психологів.....	15
Баранюк Назарій. До питання розуміння психології безпеки.....	16
Барчій Магдалина. До питання формування емоційної стійкості майбутніх педагогів.....	18
Березовська Лариса. Попередження професійного вигорання студентської молоді	21
Білозерська Світлана. Духовні цінності як орієнтири розвитку української нації ...	23
Варій Мирон. Основні засади психології національної безпеки	25
Вінтюк Юрій. Окремі ментальні характеристики української нації як загроза її існуванню.....	29
Вінтюк Юрій. Перешкоди на шляху реформування системи освіти як загроза майбутньому нашої держави.....	31
Войцеховська Оксана. Теоретичні підходи дослідження феномену психологічного благополуччя особистості	33
Волошин Олександра. Інформаційні війни як загроза національній безпеці.....	35
Гаркавенко Зоя, Лещук В., Соколов С. Теоретико-методологічний аналіз впливу соціальної ентропії на психологічну безпеку суспільства.	37
Германович Оксана. Психологічні особливості часо-просторових характеристик у життєдіяльності особистості	40
Гоца Василина. Психологічна безпека особистості: теоретико-психологічні аспекти	43
Горошкевич Надія. Пошук шляхів захисту від інформаційного психологічного впливу ЗМІ.....	45
Губенко Олександр. Психологія національної еліти як фактор національної безпеки.....	47
Гузенко Ірина. Синдром емоційного вигорання у професійній діяльності військовослужбовців.....	49
Гуцман Марина. Психологічні особливості ресурсного потенціалу особистості в умовах переживання стресу.....	52
Дзюбинська Марія. Особливості самооцінки матерів, які виховують дітей хворих на епілепсію.....	54

Жизномірська Оксана. Психологічні аспекти підвищення стресостійкості особистості педагога.....	55
Жиляк Наталія. Професійна самоідентифікація як умова психологічної безпеки особистості студента.....	57
Завгородня Олена. Здоров'я дитини в контексті історично зумовлених типів ставлення до неї.....	59
Закалик Галина. Негативні форми особистісної та соціальної деструктивності у сучасному суспільстві.....	61
Затурська Ольга. Формування етнічних культурно-ціннісних орієнтацій у студентському середовищі та їх вплив на психологічну безпеку особистості.....	63
Іванова Наталя. Зміст та особливості перебігу професійного вигорання фахівця ..	65
Іванова Олена, Корсун Сергій. Щодо питання терористичної віктимності та реалізації функцій Національної гвардії України ..	67
Іванчина Ольга. Психологические аспекты религиозной безопасности.....	68
Калинюк Ольга. Соціально-психологічні чинники формування етнічних стереотипів як аспект безпеки особистості ..	70
Кожушко-Лозинська Ірина, Лозинський Олег. Проблема захисту творів сакрального живопису західноукраїнських художників першої половини 20 ст. ...	72
Коновалова Олена. Формування професійної мотивації студентів торговельно-економічного коледжу.....	74
Кривопишина Олена. Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів особистості з різним рівнем інтернет – залежності ..	76
Кузікова Світлана. Саморозвиток як умова життєздатності людини у кризових ситуаціях ..	79
Кузнецова Олена. Українофобія як засіб інформаційної війни російських ЗМІ ...	81
Кулеша-Любінець Мирослава. Особливості психологічного супроводу хворої дитини та її сім'ї в умовах лікувального закладу.....	86
Легендзевич Галина. Особливості формування рефлексивних компетентностей у процесі професійної підготовки студентів – психологів ..	88
Лесько Наталія. Проблеми психологічного насильства в сім'ї.....	90
Литвинчук Леся. До проблеми системності у психологічній реабілітації осіб залежних від опіодів.....	92
Литвинчук Михайло. До проблеми ефективності поведінки особи в складних умовах ..	93
Ліщинська Олена. Соціально-психологічне обґрунтування критеріїв деструктивного психологічного впливу ЗМІ.....	94
Лозинська Тетяна. Психогігієнічне виховання студентської молоді на християнських засадах.....	96
Лозинський Олег. Психологічне трактування антикорупційної спроможності особистості у підходах конструктивно-розвивальної теорії Р. Кегана ..	98
Лялюк Галина. Неефективність функціонування механізмів психологічного захисту як детермінанта відхилень у становленні особистості.....	102
Макаренко Стефанія. Психосоматичне здоров'я як важлива складова національної безпеки ..	104

Марушка Вікторія, Алмаші Світлана. Проблеми формування самооцінки підлітка	106
Матіко Марія, Алмаші Світлана. Психологічний аналіз труднощів у діяльності і спілкуванні школярів при переході з початкової школи в основну	108
Миронець Сергій. Особливості формування професійно-психологічної готовності фахівців міжнародних гуманітарних місій	112
Москалець Віктор. Віра в Бога як фактор почування екзистенційної безпеки.....	114
Новікова Жанна. Роль взаємодопомоги у формуванні безпечного простору особистості	116
Олійник Алла. Життєдайність релігійного сенсу існування.....	118
Панасюк Надія. Профілактика емоційного вигорання серед студентів	123
Панасюк Надія, Бойко Анастасія. Психологічні механізми упередженого ставлення до вимушених переселенців зі Сходу та Криму	125
Поклад Ірина. Арт-терапія як засіб актуалізації ресурсів особистості до збереження психологічного здоров'я.....	128
Поліщук Валерій. Корупційне повсякдення, або 10 суспільних причин байдужого ставлення до корупції.....	130
Поліщук Світлана. Психологічний супровід молодших школярів: з досвіду реалізації проекту	133
Попович Богдана, Алмаші Світлана. Причини та види подружніх конфліктів	135
Радчук Галина. Орієнтири розбудови сучасної освіти з позиції синергетики.....	138
Ращковська Ілона. Професійне вигорання педагога та шляхи його подолання як важливий напрям роботи психолога в школі.....	140
Романець Зоя. Екзистенційно-психологічні фактори релігійного сектантства.....	142
Рутар Степан. Проблеми деоліархізації в Україні	145
Савка Ірина. Психотерапія посттравматичних розладів.....	147
Сватюк Оксана, Живко Зінаїда. Зростання ролі психологічної безпеки у соціальній сфері системи	150
Семенів Наталія. Міжетнічні взаємини і національна безпека: виклики сучасності	152
Сингаївська Ірина. Використання клубного формату для профілактики професійного вигорання викладачів ВНЗ	154
Сіткар Віктор. Психологічна безпека особистості дитини крізь призму субкультури on-line спілкування.....	156
Сибірна Рома, Сибірний Андрій. Особливості поведінки працівника поліції в надзвичайних ситуаціях.....	158
Собко Катерина. Прояви етнічної толерантності у структурі міжособистісної взаємодії студентського середовища	160
Степура Євгеній. Проблема психологічних чинників невдалих рішень	162
Сулятицький Іван, Барабаш Мирослав. Соціопсихологічні засади світоглядних цінностей сучасного захисника України.....	164
Суший Олена. Психосоціальні та інституційні чинники національної небезпеки у новітніх українських реаліях.....	166

Терлецька Юліана. Психоекономічна депривація в контексті економічно-психологічної безпеки держави	168
Tytula Dmytro. International terrorism. Psychological Aspects of Terrorism	170
Ткач Богдан. Значення нейромаркетингу у формуванні девіантної поведінки....	172
Філоретова Наталія, Малинович Лариса. Психологічні особливості взаємодії у сім'ях, де виховується дитина з порушеннями в розвитку	174
Хазратова Нігора. Тенденції динаміки образу держави і громадянської ідентичності.....	176
Яковенко Сергій. Психологічні чинники зростання небезпеки самогубств неповнолітніх.....	179
Ярощук Назар. Економіко-психологічна безпека держави, як передумова національної безпеки.....	181
ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ.....	184

Ортинський Володимир. Національна безпека України у площині психологічної науки (вступне слово)

Шановні учасники науково-практичної конференції!

Вивчення проблем національної безпеки України нині є надзвичайно важливим, центральним завданням серед стратегічно значимих для її розвитку, оскільки їх розв'язання є умовою і метою не лише реформування, а й цілісності й незалежності нашої держави. Власне національна безпека України, яка сьогодні, фактично, знаходиться в стані війни з Росією, є тим стрижнем, навколо якого кується перемога над ворогом, відбувається зміцнення суверенітету, територіальної цілісності нашої держави, створення внутрішніх і зовнішніх умов, що гарантують стабільність та стійкий поступальний розвиток особистості, суспільства і держави.

Національну безпеку України можна виразити як систему заходів, спрямованих на запобігання й ліквідацію загроз для стійкого розвитку особистості, суспільства, економіки й держави. З цього видно, що протилежним національній безпеці є небезпека, яка виявляється як сукупність умов і чинників, що спричинюють порушення нормального функціонування й розвитку людини, суспільства, економіки чи держави. Такі загрози існують у кожній сфері суспільної життєдіяльності.

Однак, всебічний аналіз проблем національної безпеки України свідчить про нерозробленість багатьох її теоретичних і практичних аспектів. Тому, на благо розвитку України, сьогодні необхідно усвідомити та науково обґрунтувати всі аспекти психології національної безпеки, її джерела, рушійні сили тощо.

Наукова психологічна думка має бути спрямованою на своєчасне виявлення загроз і реагування на них з боку системи забезпечення національної безпеки, розроблення практичних заходів діяльності зі захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також визначення основних напрямів діяльності з їх попередження і усунення, обґрунтування засобів, форм, методів, способів і технологій розв'язання завдань забезпечення національної безпеки України при раціональному використанні наявних ресурсів.

Сьогодні недосконалість системи організації державної влади і громадянського суспільства, стан української економіки, соціальна й політична поляризація українського суспільства, криміналізація державно-суспільних відносин, зростання організованої злочинності створюють широкий спектр внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці України.

Так, у сфері економіки загрози обумовлені насамперед її тінізацією, залежністю від енергоносіїв інших держав, зниженням інноваційної активності й науково-технічного потенціалу, стагнацією

аграрного сектора, розбалансуванням банківської системи, тенденцією до переважання в експортних поставках сировинної складової, а в імпорتنих – продовольства і предметів споживання, включаючи предмети першої необхідності.

Загрозу національній безпеці України в соціальній сфері створюють глибоке розшарування суспільства на вузьке коло багатих і переважаючу масу малозабезпечених громадян, збільшення питомої ваги населення, що живе за межею бідності, зростання безробіття. Спостерігається скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках науково-технічного розвитку, відтік за рубіж висококваліфікованих фахівців і продукту інтелектуальної власності, що загрожує економіці держави.

Загрозою фізичному здоров'ю нації є криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, зростання споживання алкоголю і наркотичних речовин. Наслідками глибокої соціальної кризи є скорочення народжуваності і середньої тривалості життя в країні, деформація демографічного і соціального складу суспільства, ослаблення фундаментального осередку суспільства – сім'ї, зниження духовного, етичного і творчого потенціалу населення.

На сьогодні не розв'язана проблема криміналізації суспільних відносин в Україні. На мій погляд, серйозні прорахунки в економічній, правоохоронній та інших галузях державної діяльності, а також ослаблення системи державного регулювання і контролю, недосконалість правової бази і відсутність сильної державної політики в соціальній сфері, зниження духовно потенціалу суспільства є основними чинниками, що сприяють зростанню злочинності, особливо її організованих форм, а також корупції.

В основі переліченого вище лежить психологічний фактор, який є тим ґрунтом, на якому й виростають означені вище негативні явища, оскільки руйнування у всіх сферах держави і суспільства починається зі змін (негативних) у свідомості його громадян, тобто в голові людей, як це доречно зауважив герой роману Михайла Булгакова „Собаче серце” професор Преображенський. Отже, психологічна складова національної безпеки є важливим компонентом в її системі.

Безумовно, важливим чинником впливу на національну безпеку України є діяльність силових структур, у тому числі й правоохоронних органів.

Однак психологічні чинники впливу на національну безпеку України в науковому плані залишаються мало дослідженими. Виходячи з цього, завдання конференції полягає у розкритті та обґрунтуванні психологічної складової системи національної безпеки України. Науковому осмисленню у контексті психології національної безпеки підлягають такі аспекти як психічне здоров'я громадян і соціальних груп, політико-психологічні трансформації та соціально-психологічні стани суспільства, психологічний вплив і психологічний захист, соціально-психологічна єдність народу і національна безпека в цілому. Залишаються важливими психологічні аспекти діяльності силових структур держави, у тому числі й правоохоронних органів та їх вплив на національну безпеку.

Як бачимо, науково-практична конференція «Психологія національної безпеки» є актуальною.

Шановні учасники науково-практичної конференції! Бажаю Вам плідної праці, натхнення та злету творчої думки!

Адамська Зоряна.

Фасилітативна діяльність у професійному становленні майбутнього психолога

Українське суспільство, яке переживає сьогодні серйозні економічні, політичні та соціальні зміни, висуває особливі вимоги до представників соціономічних професій, і особливо до психологів. Однак слід зауважити, що багато психологів все частіше беруть участь у виконанні цілком конкретних, високооплачуваних замовлень, характерною рисою яких є організований вплив на людей: групові тренінги, групова психотерапія, ділові ігри, оволодіння методами управління, ділового спілкування тощо. Відкритий доступ до готових технологій такого впливу, як вказує Є.Л. Доценко, створює можливості для використання їх нефахівцями, людьми, далекими від теорії психології і, тим більше, й від практики. Як результат, психологічна технологія впливу, «розпочавши самостійне життя за законами ринку, допускає можливість свого використання як засобу досягнення і негуманних цілей... і за таких умов стає маніпулятивною» [2, с.8]. Саме тому на сучасному етапі особливо гостро постає проблема підготовки майбутнього психолога.

Дослідження різних аспектів професійного та особистісного становлення психолога у вітчизняній психології представлені в працях Т.І. Білухи, О.Ф. Бондаренка, Л.В. Долинської, Ю.Г. Долінської, С.Д. Максименка, В.Г. Панка, Н.І. Пов'якель, Г.К. Радчук, М.В. Савчина, А.В. Фурмана, Н.В. Чепелевої, Н.Ф. Шевченко та ін. Однак більшість як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників (Г.О. Берулава, О.Ф. Бондаренко, Дж. Б'юдженгаль, П.В. Лушин, А. Маслоу, Г.К.Радчук, К.Роджерс, Н. Роджерс, Дж. Фрейберг та ін.) директивності, авторитарності та об'єктності традиційної парадигми протиставляють недирективність, демократичність і суб'єктність гуманістичної парадигми професійної освіти психологів.

Так, на думку Г.О. Берулави, в об'єктній парадигмі завдання психолога полягає в психологічній корекції поведінки, інтелектуальних і особистісних якостей суб'єкта з метою його максимальної адаптації до умов суспільства, відповідно до визнаних нормативів вікового розвитку. Основним завданням психолога, з точки зору суб'єктної парадигми, є психологічний супровід розвитку особистості, мета якого – створення необхідних психологічних умов для її ефективного становлення. Відповідно для вирішення цих завдань використовується свій інструментарій, своє коло методів впливу на особистість. Так, у першому випадку психолог застосовує методи

психокорекції, які передбачають використання психодіагностики, психологічного консультування, психотренінгів, немедичної психотерапії. У другому випадку вирішення завдання забезпечується завдяки таким методам впливу, як психологічна просвіта (проведення лекцій, бесід, семінарів, консультацій, круглих столів, диспутів тощо). Психологічна діагностика, психологічне консультування, тренінг умінь виступають допоміжними методами. Тобто вплив психолога повинен спрямовуватися не на «формування» і корекцію особистості з позицій об'єктного маніпулювання, а на створення умов для її розвитку через задоволення її базових потреб, що повинно забезпечити формування механізмів самонавчання і самовиховання [1].

З цієї позиції головним процесом, який реалізує гуманістичну парадигму, розглядають фасилітативну діяльність психолога як недиригентне керівництво суб'єкт-суб'єктною взаємодією з клієнтом. Зокрема, К. Роджерс під фасилітацією розумів у першу чергу сприяння процесу особистісного зростання, становлення внутрішньої свободи. Основні здібності, якими повинен володіти психолог для здійснення фасилітативної діяльності, розкриваються у трьох найважливіших установках:

- істинність (щирість) – здатність бути самим собою, довіряти собі; усвідомлення і прийняття власних істинних почуттів, вміння їх виражати;
- схвалення, прийняття, довіра – здатність безкорисливо і безоціночно турбуватися і приймати іншу людину як автономну особистість, наділену власною цінністю; беззаперечна довіра до неї, прийняття її почуттів і переживань;
- емпатійне розуміння – здатність слухати досить особливим емпатійним способом, спрямованість на прийняття чужої позиції; приймаюче розуміння внутрішнього світу клієнта [3].

Проаналізувавши установки фасилітатора, можна провести аналогію з основними якостями актуалізатора за А. Маслоу, які детально охарактеризовані Е. Шостромом. Так, протиставляючи стилі життя актуалізатора й маніпулятора, основними якостями актуалізатора, дослідник називає чесність (прозорість, щирість, автентичність), усвідомлення (відгук, життєсповненість, інтерес) – здатність бачити і чути як себе, так і інших; свободу (спонтанність, відкритість) виражати свої потенціали, бути суб'єктом – господарем власного життя; довіру (переконавання), глибоку віру в інших і в себе [4]. Актуалізатор, як і фасилітатор – це багатогранна й одночасно цілісна особистість, яка шукає в собі самотність і унікальність, налагоджує тісні взаємини з оточенням; її вихідною позицією є усвідомлення власної самоцінності, здатності до самовдосконалення та саморозвитку.

Висновки. Отже, в контексті гуманістичної парадигми професійної освіти фасилітативна діяльність майбутнього психолога розглядається як антитеза до маніпулятивних впливів, спрямованих на обмеження суб'єктності людини, її спроможності будувати власне життя чи самостійно вирішувати конкретні проблеми.

Література:

1. Берулава Г.А. Методологические основы деятельности практического психолога / Г.А. Берулава. – М.: Высшая школа, 2003. – 64 с.
2. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – М.: ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
3. Роджерс К. Свобода учиться / К.Роджерс, Д. Фрейберг. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
4. Шостром Э. Анти-Карнеги или человек-манипулятор / Э. Шостром. – [пер. с англ. М. Малышевой]. – Львов.: Світ, 2002. – 112 с.

Тези надійшли 5 квітня 2017 р.

Андрійчук Іванна. Діалогічна взаємодія в управлінському спілкуванні вищої школи

Потреба в професіоналізації управлінської діяльності у сфері освіти в останнє десятиріччя стала відчуватися особливо гостро, що й зумовлює актуальність дослідження управлінського спілкування вищої школи.

Одну з найважливіших ролей у формуванні, розвитку й реалізації інтелектуального капіталу відіграє вищий навчальний заклад, який безпосередньо формує людський капітал суспільства. Його головне завдання - підготувати фахівців, здатних і бажаючих створювати й сприймати зміни й нововведення [1]. Саме здатність ефективно продукувати нові найсучасніші знання і доносити їх до споживачів (студентів та слухачів), формувати нові генерації висококваліфікованих фахівців і адаптувати їх до мінливих вимог ринку визначають конкурентоспроможність національної системи освіти і конкретних вищих навчальних закладів.

У динамічному світі, що пред'являє неабиякі вимоги до сучасних освітніх закладів, з'являється немало педагогічних управлінських інновацій, що створюють можливості для якісних перетворень в їх діяльності. Водночас ускладнюються завдання управління і вимагають нових, науково обґрунтованих способів їх рішення.

Велике коло різноманітних питань управління навчальними закладами різних типів та функціонування їхніх підрозділів та різних ланок добре висвітлено в працях вітчизняних дослідників: О.І.Бугайова, П.І.Дробязко, Л.І.Калініної, Л.М.Карамушки, Н.Л.Коломінського, М.П.Легкого, В.М.Мадзігона, В.І.Маслова, В.В.Олійника, В.М.Оржеховської, В.Ф.Паламарчук, В.В.Сгадової, М.Д.Ярмаченка та багатьох інших учених і практиків України.

Важливою умовою взаємодії персоналу в структурних підрозділах навчального закладу є спілкування. Управлінське спілкування є специфічною формою активності учасників управлінського процесу, передбачає встановлення прямих і опосередкованих контактів між тими, хто вступає у ділові відносини, забезпечує реагування і вплив на дії та інформацію інших осіб, взаємне сприймання. Аналізуючи процес управлінського спілкування, акцентуємо увагу на діалогічному типі відносин, який можна вважати універсальною умовою буття

людини, формою становлення, розкриття та вираження її сутності [2].

Діалогічна взаємодія у сфері ділових відносин у вищому навчальному закладі має вибудовуватися за монологічним і діалогічним принципами, передумовами яких є управлінські цілі та завдання, індивідуальні властивості й психологічні особливості керівників та інших учасників процесу управління. За монологічного підходу в ділових відносинах індивід вважає себе носієм незаперечної істини, застосовуючи діалогічну форму спілкування тільки для того, щоб вивести співрозмовника на цю істину. Діалогічний підхід передбачає визнання за співрозмовником права на власну думку, власну позицію, яку він повинен обґрунтувати.

Суттєвою ознакою спілкування-діалогу в колективі є особливий морально-психологічний клімат, для якого характерні відкритість, доброзичливість, взаємна довіра. Відкритість як складова професійної компетентності керівника - це готовність та вміння бути самим собою, неприховано виявляти співрозмовнику свою позицію, думку. Важливим її аспектом є проникливість в іншу, відмінну від власної, думку, вміння поставитись до своєї позиції як до однієї з можливих. Зворотній зв'язок як невід'ємна риса спілкування-діалогу має такі особливості ефективності цього процесу: аргументованість, специфічність (причетність до думки учасника спілкування), оперативність врахування феноменів групового спілкування-лідерства, групового тиску, групової диференціації.

Однозначно можна констатувати, що детальне вивчення управлінського спілкування допоможе покращити відносини між колегами, цілеспрямовано та ефективно керувати людьми, тобто змінювати їх діяльність у певному наперед заданому напрямку. Діалогічна взаємодія в управлінському спілкуванні передбачає не тільки згоду і порозуміння, а й дружнє співробітництво, чесне змагання, гарячу суперечку. З точки зору ефективності управління, для керівника дуже важливо розуміння цих особливостей та їх вміле застосування у повсякденній діяльності. У випадку кваліфікованого керівника, який знає та правильно використовує важелі впливу на колектив, враховуючи психологічні особливості діяльності в цілому та кожної особистості зокрема, керівник зможе досягти максимальної віддачі та успіху в діяльності колективу. І навпаки, в колективі де немає порозуміння, несприятливий психологічний клімат, які б не були високі професійні здібності керівника та його підлеглих, результати роботи, зазвичай, невисокі, а досить часто зовсім негативні.

Висновки. Управлінське спілкування відіграє важливу роль у керівництві окремими структурними підрозділами і в цілому – у вищому навчальному закладі. Саме діалогічна взаємодія в управлінському спілкуванні - важливий інструмент розв'язання основних управлінських функцій: організації, мотивації, планування і контролю.

Література:

1. Антошак О. Методи соціальної психології та їх застосування в управлінні персоналом [Текст] // Психолог. Шкільний світ. - 2008. - №20. - С. 9-17.

2. Грачева А.А. Організаторська сфера і реалізація життєвих орієнтацій працівника / А.А. Грачева // Психологічний журнал. - 2009. - №3. - С. 28-38.

Тези надійшли 04 квітня 2017 р.

Андрусишин Юлія, Коваль Вікторія. Захист від негативних інформаційно- психологічних впливів в умовах гібридної війни

У сучасному інформаційно насиченому суспільстві особистість не завжди здатна адекватно оцінити та перевірити достовірність отриманої інформації, а тому легко може стати об'єктом прихованого психологічного впливу, особливо в умовах ускладненої ситуації, що склалась у нашій державі. Події, що відбуваються на сході України дають підстави стверджувати, що проти нашої держави активно реалізується концепція «гібридної війни». Тому особливої актуальності набирає необхідність вироблення шляхів ефективного захисту від негативних інформаційно-психологічних впливів в умовах такої війни.

Визначенню поняття «гібридна війна» та її змісту присвячено достатньо робіт науковців, практиків, експертів тощо. При цьому, більшість з них схиляється до думки, що така війна не є чимось принципово новим, а «гібридний» її аспект визначається поєднанням уже існуючих видів протидії, а саме традиційних, нетрадиційних, політичних чи інформаційних [1]. Концепція «гібридної війни» уже досить тривалий час активно використовується у Західному військовому дискурсі. Вона інтерпретується як використання військових і невійськових інструментів в інтегрованій кампанії, спрямованій на досягнення несподіваності, захоплення на себе ініціативи і отримання психологічної переваги. Новим у розумінні гібридної війни стало об'єднання цих складових у єдине ціле, а також особлива роль інформаційно-психологічного компоненту, де об'єктом впливу стає насамперед суспільна свідомість, а не збройні сили чи інфраструктура держави [2; 3].

Науковці слушно зазначають [4], що найбільш ефективним інструментом для здійснення інформаційно-психологічного впливу на великі групи людей є засоби масової інформації, тому їх можна вважати складовою частиною стратегічних сил інформаційного протидії. При цьому, негативний інформаційно-психологічний вплив спирається на здатність маніпулювати почуттями, думками й поведінкою особистості. Такий прихований вплив не просто формує свідомість, він створює і нав'язує суспільству певні стереотипи (алгоритми) свідомості, які проявляються у поведінці. У свою чергу, інформаційна насиченість сучасного світового простору, яка із кожним днем стає все більш потужною, створює додаткове підґрунтя для застосування різних тактик маніпулятивного впливу. Зазначене сприяє зниженню стійкості психіки особистості та підвищенню її вразливості до прихованого психологічного впливу.

З метою забезпечення ефективної протидії негативним інформаційно-психологічним впливам в умовах «гібридної війни» необхідно, перш за все, визначити мотиваційно-ціннісні та інші особистісні характеристики особистості, які можуть бути використані як мішені для здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу; встановити характер спрямованості, мету й можливі наслідки негативного інформаційно-психологічного впливу (дискредитація державних інтересів, зміна авторитетів у державі, виникнення соціальних протестів); а також виявити ті групи чи категорії населення, які найбільшою мірою піддаються негативному впливу (схильні до панічних настроїв, стресів тощо).

Серед основних заходів із забезпечення інформаційно-психологічної безпеки населення мають бути:

- попередження розповсюдження чуток та дезінформації у засобах масової інформації;
- своєчасне інформування громадськості про методи й способи здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу;
- обмеження вільного доступу громадян до тих засобів масової інформації, які застосовують негативні інформаційно-психологічні впливи для маніпулювання масовою свідомістю населення;
- організація взаємодії державних і місцевих органів влади, правоохоронних органів, громадських і релігійних організацій, засобів масової інформації з питань реалізації заходів з протидії негативним інформаційно-психологічним впливам тощо.

Висновки. В умовах активної реалізації гібридної війни в Україні сучасна особистість нерідко стає об'єктом негативних інформаційно-психологічних впливів, найбільш ефективним інструментом здійснення яких є засоби масової інформації. Комплекс заходів щодо прогнозування, попередження та нейтралізації наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу має реалізовуватись у загальній системі забезпечення інформаційно-психологічної безпеки шляхом формування стійкого морально-психологічного стану населення та зменшення його вразливості до негативного впливу.

Література:

1. Kofman M. A Closer look at Russia's "Hybrid War" / M. Kofman, M. Rojansky // Kennan Cable. – No. 7, April 2015. – Pp. 1-8.
2. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: http://www.jimagazine.lviv.ua/2015/Pochepcov_Ros_konteksty_hybridnoj_vijny.htm
3. Lasica D. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory [Електронний ресурс] / D. Lasica. – Режим доступу: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA513663>
4. Толубко В. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти) / В. Толубко. – Київ : НАОУ, 2003. – 320 с.

Тези надійшли 29 березня 2017 р.

Бамбурак Наталія. Професійно-особистісні деструкції в діяльності фахівців-психологів

Професійний розвиток – це безперервний постійний процес становлення особистості психолога, підвищення його професійної компетентності та майстерності, що в свою чергу передбачає виокремлення індивідуальних прийомів, способів, засобів позитивних профдій, а відтак специфічного індивідуального стилю діяльності психолога. Останній трактується як вчинково-поведінкові патерни адекватні певній ситуації та зреалізовується через професійну придатність особистості. Окрім того, професійна діяльність психолога завжди межує з підвищеною відповідальністю за життєдіяльність та здоров'я клієнтів, груп осіб та суспільства загалом. Тому часто діючі стресові ситуації, котрі виникають при взаємодії фахівця з клієнтом, а також глибинне дослідження його проблеми, спричинює негативну дію морально-психологічних факторів на здоров'я самого психолога, як емоційного донора, задіюючи особистісно-професійну деградацію останнього. За таких умов, деструктивні порушення та зміни в професійному розвитку мають достатньо складну динаміку їхнього прояву, зокрема когнітивні, афективні, мотиваційні та поведінкові стереотипи є базовими негативними чинниками у процесі профдіяльності [1]. Тому за умов дисбалансу в сторону негативних змін в особистості фахівця, зреалізовується розвиток професійно-особистісних деструкцій, як негативної видозміни продуктивності профдіяльності та взаємодії з учасниками даного процесу, а саме: зниження ефективності профактивності, формування негативних особистісних якостей та погіршення здоров'я, а відтак порушення особистісної цілісності.

Дослідниця А. Маркова обґрунтувала такі аспекти розгортання професійних деструкцій [2]:

- Призупинення профрозвитку особистості фахівця-психолога, спричинюється відчуттям рутинності, та втратою мотивів щодо освоєння нових способів, методів, технік діяльності у психологічній допомозі клієнту.
- Профдіяльність психолога знаходиться на початковому рівні, а саме «застрягання» в професійно-особистісному розвитку.
- Негативні зрушення в професійній свідомості, а саме відбувається дезінтеграція профрозвитку, а відтак вибудовується своєрідна «віртуальна реальність» з її нереалістичними цілями, помилковими змістовими наповненнями професії.
- Розвиток професійної зарозумілості, яка зреалізовує повну або ж часткову дезадаптацію до нових умов та способів профдіяльності, а також низький рівень профмобільності особистості.
- Виокремлення та неузгодженість між напрямками профдіяльності,

в результаті чого не заaktuалізується цілісний образ професійної свідомості, який органічно взаємодоповнює різноманітні методи, техніки та форми професійної діяльності наукових шкіл. Таким видом дисгармонії є фанатичне слідування ідеї «все знати» («психологи-качки») та невміння ґрунтовно задіювати методи наукового пізнання, в яких загалом не існує ні мети, ні змісту їхньої профдіяльності [3; 4].

- Згасання сформованих професійних знань, умінь, здібностей, мислення в процесі постійного їхнього застосування, які поступово автоматизуються та починають не усвідомлюються і розвиватися за власними законами без психологічного напруження фахівця. За таких умов, дана якість перестає розвиватися.

Висновки. Професійна діяльність психолога завжди межує з підвищеною відповідальністю за життєдіяльність та здоров'я клієнтів, груп осіб та суспільства загалом. Фахівці психології мають ґрунтовно вивчати біологічну структуру та соціально-психологічні особливості професійних ризиків, способи їх попередження та професійного подолання деструкцій і захворювань спричиненими професійними кризами. Деструктивні порушення та зміни в професійному розвитку мають достатньо складну динаміку їхнього прояву, зокрема когнітивні, афективні, мотиваційні та поведінкові стереотипи є базовими негативними чинниками у процесі профдіяльності.

Література:

1. Безносков С.П. Профессиональная деформация личности / С.П. Безносков – СПб.: Речь, 2004. – 272 с.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Инфра, 2007. – 280с.
3. Полякова, О.Б. Психогигиена и профилактика профессиональных деформаций личности. / О.Б. Полякова. – М.:НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2008. – 304 с.
4. Трунов Д.О. И снова о «профессиональной деформации» / Д.О. Трунов // Психологическая газета. – № 6, 2004. – С. 32-34.

Тези надійшли 03 квітня 2017 р.

Баранюк Назарій.

До питання розуміння психології безпеки

Життя та діяльність людини протягом усієї історії її існування завжди пов'язані з різноманітними ризиками, загрозами, небезпеками, які у звичайних ситуаціях створюють певні труднощі, а в складних та екстремальних стають небезпечними та загрозливими. Немає більш нагальної й актуальної проблеми людини, ніж забезпечення безпечного життя в різних її аспектах. Якщо проблема забезпечення фізичної безпеки людини вивчається давно й ґрунтовно, то інші аспекти, такі як, наприклад, інформаційна, економічна та інші види безпеки, вивчаються порівняно недавно. Психологічний компонент безпеки в якості складової враховувався завжди при вивченні різних аспектів безпеки, але останнім часом нагальним є виділення психологічної безпеки в якості самостійного напрямку

життєдіяльності людини.

У психології категорія безпеки активно досліджується з середини ХХ століття, перш за все в роботах психологів гуманістичної спрямованості (А. Маслоу, Е. Фромм, К. Хорні). У відчутті людини власної безпеки багато як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, якісь загрози та небезпеки людина прораховує, а наближення якихось відчуває. За тисячоліття мозок розробив складні механізми, що допомагають справлятися з небезпекою. Розуміння того, як мозок працює, а в яких випадках він дає збій, є істотною умовою розуміння відчуття безпеки. Коли людина приймає рішення діяти певним чином, вона враховує ступінь ризику наслідків.

Психологія вивчає сприйняття ризику, намагаючись з'ясувати, коли людина перебільшує небезпеку ризиків і коли надає їй меншого, ніж варто було б, значення. При цьому мається на увазі, що абсолютної безпеки не існує, і за забезпечення певного ступеня безпеки людина розплачується часом, зручностями, можливостями, свободою тощо. Посилення гуманістичного начала окреслило підвищений інтерес до індивідуальності людини і визнання пріоритетних напрямків сучасної психологічної науки. Вивчення психологічної безпеки особистості розглядається не лише як дослідження суб'єктивних переживань особистості, найважливішим є урахування різноманітних систем, у яких людині доводиться діяти.

Поняття психологічної безпеки починає вивчатися завдяки активізації професійної діяльності людей у предметній сфері наприкінці 70-х – на початку 80-х років у зв'язку з інтенсивним розвитком промислової соціальної психології. Психологія безпеки вивчає соціопсихологічні явища і процеси, що виникають у ситуації небезпеки. Небезпека і безпека являють собою дві взаємозалежні сторони, що перебувають у динамічній взаємодії. Оскільки безпека опосередковується небезпекою, вона за своїм змістом завжди є предметною та конкретною, вона не може бути абстрактною. У контексті небезпеки та безпеки людина розглядає державу, суспільство, особистість, права, інтереси тощо. Об'єктивна необхідність збереження якісної визначеності важливих з точки зору людини матеріальних та ідеальних об'єктів спонукає її не тільки розглядати їх безпеку (державну, суспільну, особисту), але й здійснювати певну діяльність з її забезпечення. Об'єктом психології безпеки, як і будь-якої іншої області психологічної науки, є психічна реальність, особливості визначення якої в якості об'єкта дослідження обумовлені характером задоволення потреби в безпеці, станом захищеності психіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також характером взаємодії людини з соціальним середовищем. Таким чином, об'єктом психології безпеки є психологічні характеристики людини, соціальної групи, суспільства як суб'єктів безпеки. Предметом психології безпеки є психологічна безпека особистості і соціального середовища.

Структуру психології безпеки розглядають у двох аспектах: психологічна безпека середовища і психологічна безпека людини. Психологічна безпека є інтегративною категорією, оскільки її розглядають з декількох площин: у якості процесу, у якості стану, у

якості характеристик особистості; а також на декількох рівнях: на рівні суспільства, на рівні локального середовища перебування людини, на рівні особистості. Критеріями психологічної безпеки є: референтна значущість середовища (відображена в позитивному ставленні до неї); задоволеність міжособистісним спілкуванням; захищеність від психологічного насильства.

Психологія безпеки є новим та перспективним напрямком психологічної науки і практики, вона інтегрує найважливіші потреби людини в безпеці. Поєднання вектора особистісної безпеки та вектора суспільної безпеки є вагомим внеском у вирішення важливого соціального завдання – усвідомлення та прийняття кожною людиною відповідальності за себе, соціальну групу, суспільство в цілому. Як окрема область психологічного знання психологія безпеки вирішує також завдання інтеграції теоретичних основ дослідницької роботи та осмислення технологій практичної діяльності фахівців в аспекті психологічних характеристик безпеки людини і суспільства.

Висновки. Власну психологічну сутність поняття «небезпека» та «безпека», здобули в руслі гуманістичної психології та як наслідок викликів часу, розвитку напрямків психології та їхніх перетинів. Психологічна безпека є інтегративною категорією, оскільки її розглядають у декількох площинах: у якості процесу, у якості стану, у якості характеристик особистості; а також на декількох рівнях: на рівні суспільства, на рівні локального середовища перебування людини та на рівні особистості.

Література:

1. Баева И.А. Психологическая безопасность образовательной среды : учеб. пособ./ И.А. Баева, Е.Н. Волкова, Е.Б. Лактионова / под ред. И.А. Баевой. – М.: Эконом-Информ, 2009. – 248 с.
2. Фромм Е. Революция надежды [уривки] / Пер. з англ. В. Курганський. // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – Київ: «Либідь», 1996. – С. 135-192.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
4. Психологическая безопасность / В.П. Соломин, О.В. Шатровой, Л.А. Михайлов, Т.В. Маликова. – М.: Дрофа, 2008. – 288 с.
5. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / пер. с англ. и примечания А. И. Фета. – Philosophical arkiv, Nyköping (Sweden), 2016. – 186 с.

Тези надійшли 5 квітня 2017 р.

Барчій Магдалина.

До питання формування емоційної стійкості майбутніх педагогів

Проблема емоційної стійкості педагога є надзвичайно важливою, оскільки діяльність педагога відноситься до розряду стресогенних, що вимагає значних ресурсів самоконтролю і саморегуляції. Аналіз літературних джерел показує, що існує велика кількість визначень та тлумачень поняття емоційної стійкості як власне психологічної характеристики, що відноситься до емоційної сфери особистості, як

досягнення емоціями оптимального ступеня інтенсивності, як здатність до збереження оптимального емоційного напруження в умовах змагань, як необхідної психічної якості в умовах стресу, як здатність підтримувати високий, продуктивний рівень психічної діяльності, стабільність змісту емоцій, як стійка характеристика індивідуальності, як складова темпераменту, важлива нарівні із психічною активністю. Останнім часом емоційну стійкість розглядають як властивість особистості, що розкривається через наявність ефективної саморегуляції, визначають як запоруку успішності спортивної, виконавської діяльності[1].

Емоційна стійкість діяльності педагога позначає синтез властивостей і якостей особистості, що дозволяє впевнено і самостійно в різних емоційних умовах виконувати свою професійну діяльність. Володіти емоційною стійкістю в професійній педагогічній діяльності - це значить, в умовах постійних змін умов діяльності швидко орієнтуватися, знаходити оптимальне рішення в складних нестандартних ситуаціях і зберігати при цьому витримку і самоконтроль. Емоційна стійкість залежить від вміння свідомо керувати своєю діяльністю, створювати оптимальний режим роботи, вміння дозувати і підтримувати психічне навантаження на тому рівні, який забезпечував оптимальну працездатність, характер діяльності і успішність її виконання, вміння правильно оцінювати свої сили і знаходити ресурси для впевненої поведінки, свідомо керувати емоційним станом. В процесі педагогічної діяльності емоційна стійкість зменшує негативні емоційні впливи, попереджує стрес, сприяє появі готовності до дій в напружених ситуаціях [3].

Слід зазначити, що стійкість формується одночасно з розвитком цілісності особистості і залежить від типу нервової системи людини, його соціального досвіду, від отриманих раніше навичок поведінки, а також від рівня розвитку основних пізнавальних структур особистості.

Педагогічними умовами, що забезпечують ефективність процесу формування культури емоцій майбутніх педагогів, виступають: створення сприятливого емоційного клімату в навчальному процесі; спрямованість педагогічної підготовки на формування потреби в розвитку культури емоцій; оволодіння студентами системою знань про особливості емоційної сфери особистості, вміннями й навичками емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності; застосування особистісно-орієнтованих технологій навчання, спеціально спроектованих ситуацій, що сприяють вияву, закріпленню та розвитку культури емоцій; моделювання ситуацій сумісної діяльності учасників педагогічного процесу як активних суб'єктів професійно та особистісно-орієнтованої взаємодії з урахуванням динаміки розвитку культури емоцій[2].

Отже, емоційно-вольова культура майбутніх учителів початкових класів являє собою внутрішньо особистісний детермінований рівень засвоєння, усвідомлення, використання і функціонування професійно-особистісних якостей (стресостійкість, наполегливість, витримка, чуйність, толерантність, зібраність, життєрадісність, високий рівень педагогічної емпатії, оптимістичність, дисциплінованість, емоційна

стійкість та стриманість, почуття гумору), в якості яких виступають ефективні професійно - психологічні уміння, навички та здібності (самовладання, саморегуляція, самоконтроль, самоорганізація, самообмеження, самозаспокоєння, самокорекція, самообілізація, самостимуляція, самотерапія) та передбачає здійснення високопрофесійної психолого-педагогічної ефективною навчально-виховної діяльності майбутнього фахівця (позитивна атмосфера класу, створення ситуацій успіху, загальний оптимізм навчально-виховного середовища, емоційний відгук, позитивний настрій). Важливість професійно-педагогічної компетентності у контексті формування емоційно-вольової культури майбутнього учителя початкових класів полягає в оволодінні знаннями та вміннями здійснювати адекватну самооцінку, самоконтроль, самодіагностику, аналіз результатів власної педагогічної діяльності; уміння самоудосконалювати особистісну й професійно-психологічну «Я-концепцію»; уміння керувати своїм психічним станом [3].

Висновки. Емоційна стійкість займає особливе місце в психологічному просторі професійно важливих якостей майбутнього педагога. Основними детермінантами формування емоційної стійкості як професійно важливої якості майбутнього педагога є ресурси підструктур емоційної стійкості: психофізіологічної (урівноваженість та рухливість нервових процесів), емоційно-вольової (непідвладність перешкодам у встановленні емоційних контактів, відсутність формування симптомів емоційного вигорання), когнітивно-рефлексивної (низький рівень тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності), адаптивної (нервово-психічна стійкість, розвиненість особистісного адаптивного потенціалу) та соціально-перцептивної (психологічна проникливість, психологічна прозорливість, соціальна інтуїція, гнучкість здатності до корекції образу іншого в процесі спілкування). Очевидно, що стан емоційної сфери педагога відіграє особливу роль у становленні вчителя як фахівця та відбивається на його професійно важливих якостях.

Література:

1. Аршава І. Ф. Емоційна стійкість людини і її діагностика / І. Ф. Аршава. – Д.: Вид-во ДНУ, 2006. – 336 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : Навч. посібник / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с. – (Альма-матер).
3. Перегончук Н. В Проблема емоційної стійкості в професійній діяльності педагога / Н. В. Перегончук // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка. – Т. XII, ч. 4. – К., 2010. – С. 322–331.

Тези надійшли 3 квітня 2017 р.

Березовська Лариса. Попередження професійного вигорання студентської молоді

Про наявність великої кількості стресогенних факторів у житті людини говорять уже давно як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Особливо гостро постає дана проблема у студентському періоді. Освоюючи професію молода людина починає піддається таким стресогенним факторам, як соціальна оцінка, невизначеність, постійна критика, оцінка, повсякденна монотонія; не менш важливим фактором ризику є перенавантаження студентів: прослуховування, засвоювання та самостійне опрацювання великих обсягів матеріалу. Не рідко буває, що в процесі проходження практик студенти розчаровуються в процесі, вважають, що не зможуть працювати в даній галузі, не мають здібностей. А це проводить до того, що вже у студентському віці починає формуватися професійне вигорання. Тому збереження психологічного здоров'я молодого покоління є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі розвитку суспільства.

Проблема синдрому професійного вигорання вивчалася та зазначена у ряді робіт зарубіжних та вітчизняних вчених. У його дослідженні виокремлюють декілька підходів: 1) як стан фізичного, психічного й емоційного виснаження, зумовленого довготривалим перебуванням в емоційно перевантажених ситуаціях спілкування, тобто «вигорання» як синдром «хронічної втоми» (К. Маслач, В. Е. Орел, М. М. Скугаревська, Х. Фреденбергер); 2) як двовимірна модель, що складається, по-перше, з емоційного виснаження та, по-друге, з деперсоналізації, тобто погіршення ставлення до інших, а іноді й до себе (М. Лейтер, В. Шафуелі); 3) як трьохкомпонентна система, котра складається з емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції власних особистісних досягнень (В.В. Бойко, Л.М. Карамушка, Т.В. Форманюк) [1].

Проведене автором дослідження професійного вигорання вчителів показало, що дана проблематика є актуальною для тих, хто починає свій професійний шлях [1]. Отримані результати свідчать про важливість проведення профілактичних заходів ще у студентському віці. Це спонукало нас до вивчення даного феномену в процесі первинної професіоналізації майбутніх фахівців.

Впродовж 2014-2016 років студенти Мукачівського державного університету різних спеціальностей прийняли участь в дослідженні професійного вигорання. Опитування здійснено за рядом методикам: «Синдром «вигорання» в професіях системи «людина – людина», діагностики рівня «емоційного вигорання» В.В. Бойка, оцінка рівня реактивної та особистісної тривожності Ч.Д.Спілбергера та Ю.Л.Ханіна, діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі, загальної емоційної спрямованості особистості Б.І. Додонова.

За методикою «Синдром «вигорання» в професіях системи «людина – людина» у 20% студентів виявлено емоційне виснаження, у 55% високий рівень редуції особистих досягнень. За методикою діагностики рівня «емоційного вигорання» В.В. Бойка визначено високий рівень прояву фази «Напруження» у 15% опитаних, фази «Резистенція» у 10% досліджуваних і найтривожніше – у 8% студентів фази «Виснаження». Найбільше проявляються такі симптоми як незадоволеність собою, емоційно-моральна дезорієнтація, емоційний дефіцит, емоційне відчуження.

Отримані результати свідчать про важливість проведення заходів щодо попередження професійного вигорання. Науковці зазначають, що дану роботу потрібно проводити на 2-х рівнях – на рівні роботи з фахівцями і на рівні структурних змін у самій організації [2]. Саме тому на рівні роботи зі студентами ми пропонуємо здійснювати наступні напрями практичної психологічної роботи:

- діагностика рівня вигорання студентів, діагностика індивідуально-психологічних, соціально-психологічних та організаційних чинників вигорання;
- просвітницька робота у формі лекцій та семінарсько-практичних занять, що спрямовані на ознайомлення з феноменом вигорання, факторами, що сприяють її виникненню і можливими способами зниження негативного впливу цього явища на особистість і діяльність майбутнього професіонала;
- корекція індивідуально-особистісних особливостей та мотиваційної сфери, навчання навичкам подолання стресу, саморегуляції і релаксації в ході групової та індивідуальної роботи;
- навчання студентів навичкам ефективної комунікації, стратегіям поведінки в конфлікті в ході тренінгових занять.

Висновки. Професійне вигорання починає формуватися ще у студентському віці в процесі первинної професіоналізації. Тому важливо вчасно попередити його виникнення через надання кваліфікованої психологічної допомоги.

Література:

1. Березовська Л.І. Психодіагностика та корекція внутрішньоособистісних конфліктів як умова подолання професійного вигорання у вчителів : дис. ... канд.. психол. наук : 19.00.10 / Березовська Лариса Іванівна. – К., 2013. – 200 с.
2. Борисова М.В. Діагностика и профилактика эмоционального выгорания : учебно-метод. пособ. / М.В. Борисова. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2005. – 43 с.
3. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.

Тези надійшли 31 березня 2017 р.

Білозерська Світлана. Духовні цінності як орієнтири розвитку української нації

У статті обґрунтовано роль цінностей, як значущого орієнтира, що визначає гуманістичну сутність та спрямованість усієї життєдіяльності людини та суспільства.

In the article there's given a ground to the role of values as an important guideline, which determines the humanistic being and the tendency of the human activity and society.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема людини як соціального суб'єкта постає в її духовному самовизначенні, самоствердженні та духовно-моральному вираженні. Це, в свою чергу, нерозривно пов'язано з питанням становлення вищих принципів життя, поведінки, норм та ідеалів, до яких прагне людина і суспільство. Тому осмислення духовного сенсу життєдіяльності українця, розуміння суті і ролі його духовно-моральних орієнтацій нині є вкрай важливим.

В умовах становлення громадянського суспільства та ринкових відносин в Україні, недооцінки правової культури і демократичних цінностей в країні можна спостерігати як генеруються такі небезпечні явища: забуття традиційних духовно-моральних цінностей, зростання злочинності, прояви ксенофобії та українофобії. Тут слід підкреслити, що вільний, але соціально невихований «дух індивідуалізму», егоїзм і бездуховність серед молоді вириваються на поверхню української дійсності, відкидаючи на своєму шляху вікову мудрість поколінь, девальвуючи такі високі духовно-моральні цінності як честь, совість, обов'язок, доброта, відповідальність, повага до людської гідності.

Вказана проблема вимагає від українського суспільства та кожного українця, зокрема, «виробити» чітке уявлення про людину як духовно-моральну особистість, про сенс її життєдіяльності й соціальної відповідальності. Час вимагає пошуку високих гуманістичних і моральних ціннісних підстав в реалізації духовного відродження нації, цілей формування, розвитку і виховання духовно багатой особистості. Відповідними базовими підставами повинні стати духовні цінності, які передбачають вибір того головного і цінного, що дозволяє визначити та реалізувати власну моральну позицію, яка базується на вільному виборі в процесі протистояння добра і зла.

На наш погляд, людство досі існує тільки тому, що є відмінність між добром і злом, між правдою і брехнею, між святістю і гріхом. Однак сучасна цивілізація почала відмовлятися від цих понять, роблячи акцент на свободі людської особистості. У сучасній ліберальній філософії йдеться про плюралізм поведінкової моделі: будь-яка поведінка вважається виправданою і припустимою, якщо вона не порушує свободу іншої людини. В результаті такого підходу

стирається межа між добром і злом. Разом з тим, вміння відрізнити добро від зла – це те моральне почуття, яким наділена виключно людина. Це дає їй можливість оцінити цінність свободи, в основі якої є вибір добра.

Морально-духовні цінності, які лежать в основі вибору життєвих цілей людини, пояснюють причини її поведінки. З цього приводу, А.Маслоу стверджує, що «людина не зробить гідного життєвого вибору, поки не почне прислухатися до самої себе, власного Я у кожен момент свого життя» [3,с.110].

Свідомість кожної людини визначається багатьма факторами, але головну роль відіграють духовні цінності. Тому найважливішим завданням сьогодні в нашому суспільстві є вироблення соціально схвалених світоглядних, політичних і моральних переконань і дій, почуття патріотизму й інтернаціоналізму, толерантності у широких верств населення. Це і є те, що називається системою ціннісних орієнтацій людини, які залежить від того, якою мірою людина може розпоряджатися своїми здібностями, наскільки правильно зможе підпорядкувати свій розум, потреби інтересам суспільства і узгодити свої дії з реальною дійсністю в країні.

Цінності, які традиційно відносять до духовності, (духовно-моральні, естетичні, релігійні, правові та загальнокультурні (освітні), складають єдине ціле, зване в суспільній свідомості духовною культурою. Для духовної культури вихідною і базовою передумовою при осмисленні та висвітленні проблем «людини і суспільства» є ідея про їх нерозривний зв'язок. Тільки в людині, в іманентних якостях її родової природи і буття, в її життєдіяльності закладені корені нерозривної єдності людини і суспільства.

Український науковець М. Боришевський зазначав, що морально-духовні цінності втілюються у найрізноманітніших виявах активності та самоактивності людини, спрямованих на утвердження у міжлюдських стосунках таких начал як доброта, справедливість, толерантність, щирість, сумлінність, взаємоповага, власна гідність, відповідальність, принциповість [2].

Слід погодитися з В. Ядовим в тому, що включення ціннісних орієнтацій в структуру особистості «дозволяє вловити найбільш загальні соціальні детермінанти мотивації поведінки, витоки якої слід шукати в соціально-економічній природі суспільства, його моралі, ідеології, культурі, в особливостях соціально-групової свідомості того середовища, в якій формувалася соціальна індивідуальність і де протікає повсякденна діяльність людини» [4, с. 16]. Молода людина, засвоюючи цінності свого середовища, перетворює їх на ціннісні орієнтири, мотиваційні сили своєї поведінки, стає активним суб'єктом громадської та інших видів діяльності.

Поведінка, яка підпорядкована системі власних духовних цінностей, свідчить про звільнення людини від ситуативних впливів, про її здатність до свідомого керування своєю активністю, в тому числі й соціальною.

Обираючи відповідну лінію поведінки, індивід усвідомлює себе як відносно самостійну частину суспільної системи, як особистість, що

відповідальна перед суспільством і перед собою за виконання обов'язків, дотримання норм і правил. За наявності такої основи знання норм перетворюються в істинні переконання, які в конкретних ситуаціях виражаються в мотивах, що спонукають людину до адекватної правильної поведінки у відповідній ситуації.

Висновки. Отже, духовні цінності набувають ролі внутрішнього механізму регуляції поведінки. Таке розуміння цінностей дає підстави розглядати їх не тільки як елементи мотиваційної структури особистості, а ще й як важливий елемент структури моральної свідомості, який виступає основою для здійснення людиною вибору тих чи інших соціальних нормативів. У зв'язку з цим очевидним стає тісне поєднання цінностей з ідеалами, оцінними критеріями особистості, які утворюють психологічну базу їх формування. У результаті такої функціональної єдності духовні цінності виступають у вигляді певного еталону для оцінки відповідних до конкретних умов зразків соціальної поведінки.

Література:

1. Білозерська С.І. Ціннісні орієнтації як складова моральної свідомості особистості. / Білозерська С.І. // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К., 2010. – Т. XII. – Ч. 3. – С. 29-36.
2. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктивності до вершин духовності: монографія / М.Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416с.
3. Маслоу А. Самоактуалізація // Психологія личности: Тексти. – М., 1982. – С.108-117.
4. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности/ В. А. Ядов. — 3-е изд., испр. — Москва: Омега-Л, 2007. — 567 с.

Тези надійшли 4 квітня 2017 р.

Варій Мирон.

Основні засади психології національної безпеки

Національну безпеку найчастіше тлумачать як : 1) як умови, в яких відсутні загрози для нормального розвитку і функціонування особистості, суспільства й держави; 2) систему заходів, спрямованих на запобігання й ліквідацію загроз для стійкого розвитку особистості, суспільства й держави.

Загалом, коли мова йде про національну безпеку, мають на увазі надійність (захист) життєвого простору громадян суспільства, контроль над владою, захист від негативного інформаційного впливу, захист від духовної агресії, захист від злочинності, а також забезпечення соціально-психологічної єдності народу, недопущення самоправності, самодурства й непрофесіоналізму, національного зрадництва чиновників, соціальних і природних нещасть, міждержавних і громадянських воєн, авторитаризму, тоталітаризму, диктатури, потрясінь і лих, революцій, контрреволюцій, переворотів і путчів, поневолення і втрати національних ресурсів тощо.

В основі всього цього лежить відповідне психологічне підґрунтя.

Проте аналіз різнобічних джерел свідчить, що психологічні аспекти національної безпеки, фактично, залишаються не вивченими, хоча наукову дискусію з означених проблем уже започатковано. Більшою мірою розглядається лише інформаційно-психологічна складова психології національної безпеки, котру вважають центральним, визначальним її компонентом.

Однак це не відображає багатого змісту і структури психології національної безпеки. Вони потребують серйозних наукових пошуків.

У контексті психології національної безпеки важливими є поняття «безпека» та «небезпека» (загроза, ризик).

У психологічному зрізі національна безпека – це наявність такої сукупності зовнішнього і внутрішнього психічного в соціальному просторі, в якому відбувається адекватне функціонування психіки особистості окремого громадянина та соціальних психік різних людських спільнот і в цілому народу, та котре сприяє їх психічному благополуччю, розвитку всіх сфер суспільства, забезпечуючи здорову соціально-психологічну атмосферу в ньому, високий рівень його соціально-психологічної стабільності й психічну готовність громадян до захисту свого народу і держави.

Національна небезпека у вимірах психології – це наявність у суспільстві й державі негативного психічного (їх сукупності), яке сприяє накопиченню негативного психоенергетичного потенціалу в індивідуальних психіках громадян і соціальних психік різних людських спільнот, що призводить до виникнення в окремих громадян – негативних психічних утворень, як негативних установок, переконань, цінностей, залежностей, станів тощо, а в соціальних спільнотах – різних негативних соціально-психологічних явищ (соціального песимізму, злоби, ненависті, розчарування, соціального страху, конфліктів, протистояння, протиборства, соціальної депресії та ін.), які дезорганізують функціонування їх соціальних психік, породжують суспільну руйнівну психологію, спричиняють соціально-психологічну напруженість чи соціальний психоз та ін.

Нам доведено, що психологічна структура (система) національної безпеки охоплює такі складові (підсистеми) (рис.1): 1) за сферами життєдіяльності: економічно-психологічну безпеку, політично-психологічну безпеку, соціально-психологічну безпеку, духовно-психологічну безпеку, екологічно-психологічну безпеку, військово-психологічну безпеку, інформаційно-психологічну безпеку, військово-психологічну безпеку; 2) за об'єктами функціонування: психологічну безпеку особистості, психологічну безпеку сім'ї, психологічну безпеку суспільства, психологічну безпеку держави.

Економічно-психологічна безпека являє собою: 1) таку психологію громадян і соціальну психологію людських спільнот даного суспільства, які відображають їхню психологічну готовність і спрямованість на реалізацію економічної поведінки та економічних відносин, що сприяють забезпеченню національних економічних інтересів і постійного розвитку економіки; 2) систему психологічних заходів, спрямованих на попередження й усунення з боку громадян, людських спільнот, соціальної сфери, політики,

екології, суспільних і державних інститутів, суспільства і держави загроз для нормального функціонування і розвитку економіки.

Важливою складовою економічно-психологічної безпеки є економічна свідомість, під якою ми розуміємо здатність людей аналізувати економічні процеси, стани і властивості економіки держави, організації та окремих осіб, виявляти залежності між ними, виробляти до них своє ставлення, економічно доцільно будувати економічні стосунки та реалізовувати їх у своїй економічній поведінці.

Рис. 1. Психологічна структура національної безпеки

Політично-психологічна безпека це: 1) адекватна психологія політичної діяльності, яка забезпечує соціально-психологічну стабільність суспільства, позитивне функціонування громадян, різних людських людських спільнот і народу в цілому, їх благополуччя і розвиток; 2) система заходів, спрямованих на попередження й усунення з боку політики, політичної діяльності й політичних інститутів, як специфічного зовнішнього психічного, загроз громадянам, людським спільнотам, економічно-психологічній, соціально-психологічній, духовно-психологічній, екологічно-психологічній, інформаційно-психологічній та військово-психологічній безпеці держави.

Складовими політико-психологічної безпеки є владно-психологічна та елітно-психологічна безпека.

Соціально-психологічна безпека тлумачиться як: 1) переживання окремими громадянами, людськими спільнотами і в цілому народом соціально-психологічного благополуччя; стан соціально-психологічної стабільності суспільства; 2) система соціально-психологічних заходів, спрямованих на попередження й усунення з боку громадян, людських спільнот, економічних відносин, політичної діяльності, екології, громадських і державних організацій загроз для нормального функціонування індивідуальних психік громадян, соціальної психіки різних людських спільнот і народу в цілому, їх благополуччя і психічного здоров'я.

Духовно-психологічна безпека виявляється як: 1) духовно-перцептивна єдність усіх членів суспільства, реалізації ними такої поведінки і взаємин, в основі яких провідними установками є вищі духовні цінності, моральні норми, ідеали, принципи, переконання тощо; 2) система психологічних заходів, спрямованих на попередження й усунення з боку громадян, людських спільнот, організацій, соціальних і політичних інститутів, економічних відносин, політичної діяльності тощо загроз бездуховності в суспільному житті.

Вона охоплює морально-психологічну й релігійно-психологічну безпеку.

Екологічно-психологічна безпека відображає: 1) психологію підтримування екологічного благополуччя всіма суб'єктами суспільного життя; 2) систему психологічних заходів, спрямована на попередження й усунення загроз для життєдіяльності громадян, які виникають внаслідок порушення екології довкілля і виробництва.

Військово-психологічна безпека відображає здоровий морально-психічний стан військ і народу, а також їх морально-психологічну готовність до збройної боротьби з будь-яким агресором (ворогом).

Інформаційно-психологічна безпека виявляється як: 1) наявність позитивної інформації, котра сприяє адекватному функціонуванню соціальної психіки окремих спільнот і народу, а також індивідуальних психік громадян; 2) система заходів, спрямованих на попередження й усунення загроз з боку впливу негативної інформації, як зовнішнього психічного, на індивідуальну психіку кожного громадянина й соціальну психіку людських спільнот і народу.

Всі види психології національної безпеки впливають на психологічну безпеку особистості, психологічну безпеку сім'ї, психологічну безпеку суспільства, психологічну безпеку держави.

Так, психологічна безпека особистості виявляється як: 1) наявність соціально-психологічних і психологічних умов її розвитку, психічного благополуччя, здійснення нею суспільно-корисної діяльності, вияв позитивного ставлення до влади тощо; 2) система психологічних заходів, спрямованих на попередження й усунення загроз з боку інших громадян, людських спільнот, економіки, політики, екології, суспільства і держави, які унеможливають всебічний розвиток особистості громадянина, розкриття нею і втілення своїх здібностей, самоактуалізацію та самореалізацію і руйнують психічне здоров'я.

Психологічна безпека сім'ї виявляється як: 1) наявність необхідних

соціально-психологічних, духовно-психологічних та ін. умов для її розвитку й психічного благополуччя, виконання нею суспільно-корисних функцій щодо репродукції та виховання нового покоління, його підготовки до суспільно-корисної праці й служіння народові; 2) система психологічних заходів, спрямованих на попередження й усунення загроз з боку інших громадян, людських спільнот, економіки, політики, екології, суспільних і державних інститутів на руйнування сім'ї як потужного інституту виховання і соціалізації молодого покоління, передання йому етнічного й соціального досвіду та цінностей, як важливої ланки суспільного життя.

Психологічна безпека суспільства полягає в забезпеченні його нормального функціонування й розвитку, соціального і психічного здоров'я громадян, у попереджній формування руйнівної психології та ін.

Психологічна безпека держави (як політичного утворення) полягає в усуненні зовнішніх і внутрішніх психологічних загроз соборності, цілісності й незалежності держави, її розвитку і могутності.

Тези надійшли 4 квітня 2017 р.

Вінтюк Юрій.

Окремі ментальні характеристики української нації як загроза її існуванню

У сучасних умовах існує чимало чинників, які становлять небезпеку як для благополуччя окремої особи чи суспільства в цілому, так і для їхнього існування. Через це їхнє вивчення і пошук можливостей протидії пагубним впливам не лише надто ускладнені, а зачасти взагалі неможливі. Це змушує до пошуків першопричин наших спільних негараздів, які б охоплювали ряд з таких несприятливих впливів.

Загрози виживанню і безпеці людей у сучасному світі загалом відомі; передусім це:

- екологічна – яка існує через те, що внаслідок безгосподарності людина нещадно знищує середовище, яке забезпечує можливість її існування;
- алкогольна – оскільки його споживання перевищило будь-які допустимі межі, що сприяє деградації нації;
- демографічна – яка наявна через спад народжуваності та масовий виїзд працездатного населення за кордон;
- втрата здоров'я – у більшості населення – через нездоровий спосіб життя;
- економічна конкуренція в світі – внаслідок якої наша держава поступово скочується до рівня країн 3-го світу;
- нездатність протистояти зовнішньому ворогу;
- брак патріотизму у населення, молоді передусім;
- нездатність старшого покоління і педагогів виховати молодь;
- корупція, яка охопила не лише гілки влади всіх рівнів, але й інші

- сфери, як державного апарату, так і сфери виробництва та послуг;
- недолуга влада, яка неспроможна контролювати чи покращувати ситуацію;
- мода на вищу освіту, через яку молодь масово здобуває професії, попит на які значно нижчий за пропозицію;
- низька громадська активність мас та ін.

Причому необхідно зауважити, що пагубна дія всіх цих та ряду інших чинників відома не лише фахівцям, але й широкому загалу, проте це практично нічого не дає в плані їхнього подолання. Чому? Чинників небезпеки можна назвати ще багато, проте якщо не всі вони, то принаймні, ряд із них повинні мати спільне походження. Можна припустити, що таким є менталітет нації, як сукупність особливостей її психології, яка не дозволяє адекватно пристосовуватися до наявних умов існування. Необхідність розгляду даного питання зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета роботи: з'ясувати особливості менталітету, які є джерелом потенційної небезпеки для існування нації.

Праць, присвячених дослідженню української ментальності, не багато; зокрема, до сьогодні не втратила актуальності монографія львівського психолога Я. Яреми [1]. Серед ряду особливостей української ментальності автор називає і такі, що перешкоджають її виживанню у складних умовах, зокрема: негативне ставлення до дійсності проявляється в різноматнітних формах, як ізоляція, втеча від неї, її критика, насміх над нею (гумор, іронія, сатира) [1, с. 68]; протиінтелектуалістична постава; скептицизм проти сили інтелекту та вартості його осягів. Недооцінювання зовнішньої культури (техніки, економіки, освіти, політично-суспільної організації) й активності на зовні [1, с. 101] та ін. Навіть позитивні особливості духовності нашого народу не сприяють вирішенню нагальних суспільних проблем, такі, як: інтровертованість, душевність, емоційність, моралізм, толерантність, гуманність, неагресивність та ін.

Наявна ситуація може і повинна мати логічне пояснення. Як відомо, сучасна ментальність українців сформувалася протягом останніх століть, в умовах відсутності власної державності і жорстокого гноблення. Ярема також відзначає умови, в яких сформувалися особливості нашої духовності: "Безперестанні невдачі, загальні страждання народу, тяжке лихоліття, яке мусили українці виносити на своїх плечах, часта потреба самопожертви, нетривкість хатнього добробуту, необхідність раз-у-раз рвати родинні і громадські зв'язки – виховали в народі свідомість мізерії життя, погорду до земного щастя, насмішкуватий погляд на всі зміни, погляд, який навіть і тепер, після довгих літ спокою, становить видатну рису української вдачі" [цит. за 1, с. 77].

Наявні у той час умови формували відповідні особливості менталітету, як способи пристосування до існуючих реалій, які і відобразилися в психології українців, що і відзначали свого часу дослідники. Зрозуміло, що в тогочасних умовах сформувалися не ті особливості психології народу, які забезпечували процвітання, а передусім ті, що забезпечували лише його виживання. На такому рівні

пристосування до умов дійсності ми перебуваємо і сьогодні, проте наявні особливості ментальності в нових умовах не лише не допомагають, але й перешкоджають суспільному прогресу.

На жаль, особливості менталітету української нації, що несуть потенційну загрозу її існуванню, до сьогодні не стали предметом наукового дослідження. Тим більше практично нічого не робиться для того, щоб знайти вихід з ситуації, що склалася, і змінити її на краще. Через невідповідність менталітету нації сучасним умовам існування, вимогам світового співтовариства зокрема, наша держава вже не перше десятиліття не може інтегуватися у світову спільноту. Пережитки минулого, які сформували нашу ментальність, міцно трмають її на тому рівні, який було досягнуто в минулому, причому ситуація не має тенденції до покращення.

Висновок. Ментальність українського народу, яка сформувалася протягом попередніх століть, в умовах поневолення і жорстокого гноблення, залишається такою ж і сьогодні, що не відповідає сучасним вимогам до активності нації, і є перешкодою на шляху до суспільного прогресу; дана ситуація потребує ретельного вивчення і пошуку шляхів її подолання.

Література:

1. Ярема Я. Українська духовність у її культурно-історичних виявах / Я. Ярема // Яким Ярема / Упорядкув., ред. і прим. С. Яреми. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – С. 39-108.

Тези надійшли 5 квітня 2017 р.

Вінтюк Юрій. Перешкоди на шляху реформування системи освіти як загроза майбутньому нашої держави

Налагодження підготовки фахівців у вітчизняних ВНЗ у даний час, орієнтація системи освіти на відповідність світовим вимогам, передбачає аналіз її сучасного стану і виявлення невідповідностей між наявним та необхідним. Потреба інтеграції нашої системи вищої освіти у світовий освітній простір, необхідність підвищення конкурентоспроможності випускників вітчизняних ВНЗ на ринку праці ставить завдання неупередженої оцінки наявної ситуації, передусім з позицій чинних світових вимог. А вдосконалення процесу підготовки фахівців передбачає також виявлення причин наявних невідповідностей та пошук можливостей для їхнього подолання. Вказані обставини підтверджують актуальність даного дослідження.

Стан справ у сучасній системі вищої освіти було розглянуто в одній з попередніх публікацій [1]. Зокрема, відзначено наступні типові проблеми вищої освіти в Україні, на які переважно вказують дослідники: не відповідність підготовки кадрів запитам народного господарства; зниження якості освіти; низький рівень знань; брак

фінансування; масовий виїзд фахівців, науковців і викладачів за кордон; масовий виїзд абітурієнтів і студентів для навчання за кордон; знецінення освіти та падіння престижу знань; корупція та ін. До названих труднощів слід також віднести і відсутність належної організації та фінансування наукової діяльності; труднощі як проведення досліджень, на належному рівні, так і публікації результатів та багато інших. Відзначено також, що сучасна система підготовки фахівців розпочала становлення у середині 90-х років минулого сторіччя, і до сьогодні ще не пройшла всі його етапи; крім цього, в даний час триває реформа системи освіти, спрямована на подолання наявних недоліків.

Власне дослідження полягало в накопиченні, систематизації, аналізі і узагальненні інформації про хід реформування вітчизняної системи вищої освіти. При попередньому ознайомленні зі станом справ складається враження, що у наших ВНЗ дуже мало що змінилося з радянських часів; проте ряд змін таки відбулося, причому ряд з них – не в бік покращення ситуації. Зокрема, раніше були наявні плани і навчальні програми підготовки фахівців, розроблені на рівні Міністерства освіти і затверджені на державному рівні. Це дозволяло уніфікувати підготовку фахівців, за всіма спеціальностями, яка здійснювалася однаково у всіх ВНЗ, які провадили підготовку фахівців певного профілю. Це, своєю чергою, дозволяло централізовано створювати необхідні навчальні підручники, для всіх навчальних дисциплін, які не лише були написані, провідними фахівцями у кожній галузі знань, але й були видані завдяки наявності відповідних державних програм. Відповідно, підручники були як у бібліотеках, так і у вільному доступі, у книгарнях, а студенти без особливих труднощів могли забезпечити себе необхідними навчальними підручниками і посібниками. Тепер ситуацію в даній сфері, державної ваги, не можна назвати інакше, як волонтаризмом. Кожен навчальний заклад сам складає і затверджує як навчальні плани підготовки фахівців, так і навчальні програми; які зачасту лише відносно орієнтовані на реальні потреби, підручників за більшістю навчальних предметів практично немає, а наявні часто не відповідають чинним вимогам. Попіришилася також ситуація і з виховною роботою серед студентів, яка сьогодні практично відсутня, і з дотриманням пропорцій попиту і пропозиції фахівців різних спеціальностей, і можливості навчатися за державні кошти, зникли і державні гарантії працевлаштування випускників тощо.

Проте, разом з цим з'явилися можливості застосовувати світовий досвід підготовки фахівців. На перший погляд, не зважаючи на вступ нашої країни у Болонський процес, значні успіхи реформування вищої освіти поки що не помітні. Передусім, відбувся перехід на кредитно-модульну систему оцінювання знань студентів, а також реалізовано перехід на підготовку фахівців за рівнями “бакалавр” і “магістр”. Однак це не допомогло забезпечити вихід на новий рівень підготовки фахівців, у відповідності до світових вимог, оскільки не відбувся процес впровадження нових підходів, форм і методів викладання, що мало забезпечити кардинальні зміни змісту освіти. Навчальних курсів,

орієнтованих на сучасні освітні стандарти, вкрай мало, не допомагає і використання сучасних закордонних підручників, оскільки вони орієнтовані на інші теоретичні та методологічні підходи. Загалом, як переорієнтація сучасної системи освіти на сучасні вимоги, так і її розвиток відбуваються вкрай повільно.

До сказаного слід додати брак можливостей брати участь у міжнародній співпраці; можливість підготовки, зокрема стажування викладачів, за кордоном теж вкрай обмежена. Така ситуація спричинена не лише відсутністю конструктивної державної політики у цьому напрямку, нестачею фінансування наявних програм, але й недостатнім знанням мов нашими фахівцями, їхньою недостатньою ініціативністю, наполегливістю тощо. До перелічених проблем слід також віднести і відсутність належної організації та фінансування наукової діяльності; труднощі як проведення досліджень, так і публікації результатів та багато інших.

Висновок. Реформування вітчизняної системи освіти, вищої зокрема, відбувається вкрай повільно і з великими труднощами, що ускладнює процес перебудови нашого суспільства у відповідності до вимог світової спільноти; відповідно, це призводить до сповільнення прогресу у всіх галузях народногосподарської діяльності, а тому становить загрозу майбутньому нашої держави.

Література:

1. Вінтюк Ю. В. Стан підготовки майбутніх психологів у ВНЗ України з позицій сучасних вимог / Ю. В. Вінтюк // Молодий вчений. – 2016. – № 12.1 (40). – Ч. III. – С. 395-399.

Тези надійшли 5 квітня 2017 р.

Войцеховська Оксана.

Теоретичні підходи дослідження феномену психологічного благополуччя особистості

Благополуччя й відчуття благополуччя досить значущі для будь-якої людини, посідають центральне місце в самосвідомості та всьому суб'єктивному (внутрішньому) світі особистості. Суб'єктивне благополуччя (або неблагополуччя) людини складається з часткових оцінок різних аспектів її життя, що є предметом вивчення різних наукових дисциплін. Благополуччя є цікавим предметом вивчення й актуальною проблемою для психології та психогієни. Психологічне благополуччя (душевний комфорт) - узгодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги.

Поняттям «психологічне благополуччя» співвідносять з цілим рядом близьких, але не тотожних за своїм значенням понять, таких як: «психічне здоров'я», «позитивний стиль життя», «емоційний комфорт», «норма», «нормальна особистість», «висока якість життя», «внутрішня картина здоров'я», «зріла особистість», особистість, що «самоактуалізується», «повноцінно функціонуюча особистість» та ін. (Б. С. Братусь, А. В. Вороніна, Ш. Бюлер, А. Маслоу, Я. Морено, К.

Роджерс, П. П. Фесенко, В. Франкл, Е. Еріксон, К. Юнг, М. Яхода).

Дослідження феномену психологічного благополуччя дозволяють виділити ряд поглядів, які умовно поділені на два напрями: гедоністичний, де благополуччя розглядається головним чином в термінах задоволення-незадоволення (Н. Бредберн, Е. Дінер) і евдемоністичний, де аспектом благополуччя визнається особистісний ріст (К. Ріфф, А.Вотерман).

На думку Н. Бредберна, для опису цього феномену потрібно говорити про ознаки, що відображають стан щастя чи нещастя, суб'єктивного відчуття загальної задоволеності або не задоволеності життям. Погляди Бредберна на природу і будову благополуччя особистості отримали широке визнання в наукових колах, а розроблена ним методика «Шкала балансу афектів» застосовується досі.

Науковці вважають, що психологічне благополуччя визначається такими об'єктивними параметрами як стан фізичного і психосоматичного здоров'я (А. В. Вороніна, Е. Десі, Р. Райан, К. Ріфф, Б. Сингер, К. Фредерік), генетичні характеристики (М. Аргайл, А. В. Вороніна, Д. Ліккен, А. Теллеген), рівень матеріального доходу, освіта, статус (Н. Бредберн, Е. Дінер, Т. Кассер, Р. Райан), вік і стать (М. Аргайл, Е. Дінер, К. Ріфф, П. П. Фесенко), культурна належність і геодемографічне середовище (М. Лінч).

Багатовимірна, інтеграційна емпірична модель психологічного благополуччя особистості К. Ріфф, включає: позитивне відношення до себе і свого минулого життя; наявність цілей і занять, що надають життю сенс; здатність виконувати вимоги повсякденного життя; відчуття безперервного розвитку і самореалізації; відносини з іншими, що пронизані турботою і довірою; здатність дотримуватись власних переконань. Дана модель продовжує традиції, закладені Н. Бредберном, та є переглядом його поглядів на психологічне благополуччя особистості як баланс між позитивним і негативними афектами та спирається на основні теоретичні концепції, орієнтовані на дослідження позитивного психологічного функціонування особистості (теорії А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Олпорта, К. Г. Юнга, Е. Еріксона, Ш. Бюллер, Б. Ньюгартена, М. Яходи, Д. Біррена).

Р. Райана і Е. Десі припускають, що особистісне благополуччя (personal well-being) пов'язане з базовими психологічними потребами: потребою в автономії, компетентності і зв'язку з іншими.

Серед внутрішніх детермінант психологічного благополуччя вітчизняні науковці виділяють: толерантність (Н. К. Бахарєва), ціннісні орієнтації і стратегії поведінки (О. Є. Бочарова), самоактуалізація (Г. Л. Пучкова), усвідомленість життя (П. П. Фесенко), суверенність психологічного простору особистості (О. М. Паніна), рівень домагань і самооцінка (Н. О. Растрігіна), життєві стратегії (А. Є. Созонтов); особливості зв'язку відповідальності з психологічним благополуччям особистості (Е. Л. Носенко).

Отже, психологічне благополуччя позначається насамперед як якість життя особистості, переживання успіхів, досягнень, гармонія в особистісному житті, реалізація власного потенціалу.

Література:

1. Бочарова Е. Е. Взаимосвязь субъективного благополучия и социальной активности личности: кросскультурный аспект / Е. Е. Бочарова // Социальная психология и общество. – 2012. – № 4. – С. 53–63.
2. Позднякова Е. П. Понятие феномена «психологическое благополучие» в современной психологии личности / Е. П. Позднякова // Психологический журнал. – 2007. – № 3. – С. 87–102.
3. Deci E. The General Causality orientation scale / E. Deci, R. Ryan // Journal of Research in Personality. – 1985. – № 19. – P. 109–134.
4. Ryff C. D. The structure of psychological well-being revisited / C. D. Ryff, C. Keyes // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – Vol. – P. 719–727.

Тези надійшли 8 квітня 2017 р.

Волошин Олександра. Інформаційні війни як загроза національній безпеці

Характерною особливістю нинішнього періоду є перехід від індустріального суспільства до інформаційного, в якому інформація стає дедалі важливішим ресурсом, порівняно з матеріальними або енергетичними ресурсами. У зв'язку з цим проблеми інформаційної безпеки суспільства стають все більш актуальними.

В умовах економічної кризи інформація часто стає першопричиною технологічних аварій, військових конфліктів, дезорганізації державного управління, фінансової системи, роботи наукових центрів. За своєю сутністю інформація може формувати матеріальне середовище життя людини, виступаючи у ролі інноваційних технологій, комп'ютерних програм тощо. Водночас вона може використовуватись як основний засіб міжособистісної взаємодії, постійно виникаючи та змінюючись у процесі переходу від однієї інформаційної системи до іншої. Чим вищий рівень інтелектуалізації та інформатизації суспільства, тим актуальнішою стає проблема інформаційної безпеки.

У загальному розумінні, інформаційна безпека є складовою компонентою загальної проблеми забезпечення безпеки людини, держави і суспільства і полягає у захисті інтересів суб'єктів інформаційних відносин від різних загроз.

Сьогодні поряд з традиційними загрозами, які існують у сфері формування, зберігання і поширення інформаційних ресурсів, що підлягають охороні з боку держави, виникла і небезпека, пов'язана з такими новими явищами, як «інформаційна зброя», «інформаційна війна».

Інформаційна війна – дії, спрямовані на досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, процесам, що базуються на інформації і інформаційних системах супротивника при одночасному захисті власної інформації [1]. Основними методами інформаційної війни є блокування або спотворення інформаційних

потоків та процесів прийняття рішень супротивника. Зазвичай, інформаційні війни використовуються на міжнародному рівні. Україна і Росія вже не один рік ведуть саме таку війну. Росія постійно провокує гучними заявами український уряд та й просто зневажливо ставиться до українців у своїх інформаційних матеріалах.

Інформаційна зброя – сукупність спеціалізованих (фізичних, інформаційних, програмних, радіоелектронних) методів і засобів тимчасового або безповоротного виводу з ладу функцій або служб інформаційної інфраструктури в цілому чи окремих її елементів [2]. Основною дією інформаційної зброї є блокування або спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень супротивника. Тобто, певна інформація як зміст інформаційної зброї має бути індивідуально-призначеною для мішені впливу: зокрема, комп'ютерний вірус може ефективно впливати на інформацію, що циркулює в автоматизованих системах, а компромат ефективно впливатиме на суспільне ставлення до певної особи.

Для України зазначена загроза її інформаційній безпеці пов'язана з такими факторами, як слабка інтегрованість України у світове інформаційне поле, недостатня кваліфікованість й активність її інформаційних служб та використання ЗМІ окремими політичними силами, вплив на них організованої злочинності, мафіозних структур.

Наслідком слабкої інтегрованості України у світове інформаційне поле є те, що уявлення про Україну в світі формують ЗМІ інших держав, виходячи з їх власних геополітичних, політичних, військових, економічних та інших інтересів. Україна не може протистояти інформаційно-пропагандистським акціям інших держав, які через вторгнення в інформаційний простір України намагаються забезпечити свої політичні та економічні інтереси, що створює загрозу національній безпеці України.

Еволюція загроз інформаційної безпеки України зумовлює відповідні заходи протидії, серед яких головними є [3]:

- розвиток науково-практичних основ інформаційної безпеки, (визначення основних положень стратегії держави в сфері створення і забезпечення умов формування та використання інформаційного ресурсу, підтримка високих темпів його наповнення і заданих критеріїв якості, розробка сучасних інформаційних технологій і технічних засобів для захисту інформації в інформаційних системах);
- створення законодавчої і нормативно-правової бази забезпечення інформаційної безпеки;
- напрацювання механізмів реалізації прав громадян на інформацію загального користування;
- визначення основних положень стратегії держави у сфері використання засобів масової інформації на засадах досліджень процесів формування суспільної свідомості, удосконалення та розвитку індустрії інформування населення країни, розробка методів і форм інформаційної політики;
- розробка методів і засобів оцінки ефективності систем і засобів інформаційної безпеки та їх сертифікація.

Висновки. Інформаційна безпека України залежить від вирішення проблем формування і керування процесами суспільної свідомості, виробництва та репродукції інформаційних ресурсів і доступу до них, створення цивілізованого ринку інформаційних продуктів та послуг, реалізації прав громадян на інформацію.

Література:

1. Бондаренко В.О., Литвиненко О.В. Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми / В.О.Бондаренко, О.В.Литвиненко // Стратегічна панорама. – 2012. – № 1-2. – С. 127-133.
2. Мастяниця Й.У., Соснін О.В., Шиманський Л.С. Захист інформаційних ресурсів України: проблеми і шляхи їх розв'язання / О.В.Соснін (ред.) // Нац. ін.-т стратегічних досліджень. – К., 2010. – С. 99.
3. Цуканова О.В. Інформаційні війни: вплив на суспільство [Електронний ресурс] / О.В.Цуканова. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer34/800.pdf>

Тези надійшли 3 квітня 2017 р.

Гаркавенко Зоя, Лещук В., Соколов С. Теоретико-методологічний аналіз впливу соціальної ентропії на психологічну безпеку суспільства.

Соціальні процеси, що розвиваються в українському суспільстві останніми десятиліттями і охопили практично всі сфери життєдіяльності суспільства, характеризуються невизначеністю та непослідовністю. Підвищується хаотичність і, відповідно, низька ефективність спроб виправити ситуацію. Наслідки кожного наступного кроку гірші за попередні. Більшість експертів, намагаючись спрогнозувати подальшу траєкторію розгортання подій, дають описи від яскраво успішних до тьмяно трагічних, а в центрі залишається українське суспільство, в якому продовжуються складні багаторівневі та різновекторні глибинні трансформації. Ці зміни відбуваються на тлі реформаційно-популістських потуг, нестабільності, загальної недовіри і, як результат, зневіра та невпевненість в суспільстві зростають. Певний хаос в українському соціумі охопив майже всі сфери життєдіяльності.

Тривале ігнорування соціальних та політичних проблем на рівні держави, зосередженість еліт на збагаченні будь-якою ціною, зміна економічної ситуації в країні і геополітичної напруги навколо України, виснаження матеріальних та соціальних ресурсів загострили соціальну кризу, що поглиблюється кризою духовною. В результаті такого суспільного дрейфу втрачена значна частина старого соціального конструктиву (соціальний оптимізм, толерантна поліетнічність, терпимість, довіра, мирний характер громадянських протестів та інше). Фактично, можна констатувати наявність більшості ознак соціальної ентропії, яка на думку фахівців, наразі характеризується незворотністю змін та міри невизначеності у складних системних організаціях, до яких відноситься держава, суспільство, родина.

Будь-яка складна система (як жива, так і не жива) здатна існувати, змінюватися, трансформуватися у просторі і часі до того моменту, коли її значущі, характерні, системо утворюючі параметри, включаючи внутрішню енергію системи, не перетинають межі. Як правило, далі настають такі кількісні і якісні зміни в самій системі, що унеможливають її подальше існування у старому вигляді. В певній мірі вони ж визначають варіанти і характерні особливості нової системи. Крім того з'являються умови і до наступних трансформацій. В результаті, на деякий час, (індивідуально для кожної впорядкованості) зникає системність як така. Хаотичність змін і перетворень остаточно руйнує зв'язки в цілому та частково окремі структурні елементи системи. Внутрішні зв'язки окремих підсистем слабнуть і перестають діяти як об'єднуючий фактор. Таким чином, створюються умови для виникнення нової системи, що буде мати власні характерні риси та відмінні ознаки, структурну архітектуру, види та форми взаємодії елементів цілого, певний потенціал внутрішньої енергії.

Зазначені ознаки кризи, соціальні, економічні, духовні, безпосередньо впливають на стан захищеності та адекватний рівень ризику для людини, суспільства, що є ключовими складовими поняття безпека. Найбільш узагальнене тлумачення цього поняття, «стан суспільних відносин, при якому особистість, соціальна група, країна (держава) може самостійно, суверенно, без втручання і тиску ззовні вільно вибирати і здійснювати свою стратегію міжнародної поведінки, духовного, соціально-економічного і політичного розвитку», дає підстави стверджувати, що ситуація, в якій опинилась українська держава, її суспільство та окремі громадяни, може бути визначена як небезпечна.

Враховуючи тривалість та відповідну невизначеність у часі вищезгаданих трансформацій, можна стверджувати, що для великої кількості людей, спільнот вони стають непереборним викликом, загрозою для існування.

Безпека фізичного та психічного здоров'я людини; безпека можливості вільної самоідентифікації громадян, суспільних груп і країн; безпека громадян і країн щодо можливостей розвитку та загалом можливостей вибирати майбутнє – це ті виміри, якими характеризується гуманітарна безпека держави, відтак – поле діяльності державних інституцій.

Основні загрози у сфері гуманітарної безпеки, які можуть бути визнані як соціально-ентропійні процеси:

- критичний рівень соціального інфантилізму, коли більшість населення сподівається не власні сили, розум, навички тощо, а сподівається на «вождя», який все владнає у найкоротший термін замість власної важкої, виснажливої і тривалої часі праці й орієнтації на ті сили, які пропагують певні ідеї та цінності;
- процеси соціальної дезінтеграції, руйнування раніше усталеної системи соціальної стратифікації. Маргіналізація (у т.ч. навіть високоосвічених верств) населення, коли значна частина громадян не розуміє й не усвідомлює свого місця у системі соціальних

- відносин або опиналася викинутою із раніше займаних позицій;
- низький рівень сформованості та дієздатності структур громадянського суспільства;
  - аксіологічна криза, коли традиційні соціальні інститути та цінності (сім'я, сподівання на добро, справедливість, виконання обов'язку) замінюються потребою наживи, обманом, невиконанням обіцянок тощо.

Відтак, процеси передачі, правонаступництва та розвитку культурних надбань, які за нормального стану трансляються через суспільну комунікацію нащадкам як пережиті й осмислені цінності, виявилися деформованими або дисфункціональними. Традиційні комунікативні механізми й інструменти передачі культури не здатні апелювати до тих, хто мав би стати їх правонаступниками.

Якщо суспільство в цілому розглядається нами як мега система, що містить в собі велику кількість менших систем, підсистем та елементів, детермінованих внутрішніми і зовнішніми зв'язками, то його найменшою, атомарною, базовою соціальною системою виступає сім'я. Окрім власних, притаманних лише їй, сім'я з необхідністю несе в собі переважну більшість і характерних ознак суспільства, але на первинному, початковому рівні об'єднання індивідів. Як відкрита, самовідновлювальна, найменша і найнижча ланка самоорганізації, сім'я виступає висхідним і кінцевим пунктом організаційного розгортання суспільноутворюючої системи. Саме тому процеси суспільної дезорганізації, що зумовлені соціальною ентропією, створюють суттєвий руйнівний вплив і на інститут сімейно-шлюбних відносин.

Можливість сім'ї адекватно реагувати на зовнішні і внутрішні зміни, опанування нею нових правил і ролей, вміння налагоджувати взаємовідносини забезпечують її існування. Цілком слушно допустити, що така гнучкість може розглядатися нами як основа для забезпечення стійкості всієї системи суспільства і переноситься до її характерних ознак.

Висновки. Процеси ентропії українського суспільства все більше набувають ознак хаосу. Ступінь готовності соціуму до змін та правильність обраних пріоритетів мають визначити наступний етап трансформації суспільної організації. Важливим елементом ентропійної динаміки є внутрішня енергія соціуму та точка її прикладення. Зважаючи на те, що саме сім'я виявляється найстійкішим елементом системи суспільства, в осередку якого зберігаються найістотніші принципові засади суспільного співіснування, було б цілком слушно зосередити увагу саме на цій соціальній системі. Крім того, сім'ї належить роль першопочатку суспільної організації та самоорганізації. Вона виступає перехідним елементом ланцюга перемін між старим суспільним порядком до нового суспільного впорядкування. Здатність генерувати та реалізувати процес адаптації молодих поколінь через гнучкість самої системи сім'ї, забезпечує життєздатність нової суспільної організації.

Література:

1. Нестеренко Г.О. Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення: Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 360 с.
2. Костенко К.А. Шляхи подолання дезорганізаційних процесів в сучасному українському суспільстві / К.Костенко – режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_13.pdf
3. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин// Вопросы философии, 1991, №6, с.46-52

Тези надійшли 10 квітня 2017 р.

Германович Оксана.

Психологічні особливості часо-просторових характеристик у життєдіяльності особистості

В умовах прогресивного розвитку технологій, для особистості актуалізується необхідність володіти вміннями конструктивно моделювати власні часо-просторові відносини зі світом протягом життєвого шляху.

Сучані дослідники умовно класифікують існуючі напрямки вивчення часу наступним чином: перший – відображення психікою об'єктивного часу та механізми відображення сприйняття часу; другий – часові, тобто процесуально-динамічні характеристики самої психіки, пов'язані насамперед із ритмами біологічних, органічних, нейрофізіологічних процесів; третій – здатність психіки до регуляції часу рухів, дії та діяльності; четвертий – особистісна організація часу життя і діяльності, тобто часо-просторових характеристик ціннісних відносин особистості зі світом протягом життєвого шляху [3].

Представники школи С. Л. Рубінштейна, враховуючи класичні роботи щодо сприйняття часу, його переживання і відображення, продовжували розвивати (А. В. Брушлінський) і почали досліджувати природу особистісної і психічної організації часу. У руслі ідей діяльнісного підходу ці дослідження були спрямовані, з одного боку, на виявлення динамічно-темпоральних характеристик самих психічних процесів, станів, а з іншого – спиралося на уявлення про особистість як динамічну систему, що розвивається і змінюється у життєвому шляху як зовсім специфічному процесі.

На відміну від підходів, які підкреслювали суб'єктивність психологічного часу, концепція особистісної організації часу примикає до цілого комплексу досліджень життєвого шляху, життєвого циклу, життєвої перспективи (Б. Р. Ананьєв, П. Балтес, Дж. Нюттен, Р. Кастенбаум, Л. Франк, С. Л. Рубінштейн та ін) та передбачає онтологічний характер його організації особистістю. Науковий доробок дослідників відкрив можливість диференціювати різні механізми часової організації на різних рівнях психіки, а особистість представити як суб'єкта, своєрідним чином інтегруючого ці рівні, що включає свій часовий тип в соціальний і культуральний часовий континуум, організуючого час свого життя і діяльності.

Категорія особистісного часу розкривається через поняття

активності, яка і виступає як реальна організація особистістю часу життя – використання часу, його множення, прискорення, періодизація життя і т. ін. Тим самим певним чином зв'язуються об'єктивний і суб'єктивний час людини, які в інших підходах і дослідженнях відокремлювались один від одного. Ядром концепції особистісного часу є з'єднання об'єктивних, притаманних психофізіологічному, психічному рівню організації, особливостей часу і суб'єктивних (сприйняття, переживання, усвідомлення часу) характеристик часу. На основі психічного відображення на різних рівнях здійснюється взаємодія людини зі світом і одночасно розвивається здатність психіки до регулювання цієї взаємодії [1].

Тенденція поєднання типологічного підходу з комплексним відкрила можливість розглядати онтогенетичний розвиток, не як вікову періодизацію, а як особистісний розвиток, для якого характерно вироблення ціннісного ставлення до часу. В. І. Ковальов запропонував і розробив основні принципи аналізу та концептуалізації проблеми часу: виділення і диференціація психологічної організації у людини і людиною часу, що включає процеси сприйняття, переживання, усвідомлення і ставлення до часу життя, та особистісної регуляції – використання, оволодіння і управління (перетворення) часу. В руслі концептуальних ідей П. К. Анохіна (формою «компенсації» незворотності часу є здатність до прогнозування, передбачення майбутнього, тобто ідеальна форма репрезентації майбутнього) В. І. Ковальов сформулював поняття трансспективи як певної здатності поєднувати перспективу (майбутнє) і ретроспективу (минуле). Транспектива – це здатність свідомості з'єднувати в минуле сьогодення і майбутнє, і тим самим, інтегрувати час свого життя [2; 4].

З позицій системного підходу доведено неможливість розгляду парціальних властивостей окремих психічних процесів, і необхідність розкриття їх функцій лише у цілісній системі організації психіки (Б. Ф. Ломов). Автор системно-стратегічної концепції творчої діяльності В. О. Моляко наголошує на необхідності «комплексного системного вивчення основних параметрів психіки, її прояву в діяльності, у функціонуванні особистості». Одним із магістральних «входів» у загальну теорію людської поведінки вважає творчу свідомість, оскільки «саме створюючо-перетворювальні функції свідомості представляють найбільший інтерес, та й складають її головний зміст» [6, с. 211]. У дослідженні О. А. Кривопишиної здійснено аналіз значущих об'єктивних подій та суб'єктивних переживань особистості в різних життєвих обставинах, визначаючи часо-просторові характеристики середовища, в якому відбувався онтогенез творчої особистості [5]. Часо-просторові характеристики середовища входять до нерозкладного поняття хронотопа. О. О. Ухтомський визначає «хронотоп» як системну єдність часу і простору. Поняття хронотопу вимагає визначення часових особливостей психіки стосовно певного простору, до системи, в якій вона виконує ті або інші функції. Дослідники наголошують на важливості усвідомлення, що поняття простору в синтезі з поняттям часу, на основі ідеї хронотопу, допускає можливість його неієрархичності і, більше того, не фіксованої, а часової

функціональної організації.

Вчення С. Л. Рубінштейна про психічне як процес, що знайшло подальший розвиток у наукових працях А. В. Брушлинського, передбачає розкриття в психіці не тільки регуляторної функції, але здібності до створення часово-просторових зв'язків, утворення динамічних просторів. Виявлено, що особистість впорядковує, спрямовує і координує психічну діяльність, тому саме особистість розглядається як інтегратор, організатор, координатор різних часів. Особистість – кожен раз по-різному – виконує темпоральні функції на різних рівнях екзистенціального простору. Перше – це простір організму, схема тіла (М. О. Бернштейн), що включає особливості нейрофізіологічних, психофізіологічних швидкостей, темпів, ритмів, амплітуд руху і т. ін. Друге – це простір людської діяльності, що має свою часову архітектуру, специфічну організацію. Діяльність – створення часо-просторового континууму, в якому особистість як суб'єкт пов'язує об'єктивно роз'єднані в часі і просторі об'єкти і явища, надає їм свою часову цілісність та циклічність, власні часові параметри та ритм. Практична діяльність завжди здійснюється у теперешньому часі, в той же час, у діяльності співіснують і з'єднуються транспективні напрямки руху – з минулого в теперішнє та майбутнє – до мети, і від мети – з майбутнього – в даний час та минуле [1].

Свідомість інтегрує здатність психіки до відображення часу, в тому числі – до переживання часу, її власні динамічні особливості і, нарешті, її здатність до регуляції діяльності в часі. Ця здатність свідомості стає основою особистісного рівня регуляції та організації часу. Особистісна здатність організації часу виникає як інтеграл різномодальних часових можливостей психіки і насамперед – часової регуляції діяльності. Особистість як суб'єкт діяльності регулює час її здійснення, узгоджуючи його з часом своїх психічних процесів (мислення, пам'яті), станів (сну, бадьорості, втоми, працездатності і т. ін.), своєю темпераментальною природою, віком (специфіка часу на різних етапах онтогенезу), з рівнем особистісних цілей та рівнем ідеальних моделей і програм. Таким чином, «простір» діяльності певним чином організується у часі суб'єктом і розміщується у часі і просторі життя. Третій простір – це простір життя, де час набуває своєї нової якісної – ціннісної – характеристики. Ціннісний характер часу життя визначається його обмеженістю, необоротністю часу, але головна ціннісна характеристика часу життя пов'язана з потребою особистості у самовираженні, самореалізації, самоздійсненні у формах життєдіяльності та життєтворчості [5].

Таке розуміння розвитку особистості у часо-просторовому вимірі цілком вписується в рамки системного підходу, який передбачає аналіз психічних процесів тільки в системі взаємозв'язку всіх елементів, які набувають нових рис, що задаються її цілісністю.

Отже, з позицій системно-структурного підходу, сучасними дослідниками зроблена спроба пов'язати об'єктивний і суб'єктивний час людини, які в інших підходах відриваються одне від одного, або протиставляються один одному. На даному етапі розвитку психологічного знання розроблені концептуальні моделі

(особистісного часу, дискретно-вузлової структури часу життя, транспективи як здатності до інтегрування часу), що дозволяють узагальнити та поглибити знання щодо впливу часо-просторових характеристик на життєдіяльність та життєтворчість особистості.

Література:

1. Абульханова К. А., Березина Т. Н. Время личности и время жизни. – СПб. : Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Анохин П. К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса. – М. : Медицина, 1968. – 557 с.
3. Иванов Ф. Е. Взаимодействие сенсорных систем при опознании временных структур. Автореф. дисс. канд. псих. наук, – М., 1980. – 24 с.
4. Ковалев В. И. Особенности личностной организации времени жизни // Гуманистические проблемы психологической теории. – М. : Мысль, 1995. –С. 179-185.
5. Кривопишина О. А. Процес літературної творчості як низка само подібних фракталів / О. А. Кривопишина // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / За ред. С. Д. Максименка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – Т. 9. – Ч. 3. – С. 99-109.
6. Моляко В. А. Проблемы психологи творчества и разработка подхода к изучению одаренности / Валентин Моляко // Творческая конструкторология (пролегомены). – К. : Освіта України, 2007. – 388 с.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Гоца Василина.

Психологічна безпека особистості: теоретико-психологічні аспекти

На сьогодні вчені досліджують різні види безпеки: політичну, соціальну, гуманітарну, економічну, військову, правову, енергетичну, науково-технічну, кадрову, інформаційну, інтелектуальну, культурну, демографічну, медичну, генетичну. З позиції такого підходу психологічну безпеку можна розглядати як соціальну безпеку у взаємозв'язку з інформаційними, гуманітарними, медичними та іншими видами. Сучасний стан наукової розробленості проблеми свідчить, що у вітчизняній психології, безпека не була предметом самостійного психологічного дослідження.

Українські науковці вивчали психологічні та психофізіологічні аспекти безпеки праці, життєдіяльності людини та особистої безпеки (Г.О. Балл, П.С. Перепелиця, І.П. Пістун, В.В. Рибалко, Г.В. Сілін, М.К. Хобзей). Сучасний розвиток психології зумовлює потребу більш повного дослідження цього феномену в психологічному й соціально-психологічному аспектах.

Зважаючи на недостатнє дослідження проблеми психологічної безпеки особистості, актуальним є аналіз наукових праць у різних галузях сучасної науки щодо його визначення. У сучасній довідковій літературі поняття безпеки визначається з огляду на те, який саме її прояв вивчається, а саме:

- безпека – стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує; безпечний – стан, який не приховує в собі небезпеки або захищає

- кого-, що-небудь від небезпеки; якому не загрожує небезпека, гарантований від небезпеки; який не завдає, не повинен завдавати;
- безпека – відсутність небезпеки, надійність; безпечний стан – незагрозливий, що не може заподіяти зла або шкоди, нешкідливий, збережений, вірний, надійний;
  - безпека – стан, при якому не загрожує небезпека, тобто є захист від небезпеки; безпечний стан – це стан, що не загрожує небезпекою, той, що захищає від небезпеки;
  - безпека – стан, почуття, засіб захисту від небезпеки, шкоди; безпечний стан – це захищений від небезпеки або шкоди, який не призводить до фізичної шкоди, неушкоджений; стабільність і свобода від страху або тривоги;
  - безпека – засоби та заходи, які спрямовані на збереження життя, здоров'я, волі й власності громадян.

Потреба в безпеці – основна соціальна потреба людини, що сформувалася на межі інстинктивного й свідомого. Будь-який контакт із природними або соціальними явищами людина інтуїтивно або свідомо оцінювала з погляду можливої загрози та забезпечення безпеки. Всі біологічні об'єкти, особливо досить високого рівня розвитку, стикаються з неусвідомленою потребою захисту. Прагнення людини до безпеки в соціумі перетворює її на соціальне (суспільне) явище. Саме завдяки безпеці, основу якої становить діяльнісна взаємодія, те або інше суспільство може жити, змінюватися й розвиватися.

Термін психологічна безпека було введено С.К. Роцінім і В.А. Соснінім як стан суспільної свідомості, в якому суспільство в цілому й кожна окрема особистість сприймають існуючу якість життя як адекватну та надійну, оскільки вона створює реальні можливості для задоволення природних і соціальних потреб громадян сьогодні й дає їм підстави для впевненості в майбутньому.

Деяко пізніше Г.В. Грачов та І.К. Мельник, розглядаючи різноманітні аспекти інформаційного впливу як на сучасне суспільство в цілому, так і на конкретну особистість, вивчали інформаційно-психологічну безпеку особистості. Інформаційно-психологічну безпеку особистості вони визначали як певний стан захищеності психіки особистості від дії різноманітних інформаційних факторів, що перешкоджають або утруднюють формування й функціонування адекватної інформаційно-орієнтовної основи соціальної поведінки людини в цілому й життєдіяльності в суспільстві, а також адекватної системи її суб'єктивного ставлення до навколишнього світу й самої до себе. У більш широкому значенні інформаційно-психологічну безпеку особистості можна розуміти як стан захищеності особистості, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта й можливостей розвитку в умовах інформаційної взаємодії з навколишнім середовищем.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що проблема психологічної безпеки особистості, на сьогодні є недостатньо вивченою. Зазвичай визначення цього феномену зумовлено напрямом й метою певного дослідження. Аналіз наукових праць свідчить, що

безпека в сучасному суспільстві завжди пов'язана із системою життєдіяльності людини. Відтак, за умов побудови системи безпеки необхідно враховувати захист й реалізацію життєво важливих потреб та інтересів особистості, забезпечення її свободи, тобто формування й розвиток психологічної безпеки особистості.

Аналіз сутності та змісту поняття безпеки дає нам можливість визначити психологічну безпеку особистості як складну багаторівневу динамічну систему, яка визначає рівень суб'єктивної захищеності людини, її здатність підтримувати оптимальний рівень свого функціонування, спроможність усвідомлення чинників і механізмів усунення зовнішніх та внутрішніх загроз, а також можливість збереження оптимального стану функціонування взаємодії в різних площинах соціально-психологічного простору життєдіяльності.

Література:

1. Котик М.А. Психология и безопасность / М.А. Котик. – Таллинн: Время, 1987. – 404 с.
2. Пістун І.П. Працездатність та здоров'я людини : навч. посіб. / І.П. Пістун. – Л.: Афіша, 2003. – 280 с.
3. Приходько І.І. Гносеологія проблеми психологічної безпеки особистості в сучасних наукових дослідженнях / І.І. Приходько // Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти : матеріали науково-практичної конференції (24 квітня 2009 р.). – Х.: ХНУВС, 2009. – С. 183–188.
4. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посіб. / [Г.О. Балл та ін.; ред. П.С. Перепелиця, В.В. Рибалко]. – Хмельницький: Універ, 2001. – 330 с.
5. Смолян Г.Л. Информационно-психологическая безопасность (определение и анализ предметной области) / Г.Л. Смолян, Г.М. Зараковский, В.М. Розин, А.Е. Войскунский. – М.: ИСА РАН, 1997. – 52 с.

Тези надійшли 5 квітня 2017 р.

Горошкевич Надія.

Пошук шляхів захисту від інформаційного психологічного впливу ЗМІ

Ми стаємо зручним знаряддям для досягнення чужих цілей. Середньостатистична людина немає досвіду опиратися інформаційним атакам досвідчених маніпуляторів. Які проблеми важливі, а які визначальні в житті людини. Психологи намагаються допомогти людині виробити новий досвід.

Ключові слова: інформаційні атаки, психологічний вплив ЗМІ, інформаційний опір, психологічні проблеми, новий психологічний досвід.

Якщо запитати сучасну людину, які основні виклики ставить світ перед нею, то можна отримати біль-менш стандартний список відповідей. До основних небезпек сьогодення відносять, наприклад, тероризм, локальні війни, світовий економічний колапс, руйнування соціальних сфер (освіта, медицина тощо). Ще можна додати до цього переліку проблеми екології, порушення та захист прав «меншин». З великою долею ймовірності можна припустити, що про глобальні проблеми людства знають вже школярі молодшої школи. Ці теми

обговорюються ЗМІ, політики влаштовують цілі шоу, торговці на базарах обговорюють останні новини. Інформації стало занадто багато.

Сучасний світ характеризується величиною інформаційного потоку, динамікою його змін, якістю та кількістю цих змін. Будь-яка інформація стала легко доступною, тому її актуальність та цінність швидко втрачаються. В результаті, активізується необхідність самостійно опрацьовувати нову інформацію, формувати алгоритми її застосування. Якраз, ті, хто вдало володіє прийомами роботи з інформацією, стають лідерами, елітою, які отримують, аналізують, обробляють, інтерпретують, спрямовують та контролюють. Саме еліти, в руках яких опиняються інструменти впливу, можуть певним чином підкоряти собі людство. Відповідно, ті, хто не вміють працювати з інформацією, стають тими, ким управляють, за кого думають, яких «програмують». Людина навіть не зауважує, коли і як стала виконавцем чужої волі. Але свято впевнена, що породжені нею думки та ідеї – це її власне творіння. Існує ціла армія «вільних», відкритих душ та умів. І вони стають знаряддям боротьби та протистояння в ідеологічних, політичних, фінансово-економічних, релігійних інформаційних іграх (або війнах). Та поповнюють списки електорату, споживачів, «фанів», «фанатів», адептів тощо. За душі та уми яких воюють політики, товаровиробники, шоубізнесмени, новоявлені месії та пророки. Список можна продовжити. «Ловців» дуже багато. Тому залишитись не пійманим, не залученим до чиеїсь інформаційної мережі для середньостатистичної людини надзвичайно важко. До того ж попередніми поколіннями не був вироблений досвід протистояння інформаційним атакам. Оскільки не було необхідності набувати такий досвід. Отже, і передавати наступним поколінням досвід інформаційного опору не було можливості. Не всім і не завжди вдається самостійно сформувати його протягом власного життя.

Як же можна захиститися від неякісної та непотрібної інформації. Що робити? Однозначної відповіді немає. Немає універсального рецепту. На допомогу може прийти наука психологія.

Сучасними психологами напрацьовано багато технологій психологічного впливу. Зазвичай, їх активно вивчають і освоюють ті, хто збирається впливати: знову ті ж політики, рекламисти й PR-фахівці, представники мас-медіа та працівники сфери обслуговування. Технології психологічного впливу – їх «робочий інструментарій».

Глобальні проблеми цікавлять кожного. Прослідковується протиріччя: глобальні проблеми стосуються більшості людей опосередковано, а говорять про них багато. А от існують проблеми, які сильно впливають на наше повсякденне життя, але про них майже не говорять.

В ранг «глобальних» проблем майже ніколи не піднімаються так звані «психологічні» проблеми. Але, дуже часто саме нерозв'язані психологічні проблеми виявляються основою для світових бід. Ми можемо якось уявити, що необхідно робити із світовим тероризмом, корумпованими чиновниками, громадянською війною та багато ще з якими соціальними проблемами. І нас не бентежить необхідність провести деякі зовнішні дії, натиснути на кнопки, смикнути за важіль

тощо. А от проблеми психології вимагають трохи більшого та інакшого, ніж ті зрозумілі зовнішні дії. Для їх розв'язання необхідно провести внутрішні зміни, розширити погляд на речі, поміняти власну позицію, проявити рішучість та силу волі, знайти певний зміст в своєму житті та власних діях. Роботи багато. Тому що, лідери, маніпулятори та інші впливові особистості з'являються та зникають, а психологічні проблеми лишаються.

Висновки: З огляду викликів, які ставить сучасність перед людиною. Коли інформаційні атаки ЗМІ стають звичними, невід'ємними речами при отриманні нової інформації, знань. Коли середньостатистична людина немає досвіду захищатись від зовнішніх втручань з боку ЗМІ на її внутрішнє наповнення, перед наукою психологією та психологами стоїть задача навчити людей шукати внутрішні ресурси для опору. Знайти себе та своє місце, свій шлях в сучасному світі, знаходити внутрішню рівновагу, внутрішню силу і ще багато іншого. Тому що, який зміст вдосконалювати технології та машини, якщо людина, яка ними користується, не може з їхньою допомогою досягнути щастя та все менше і менше задіює свою людяність.

Література:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / Мануэль Кастельс. - М. : ГУ-ВШЭ, 2000. - 608 с.
2. Луман Н. Реальность массмедиа / Никлас Луман. - М. : Праксис, 2005. - 256 с.
3. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Маршалл Маклюэн. - М. : Кучково поле, 2007. - 464 с.
4. Фромм Э. Здоровое общество = The Sane Society (1955) / Перевод Т. В. Банкетовой. — Москва: Аст, Хранитель, 2006. — 544 с.
5. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций / Р. Харрис. - СПб. : Прайм-Еврознак, М. : Олма- Пресс, 2001. - 448 с.

Тези надійшли 10 квітня 2017 р.

Губенко Олександр.

Психологія національної еліти як фактор національної безпеки

Важливим фактором національної безпеки є психологія лідерів нації, її пануючих еліт – політичних, економічних, фінансових. Саме від їхніх психологічних якостей, особливостей і здібностей багато в чому залежить ефективність функціонування державних і суспільних інститутів, успішність держави і нації в цілому. Ортега-і-Гасет вважав, що до еліт належать люди, які мають найвище почуття відповідальності. А. Тойнбі вважав, що це «творча меншість» суспільства у протилежність до «нетворчої більшості». Спробуємо систематизувати деякі з компонентів психології еліт: діяльнісні настановлення, психологічна зрілість еліт; національна, культурна й соціальна ідентичність; спрямованість енергії лібідо, якості інтелекту та свідомості еліт, потужність цілераціональної активності

(цілеспрямованість діяльності), воля, згуртованість еліт, здатність до управління. Остання є інтегрованим проявом, який залежить від рівня розвитку як кожної з вищеназваних якостей, так і їхньої системної сукупності. Зробимо короткі пояснення щодо наголошених психологічних проявів і якостей.

Діяльнісні настановлення – це настановлення, які стосуються ставлення до виробничо-продуктивної діяльності, пов'язаної із виробництвом і споживанням матеріальних цінностей. Вони можуть бути творчо-продуктивними або споживацько-хижацькими, або комбінацією цих типів настановлень. Творчо-продуктивні мають такі прояви: схильність вкладати зусилля у живий капітал, виробничу сферу, у виробництво суспільно корисних нових вартостей, будівництво заводів, створення нових технологій, налагодження виробництв повного технологічного циклу, розвиток науково-технічної сфери тощо. Наприклад, придбати завод і налагодити на ньому виробництво товарів, вкласти капітал в оновлення обладнання тощо. Прояви хижацько-споживацьких настановлень: вкладати зусилля у накопичення мертвого кристалізованого капіталу, у розкіш, споживання. Рентні відносини – схильність жити на ренту від праці минулих поколінь, тобто «проїдати» цінності, накопичені попередніми поколіннями, не створюючи нових. Привласнення майна, створеного сукупною суспільною працею; пошук «швидких» прибутків. Приклад - придбати завод, але не налагоджувати на ньому виробництво, бо це кропітка і довга справа, а заради швидкого і легкого прибутку продати обладнання на металобрухт.

Соціально-психологічна зрілість еліт має такі полюси у своїх проявах: соціальна інфантильність й соціальна зрілість. Соціальна інфантильність означає нерозуміння своєї історичної місії й відповідальності за долю країни, намагання ухилитись від історичної відповідальності, несамостійність у прийнятті рішень, схильність підкорятися рішенням «чужих» еліт. Цей стан схожий із «втечею від свободи» Е. Фрома. Соціальна зрілість означає здатність вяти на себе відповідальність за країну, самостійність у прийнятті рішень.

Табл. 1. Компоненти психології еліт

Психологічні компоненти	Полюси у проявах цих компонентів	
Діяльнісні настановлення	Хижацько-споживацькі: вкладати зусилля у накопичення мертвого капіталу, у предмети розкоші, споживання; рентні відносини; привласнення майна, створеного суспільною працею. Пошук «швидких» прибутків.	Творчо-продуктивні: вкладати зусилля у живий капітал, виробничу сферу, у виробництво суспільно корисних нових вартостей, будівництво заводів, створення нових технологій тощо.
Психологічна зрілість еліт	Соціальна інфантильність: намагання ухилитись від відповідальності, несамостійність у прийнятті рішень	Соціальна зрілість: здатність взяти на себе відповідальність за долю країни, самостійність у прийнятті рішень.

Національна, культурна й соціальна ідентичність	Невизначена ідентичність із своєю нацією та своїм народом. Ідентичність з іншими спільнотами.	Визначена національна й соціальна ідентичність із своєю нацією та своїм народом.
Спрямованість енергії лібідо	Нарцисизм, індивідуальний та груповий: спрямованість на себе і на забезпечення власних інтересів	Просоціальність і децентрованість: спрямованість на інтереси суспільства
Якості інтелекту та свідомості еліт	Мозаїчна свідомість, фрагментарний інтелект	Системний інтелект, цілісна свідомість
	Шаблонний інтелект	Креативний інтелект
	Ситуативний інтелект, психологія «гастролера»	Стратегічний інтелект, психологія господаря
	Емоційність домінує	Раціональність домінує
	Паралогічне зісковзування у визначенні пріоритетів на другорядні фактори: напр., вважати, що мова – головне для нац. блага, а не економічна ефективність	Раціональне бачення головних пріоритетів: таких як побудова ефективної економіки, зглажування мовно-культурних й соц.-економ. протиріч тощо
Цілеспрямованість	Низька	Висока
Воля	Слабка і неорганізована	Сильна і організована
Згуртованість еліт	Розколоти еліти	Згуртовані еліти
Здатність до управління	Низька	Висока

За браком місця зведемо згадані компоненти психології еліт й стислі пояснення до них у таблицю 1.

Надаємо можливість читачам самим робити висновки про ефективність наших національних еліт, виходячи із запропонованих критеріїв.

Тези надійшли 3 квітня 2017 р.

Гузенко Ірина.

Синдром емоційного вигорання у професійній діяльності військовослужбовців

В умовах сучасного емоційного та фізичного перевантаження, що супроводжується переживанням дистресу, у відповідь на психотравмуючі чинники, у військовослужбовців, що побували в зоні АТО, усе частіше спостерігаються симптоми емоційного вигорання. Реакція військовослужбовців на вплив стресорів бойової обстановки залежить як від їх значущості для конкретного учасника бойових дій, так і від особливостей їх копінг-поведінки. Тому виникає потреба проведення профілактичних, реабілітаційних та прогностичних заходів, що забезпечать більш ефективно долати негативні наслідки професійних і організаційних стресів.

Ключові слова: учасник бойових дій, синдром емоційного вигорання,

психотравма, психологічні профілактичні, реабілітаційні та прогностичні заходи реабілітації.

Особистість людини досить цілісна і стійка структура, але тривалі емоційні перевантаження на роботі чи військовій службі порушують її рівновагу. Це, у свою чергу, неминуче призводить до розвитку синдрому емоційного вигорання (СЕВ). СЕВ являє собою процес поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, що виявляється симптомами емоційного і розумового виснаження, фізичного стомлення, особистісної відчуженості та зниження задоволення від виконуваної роботи. Термін «вигорання» розглядається як вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового блокування емоцій у відповідь на психотравмуючі чинники [1]. Професійне емоційне вигорання (ПЕВ) – реакція організму та психологічної сфери людини, яка виникає внаслідок тривалого впливу стресів середньої інтенсивності, що обумовлено її професійною діяльністю; результат некерованого довготривалого стресу; психічний стан, який характеризується виникненням відчуттів емоційної спустошеності та втоми, викликаних професійною діяльністю людини. Головною причиною ПЕВ є фізична, психологічна, душевна перевтома, викликана тривалим перебуванням в емоційно перевантажених ситуаціях, коли вимоги (внутрішні та зовнішні) тривалий час переважають над ресурсами (внутрішніми і зовнішніми). Розвиток синдрому у військовослужбовців пов'язаний з характером професійної діяльності, які відповідають за долю, здоров'я, життя людей, і розцінюється як результат впливу тривалого професійного стресу. Отже, стрес є ключовим компонентом ПЕВ.

Професійне вигорання сьогодні – досить розповсюджене дисфункційно-особистісне явище, яким уражені в основному представники людинознавчих професій унаслідок постійних надмірних вимог, що ставляться діловим довіляям до їхніх ресурсів, здібностей, характеру, персональної компетентності. Не витримуючи повсякденного психологічного тиску, особистість не просто регресує у своєму професійному розвитку, а й стає нездатною бути достатньо вмотивованою та задіяною до конструктивної роботи в групі, організації, у взаємостосунках з іншими людьми. Тому виникнення синдрому вигорання – це завжди така деформація психологічної організації внутрішнього світу людини, що унеможливорює як її продуктивну трудову діяльність, так і самореалізацію, задоволення життям, шкодить психічному здоров'ю [2].

Ризику виникнення ПЕВ піддаються й представники однієї з найбільш затребуваних на сьогодні професій. Мова йде про військовослужбовців і працівників Збройних сил України. У зв'язку з подіями, які пов'язані із загрозою територіальній цілісності України, наша держава проводить антитерористичну операцію на сході країни, в ході якої задіяні десятки тисяч осіб. Події ж, які відбуваються в зоні проведення АТО, характеризуються високою інтенсивністю, напруженістю, швидкоплинністю. За цих умов психіка військовослужбовців функціонує на межі допустимих навантажень.

Виснаження призводить до зниження ефективності функціонування діяльності в екстремальних умовах збройного протистояння, психічних травм і психічних розладів короткочасного чи довготривалого характеру. Головними проблемами всіх військовослужбовців є психологічна травматизація та емоційне вигорання.

Реакція військовослужбовців на вплив стресорів бойової обстановки залежить як від їх значущості для конкретного учасника бойових дій, так і від особливостей їх копінг-поведінки. Значимість впливу на психіку військовослужбовців тих чи інших бойових стресорів та можливий розвиток наслідків переживання бойової психічної травми визначається їх індивідуально-психологічними особливостями і особистісними властивостями, рівнем психологічної та професійної підготовки до ведення бойових дій, характером і рівнем бойової мотивації, особливостями сприйняття військовослужбовцями місця і ролі бойових дій в системі життєдіяльності. У свою чергу, ефективність копінг-поведінки військовослужбовця залежить від рівня його активності, спрямованої на протидію негативному впливу стрес-факторів бойової обстановки; характеру використовуваних ним способів подолання дестабілізуючого впливу бойових стресорів на психіку, поведінку і життєдіяльність в цілому; досвіду копінг-поведінки військовослужбовця в бойовій обстановці.

Відновлення бойової професійної і морально-психологічної спроможності Української Армії – це справа нелегка. Прояви негативних психічних станів, бойової психічної травми, у формі гострої реакції на стрес, посттравматичних стресових розладів, розладів фізичного і психічного здоров'я, хронічних психопатологічних змін особистості, соціальної дезадаптації, емоційного та професійного вигорання, асоціальної поведінки, в силу їх соціально-економічних наслідків для країни, вимагають невідкладного запровадження і активного використання ефективних профілактичних, реабілітаційних та прогностичних заходів [3].

Отже, у сьогодні існує гостра необхідність впровадження таких заходів з метою попередження порушення психічного здоров'я військовослужбовців та відновлення їх соціально - професійного статусу. Профілактика професійного вигорання повинна охоплювати широкий спектр заходів, зокрема тих, що дозволяють активізувати особисті ресурси військового персоналу, щоб ефективно долати негативні наслідки професійних і організаційних стресів. З цією метою доцільно впроваджувати комплекс загальних організаційних заходів, що передбачають цілеспрямоване попередження виникнення у військовослужбовців професійного вигорання і спрямовані на оптимізацію відповідності вимог з боку організації можливостям (особистим ресурсам) працівників, де метою буде оргдіяльнісне оздоровлення, удосконалення та розвиток корпоративної культури, збалансування традицій та інновацій у життєдіяльності військових організацій. Впровадження комплексу спеціальних заходів (окремих програм як обов'язкового сегмента загальної професійно-психологічної підготовки), що передбачають цілеспрямоване формування та розвиток у працівників особистої здатності

протистояти виникненню професійного вигорання, повинно мати на меті формування та розвиток у кожного працівника знань, умінь і навичок у сфері службової комунікації (спілкування) з питань, що розкривають зміст і структуру синдрому професійного вигорання, методи його діагностики та засоби і прийоми профілактики та подолання, психологічної саморегуляції у відповідь на стрес-фактори професійного характеру. До конструктивних методів боротьби з вигоранням належить також психотерапія, психотренінги, конструктивна оцінка а також новизна (зміна діяльності, введення технічних новинок, оновлення програми, зміна місця проживання і роботи).

Список літератури:

1. Крапивина О. В. Эмоциональное выгорание как форма профессиональной деформации у пенитенциарных служащих : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 – психология развития, акмеология / Крапивина Ольга Валерьевна ; Тамбов. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. – Тамбов, 2004. – 20 с.
2. Форманюк Т. В. Синдром “эмоционального сгорания” как показатель профессиональной дезадаптации учителя / Т. В. Форманюк // Вопросы психологии. – 1993. – № 6. – С. 57–64.
- 3.. Синдром “професійного вигорання” та професійна кар’єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти] / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. – К. : Міленіум, 2004. – 264 с.

Тези надійшли 27 березня 2017 р.

Гуцман Марина. Психологічні особливості ресурсного потенціалу особистості в умовах переживання стресу

Досліджуючи багатогранність наукових концепцій щодо індивідуальних відмінностей в поведінці людей в стресових ситуаціях, науковці справедливо зауважують, що психологи ще тільки починають розплутувати прихований взаємозв’язок між стресором і станом людини [1]. Адже, спостерігаючи за поведінкою людей в ситуаціях стресу, можна підкреслити, що одні не реагують на стрес і швидше відновлюються після нього, а інші відчувають себе пригніченими та хворими, тобто при актуальній стресовій ситуації особистість задіює найрізноманітніші ресурси його подолання. Відтак, поняття «психологічний ресурс» визначено в психології поки недостатньо, тому потребує потребує детального опрацювання як можливість підвищувати свою стресостійкість.

Наукові дослідження доводять, що кожна людина володіє необхідними ресурсами, які дають змогу їй впоратися із складною життєвою ситуацією.

Усі ресурси відповідно до їх ролі в регуляції процесів подолання стресу поділяють на кілька видів:

- Особистісні ресурси: включають в себе риси і установки, корисні для регуляції поведінки в різних стресогенних ситуаціях. До них відносять самоконтроль, самооцінку, власну ефективність тощо.
- Психологічні ресурси: когнітивні, психомоторні, емоційні, вольові та інші можливості людини, що здатні забезпечити вирішення проблеми або контролю емоцій.
- Професійні ресурси: достатній рівень знань, вмінь, навичок, досвіду, що ними володіє людина у вирішенні вкладних життєвих ситуацій.
- Соціальні ресурси: відображають рівень соціальної і моральної підтримки, життєві цінності, почуття власної гідності, віри в себе, впевненість, міжособистісні відносини та інші.
- Фізичні ресурси: включають в себе стан фізичного і психічного здоров'я, функціональних резервів організму.
- Матеріальні ресурси: рівень фінансового, житлового та іншого забезпечення людини [2; 5].

Комплекс цих особистісних, психологічних, професійних, соціальних, матеріальних та фізичних ресурсів становить єдиний особистісний потенціал людини. Індивід може використовувати їх в момент стресу та зміцнювати свої адаптивні можливості задовго до того, як відбувається стресова ситуація [3; 4; 5].

За таких умов, різноманітність способів подолання стресу визначається багатофакторним впливом на особливості взаємодії суб'єкта і стресогенної ситуації, а також різними поглядами дослідників, їх наукових концепцій і підходів до цього процесу. Специфічність кожної форми подолання визначається не тільки об'єктивною складністю, небезпекою, шкідливістю тієї чи іншої пережитої ситуації, але і суб'єктивною її значимістю. Індивідуальні особливості сприйняття та оцінки конкретної проблемної ситуації відображаються в пошуку шляхів подолання, які зводяться до вирішення реальної проблеми або ж емоційного переживання, а відтак коригування самооцінки та регулювання взаємовідносин з найближчим довкіллям.

Висновки. В наукових дослідженнях щодо визначеної проблеми встановлено досить велику кількість можливих способів психологічного подолання, що визначається насамперед різноманітністю життєвих і діяльнісних важких ситуацій, а також великою варіативністю форм індивідуальної поведінки в складних життєвих умовах. Очевидним є той факт, що поява та особливості перебігу стресу залежить від індивідуальних особливостей людини: світосприйняття, Я-концепції, ціннісних орієнтацій, фізіологічних показників, особливостей емоційно-вольової та когнітивної сфер особистості.

Література:

1. Албегова И. Н. Техники адаптации к критическим ситуациям / И. Н. Албегова // Психотехнологии в социальной работе / под ред. В. В. Козлова. – Ярославль: МАПН, 1998. – 201с.

2. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие и преодоление / В. А. Бодров. – М.: Изд-во «ПЕР СЭ», 2006. – 352 с.
3. Зеленова М. Е. Индивидуальный стиль саморегуляции как внутренний ресурс стрессоустойчивости субъектов трудовой деятельности / М. Е. Зеленова // Социальная психология и общество. – 2013. – № 1. – С. 69–80.
4. Кабаченко Т.С. Психология в управлении человеческими ресурсами: Учебное пособие / Т. С. Кабаченко. – СПб.: Питер, 2003. – 400 с.
5. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: Навч. пос. / В. І. Розов. – К.: Кондор, 2015. – 300 с.

Тези надійшли 28 березня 2017 р.

Дзюбинська Марія. Особливості самооцінки матерів, які виховують дітей хворих на епілепсію

Центральним утворенням особистості – є самооцінка. Самооцінка значною мірою зумовлює соціальну адаптацію особистості, є регулятором поведінки та діяльності, акумулює весь життєвий досвід людини [1].

Матері які виховують дітей хворих на епілепсію є одними з найбільш вразливих груп населення. Вони значно більше страждають від стресу, ніж матері, які мають здорових дітей [4]. Це пов'язане з тим, що приступи, характерні для епілепсії, є яскраво вираженими і часто супроводжуються нерозумінням та негативними реакціями зі сторони оточуючих. Доведено, що під впливом сприятливих суджень оточуючих самооцінка підвищується, а несприятливих – знижується [3;с.50]. Тому дослідження особливостей самооцінки матерів дітей хворих на епілепсію є актуальним та важливим.

Діагноз епілепсія, з точки зору матері, є загрозою престижу та благополуччя для сім'ї, їй важко змиритися з поставленим діагнозом та додатковими труднощами пов'язаними з хворобою дитини, важко прийняти її новий статус. Ситуація хвороби вимагає від матері великих затрат енергії, у неї знижується тонус, з'являється втома, погіршується працездатності. Ідентифікація себе з хворою дитиною знижує її самооцінку і створює негативний образ себе, особливо на перших етапах захворювання дитини.

Досліджуючи домінуючий стан матерів за тривалістю захворювання її дитини (1 група – дитина хворіє менше 5 років, 2 група – більше 5 років) за методикою Л. В. Кулікова [2;с.30], нами виявлений знижений показник за шкалою «позитивний – негативний образ самого себе» у матерів дітей з тривалістю захворювання менше 5 років. Даний показник дозволяє визначити критичність самооцінювання респондентів. Критичність самооцінювання тісно пов'язана з прийняттям особистістю себе. Доведено, що мати ідентифікує себе з дитиною, яка страждає на епілепсію, а також сприймає досвід дитини як свій [5]. Отриманий результат свідчить про знижену самооцінку та недостатній рівень прийняття себе і дитини матерями, діти яких

хворіють на епілепсію менше 5 років.

Висновки. Прийняття себе має значний вплив на настрій [3;с.35]. Якщо у мами дитини хворої на епілепсію переважають негативні відчуття в емоційному ставленні до себе, то погіршується її настрій, а це в свою чергу негативно відображається на комплаєнсі та лікувано-реабілітаційному процесі дитини в цілому. Це доводить важливість та необхідність створення програм щодо підвищення самооцінки матерів, які виховують дітей хворих на епілепсію.

Література:

1. Лозенко Г. О. Основні підходи зарубіжних психологів до вивчення самооцінки особистості. / Г.О. Лозенко // Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2009. – Том 11, частина 5.
2. Психодіагностика стресса: Практикум. / Р.В. Куприянов, Ю. М. Кузьмина // М-во образ. и науки РФ, Казан. гос. технолог. ун-т. – Казань: КНИТУ, 2012. – 212 с.
3. Психология самосознания. Хрестоматия. / Д.Я. Райгородський // –Самара, 2007. – 672 с.
4. Ferrari, M., Mattheews, M.S., & Barabas G. The Family and The Child with Epilepsy. Family Practice, No. 22, 1983. – P. 53-59.
5. Shore, C.P., Austin, J.K. & Huster, G.A. Identifying risk factors for maternal depression in families of adolescents with epilepsy. Journal for Specialists in Pediatric Nursing. – 2002. – Vol.7, P. 71-80.

Тези надійшли 4 квітня 2017 року.

Жизномірська Оксана. Психологічні аспекти підвищення стресостійкості особистості педагога

На сучасному етапі освітнього, економічного та соціального розвитку відбуваються зміни, що потребують висококваліфікованих фахівців у галузі психології, котрі надають психолого-педагогічну допомогу освітянам. Так, у навчально-виховних закладах особистість педагога здебільшого зосереджена на професійному «Я», методиці викладання свого предмету, заохочувальних стимулах до навчальної діяльності учнів, уміннях ефективно діяти у складних соціальних ситуаціях життєвого виміру тощо. Однак освітні реформування, що спостерігаються у нашій державі спонукають педагогічну спільноту ще раз задуматися над питаннями «Я» особистості школяра : володіння ними ключовими компетентностями; вміннями навчатися впродовж життя; здатністю критично та креативно мислити; можливістю логічно обґрунтовувати свою позицію; намаганнями оцінювати ризики та приймати рішення; уміннями конструктивно керувати своїми емоціями, вірніше застосовувати емоційний інтелект; здатністю працювати в команді та ін.. Розуміємо, що сучасні учні демонструють неабияку вседозволеність, «розкутість», свободу вияву власних принципів, таким чином вони намагаються завоювати авторитет перед своїми однокласниками та вчителями. Думаємо, що вчитель високого професійного гатунку має вміти створювати психологічний комфорт на уроці, ситуацію успіху; прагнути до духовних цінностей; проявляти

творчу свободу та інтелектуальну вишуканість, тобто звертатися до партнерського спілкування у різних соціальних взаємодіях.

Аналіз наукових праць засвідчив, що у психологічних дослідженнях розглядаються лише окремі аспекти стресу, стрес-менеджменту, оцінка стресових ознак, станів, стрес-фактори у професійній діяльності особистості (Н. Є. Водоп'янова), ресурси стресостійкості, психосоціальна програма відновлення особистісних ресурсів (С. О. Богданов, В. Г. Панок, Н. В. Лунченко), психосоціальна підтримка в кризових ситуаціях (С. О. Богданов, О. В. Залеська та ін.).

Сучасні складні умови освітнього середовища доволі часто призводять до виникнення синдрому розумово-емоційного напруження, вірніше стресу в педагогів. З нашої точки зору, формування стресостійкості допоможе вчителю, класному керівнику подолати негативні наслідки стресових ситуацій та вберегти його від дезінтеграції й різних розладів. Спільнота вчителів має вміти створювати основу для внутрішньої гармонії, бажання натхненно працювати й здобувати успіхи, вчасно себе відчувати та розуміти, щоб емоційно «відновлюватися», тобто наповнюватися тими ресурсами, які позитивно сприятимуть професійному зростанню та самовдосконаленню. Варто зазначити, що стресостійкість – це системна, динамічна характеристика; можливість особистості протидіяти стресу, активно трансформувати складні ситуації у позитивну енергію або врешті-решт пристосовуватися до них [1; 2; 3; 4].

Сучасна психологічна наука пропонує педагогам низку методів підвищення власної стресостійкості, зокрема соціально-психологічний ресурс (позитивне соціальне оточення; особистісні риси характеру; позитивне мислення); психологічна освіченість, психологічна культура особистості вчителя (комунікативна, психологічна, етична компетентності); особистісні ресурси (внутрішня мотивація до подолання стресу, позитивна «Я-концепція», самоповага, самоконтроль, емоційно-вольові якості, раціональність мислення, чуйне ставлення до свого здоров'я як до самоцінності); інформаційні ресурси (здатність контролювати складну ситуацію на робочому місці, інтерактивні техніки, прагнення змінювати себе); матеріальні ресурси (стабільність оплати праці, високий рівень матеріального доходу, безпека життя); власний спосіб подолання стресових ситуацій (гумор, захоплення, інтереси, вподобання музичним, образотворчим, художнім мистецтвом) тощо [2; 3].

Вважаємо, що відновлення внутрішнього ресурсу та гармонії потребує значних зусиль і залежить від власного «Я» вчителя. Насамперед, психологів хвилюють питання такого виміру : як правильно та ефективно педагог організовує своє дозвілля; як збалансовує робочий час та активний відпочинок; як вирішує проблемні ситуації; яким чином приймає рішення; як злагоджено та невимушено професійно працює та вміє домовитися із собою, щоб професійно не «вигоріти».

Література:

1. Водоп'янова Н. Е. Психодіагностика стресса / Н. Е. Водоп'янова. – СПб. : Питер, 2009. – 336 с.

2. Играя, побеждаем стресс. Игры для детей и их взрослых. – Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ). – К. : 2015. – 68 с.
3. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та пост конфліктний період : [метод. рек.] / авт. кол. : Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін.; [упор. : Н. В. Лунченко, Л. Л. Сідельнік]. – К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.
4. Черепанова Е. М. Психологический стресс : помощи себе и ребенку. Книга для школьных психологов, родителей и учителей / Е. М. Черепанова . – 2-е изд. – М. : «Академия», 1997. – 96 с.

Тези надійшли 23 лютого 2017 р.

Жиляк Наталія.

Професійна самоідентифікація як умова психологічної безпеки особистості студента

Сучасні тенденції в галузі освіти, спираючись на засади гуманізації і індивідуалізації навчання, направлені в першу чергу на допомогу в досягненні кожною особистістю, задіяною в навчальному процесі, власної соціальної ефективності й успішності.

Загалом ідентичність розуміється як своєрідна психічна серцевина, яка забезпечує інтеграцію особистості, її здоров'я. Динаміка ідентичності полягає в постійних ідентифікаціях людини з об'єктами зовнішнього світу, які виявляються співзвучними з її глибинним психічним життям. Під ідентифікацією розуміють процес співставлення, порівняння одного об'єкта з іншим на основі якоїсь певної ознаки або властивості, в результаті чого відбувається встановлення їх схожості або відмінності; це емоційно-когнітивний процес неусвідомленого ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, певним зразком. Ідентифікація є процесом соціалізації індивіда, який впливає на розвиток його самосвідомості.

Розглядаючи категорію студентства як окрему вікову групу варто зазначити, що в більшій мірі особливості протікання їхнього віку відбуваються саме в умовах навчання у ВНЗ, оскільки саме навчання на цьому етапі вікового розвитку є провідним видом діяльності і разом з тим головною соціальною ситуацією розвитку. Головним психічним новоутворенням студентів є становлення їх самосвідомості. Крім того, саме в цей період відбувається становлення власного світогляду особистості, її особистісне та професійне самовизначення, а також формування головного утворення самосвідомості – «Я-концепції». Важливим механізмом і результатом формування цілісності особистості студента, як майбутнього професіонала, є самоідентифікація та ідентичність.

Сучасний психоаналіз розрізняє гетеропатичні (доцентрові) ототожнення, при яких суб'єкт ототожнює себе з іншою людиною та ідеопатичні (центробіжні) ототожнення, де суб'єкт ототожнює іншу людину з собою.

До структури ідентичності, поряд з іншими компонентами,

входить самоідентифікація, що є похідною від значущих ідентифікацій. Самоідентифікація є також важливою умовою становлення і збереження ідентичності людини, однак, на відміну від процесу ідентифікації, де людина порівнює себе з іншими, у процесі самоідентифікації відбувається співвіднесення себе з самим собою. В результаті цього формується уявлення про себе як самототожної, унікальної особистості. Результатом самоідентифікації є формування «Образу Я» людини.

Самоідентифікація як психологічний механізм формування ідентичності виконує досить важливі функції: відбір нових особистісних та соціальних цінностей в структуру ідентичності; переструктурування ідентичності відповідно до особливостей нових елементів, що увійшли до її структури; визначення індивідом значення та цінності нових елементів ідентичності та співставлення їх з попередніми соціальними цінностями, що також входять до структури ідентичності. Таким чином, самоідентифікація забезпечує стабілізуючу і водночас перетворюючу функцію соціалізації, оскільки в такий спосіб змінюється ієрархія соціальних пріоритетів у структурі ідентичності.

Одним з істотних рівнів формування ідентичності, який переважає у студентської молоді є соціально-професійний рівень самоідентифікації. Загалом, питаннями професійної самоідентифікації та особливостями самосвідомості фахівців різних професій займалися такі вчені як Агєєв В.С., Еріксон Е., Зливков В.Л., Іванова О.М., Кривоконь Н.І., Макаренко П.В., Маркова А.К., Панок В.Г., Чабан Л.М., Чепелева Н.В., Ядов В.А. та ін.

Грунтуючись на проведеному аналізі теоретичних доробок можна зазначити, що формування професійної «Я-концепції» базується на загальній «Я-концепції», в процесі професійного самовизначення особистості, засвоєнні функціонально визначених професійних ролей, входження особистості до професійного середовища та динаміці оцінки себе як фахівця.

Висновки. Професійна самоідентифікація є одним з механізмів і в той же час детермінант становлення професійної самосвідомості особистості та її психологічної безпеки. Це певною мірою усвідомлене (емоційно насичене) відчуття належності до професійної групи. Професійна самоідентифікація забезпечує стабілізаційну та перетворювальну функції соціалізації, і головним завданням ВНЗ є створення максимально комфортних умов для інтеграції студента в професію.

Тези надійшли 30 березня 2017 р.

Завгородня Олена. Здоров'я дитини в контексті історично зумовлених типів ставлення до неї

Мета тез – окреслити проблему історико-культурних та психолого-педагогічних чинників здоров'я дитини у їх взаємозв'язку.

З позицій гуманістичної психології, здоров'я людини пов'язано із життєвими альтернативами, які вона обирає. Передумовою вибору, що сприяє здоров'ю, є опора на внутрішнє єство – “голос” автентичного Я [3]. Система відносин “особа – суспільство” може як сприяти, так і шкодити здоров'ю людини. Негативний вплив пов'язаний з розбіжністю цінностей, цілей, що задаються певною культурою, і власних цінностей, цілей особи. В цьому випадку соціальна адаптація може зумовлювати неоптимальні для здоров'я рішення. Для підтримки здоров'я необхідною є праця самопізнання – розвиток усвідомлення людиною самої себе в контексті взаємин з собою, іншими людьми, культурою, а також пошук синтезу між сигналами Я і запитами соціуму. Щодо дитини завдання дорослих – допомогти їй відповідно до її можливостей оволодіти засобами саморозуміння, самоприйняття та саморозвитку.

Аналіз історико-культурних чинників свідчить про те, що уявлення про здоров'я та його норми в різних епохах відрізняються, особливо це стосується норм психічного здоров'я. Л. де Моз [1], представник психоісторичного підходу, простежує еволюцію дитинства. В залежності від рівня розвитку культури в соціумі вчений виокремлює низку психогенних стилів ставлення до дитини, еволюція яких йде від найжахливіших (інфантицид) до найбільш прийнятних в сучасному суспільстві (соціалізувальний та допомогальний стилі). Кожний стиль виховання формує певний тип особистості з характерними захисними механізмами, схильністю до тих чи інших невротичних та психотичних розладів. На думку вченого, чинником історичних перетворень є зміна стилів виховання дітей, яка залежить від здатності дорослих регресувати до віку дитини та вдруге долати страхи цього віку, але більш ефективно, ніж вперше – у власному дитинстві [1]. Можна припустити, що саме допомогальний стиль виховання передбачає конструктивні батьківські настановлення (прийняття дитини, емпатійну основу взаємин, делікатне ставлення до внутрішнього світу дитини, повагу її суверенності, підтримку самостійності, партнерство, стимулювання вираження дитиною своїх думок та почуттів) та є найбільш сприятливим для душевного здоров'я дитини. Можливо, такий стиль, сприяє становленню людини, стійкої до культуральної патогенності (звичай, що сприяють розвитку та прояву психічних розладів), а також – здатності зберегти особистісну цілісність в умовах несприятливої історичної ситуації.

Саме в дитинстві стан здоров'я має найтісніший зв'язок із впливом

соціального оточення. Найбільш істотно впливають на дітей гострі і хронічні психотравматичні ситуації, які в дітей різного віку відмінні за змістом. Якщо для дошкільників найбільш травматичними є ситуації пов'язані із втратою почуття захищеності, то для дітей шкільного віку, крім цього, травматичними можуть стати ситуації, пов'язані зі школою. Важливим чинником в цьому контексті є стосунки із вчителем, особливо для першокласника. Під впливом учителя складається статус дитини у групі, формується самооцінка. Водночас ставлення учителя до вихованців залежить від рівня розвитку його особистості, подолання ним егоцентричних, групоцентричних та конформних настановлень. Альтернативою традиційним методам навчально-виховного процесу виступає "самовизначальне учіння", за якого дорослий, не втрачаючи своєї спрямовальної ролі, виявляє чутливість до прагнень дитини. Це відбувається в процесі "мотиваційного діалогу". Дорослий активно слухає дитину, допомагаючи їй прояснити її почуття, потреби, бажання і небажання. Дорослий і дитина приходять до спільного рішення, при цьому повною мірою наявна повага до волі дитини, зокрема, вона має право відмовитись від тої чи іншої дії, право сказати "ні". За такого підходу діти досягали значних успіхів і водночас зберігали стійке бажання учитись [2]. Альтернативні підходи, які враховують власні прагнення дитини, сприяють формуванню осмисленості поведінки, вміння домовлятися, усвідомлювати і вербалізувати свої почуття та бажання, розуміти почуття та прагнення інших людей, робити вибір, вирішувати, брати на себе відповідальність [2, 4]. Водночас – передбачають значні вимоги до вчителя як до фахівця та особистості.

Висновки. Обґрунтовано вимоги щодо подолання "дорослоцентричності" в ставленні до дитини, утвердження цінності дитинства, переходу до діалогічних стратегій впливу, зокрема "мотиваційного діалогу", врівноваженні соціалізації дітей їх персоналізацією, що сприятиме збереженню здоров'я юної людини, профілактиці психосоматичних та невротичних розладів.

Література:

1. Де Моз Л. Психоистория/ Лойд Де Моз. – Ростов-на-Дону: Феникс. – 2000.– 512 с.
2. Патяева Е.Ю. Культурно-исторический анализ развития мотивации личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. / Е.Ю. Патяева; Моск. гос.ун-тет.- Москва, 2010. – 180 с.
3. Созонтов А.Е. Проблема здоровья с позиции гуманистической психологии / А.Е. Созонтов // Вопр. психол. – 2004. – №3. – С. 92 – 101.
4. Optimizing student success in school with other three Rs: reasoning, resilience, responsibility [eds.: R. Sternberg, R. Subotnik]. – Greenwich, Connecticut: Information Age Publishing, 2006. – 288 p.

Тези надійшли 28 березня 2017 р.

Закалик Галина.

Негативні форми особистісної та соціальної деструктивності у сучасному суспільстві

В умовах нестабільності суспільства частими стають випадки як особистісної, так і соціальної деструктивності. Їх форми є найрізноманітніші, а викликані певними соціальними та психологічними чинниками. Негативні форми деструктивності спрямовані на руйнацію і стають перешкодою саморозвитку особистості або спрямовані проти людства.

Ключові слова: форми деструкції, агресія, упередження, обман, егоїзм, конфліктна взаємодія, тероризм, медіажорстокість та медіанасильство.

В умовах нестабільності суспільства напевно чи не найчастіше виникають певні форми деструкції особистості і суспільства загалом. Серед причин, що її зумовлюють, можна виділити як соціальні, так і психологічні. Соціальні причини зумовлені соціальною напруженістю, психологічною неврівноваженістю всього суспільства. Психологічні – пов'язані з характером міжособистісних чи міжгрупових взаємовідносин. Криза соціальної та політичної систем, зростання екологічної та економічної нестабільності, зміни на світовій арені – все це відбилося на свідомості та почуттях людей, впливає на всі сторони життєдіяльності, спричинює істотні зміни в способі життя, трансформуванні ціннісних орієнтацій та зміні соціальної адаптації. Незадоволеність часто призводить до деструктивних проявів, які можуть викликатися як групою осіб, так і окремою людиною, спрямовані на руйнування якоїсь системи, структури.

Як зазначає Л. Б. Орбан-Лембрик, до деструктивних форм взаємодії відносять: агресію, упередження, обман, егоїзм, конфліктну взаємодію [2, с. 511]. Деструктивність – це дії, що позначають руйнацію, прагнення до псування, неплідність, і є протилежним креативності (творчості) [1, с. 45]. Відповідно, їх класифікують за кількістю залучених осіб (особистісна, міжособистісна, глобальна) і за мірою прояву. Особистісна деструктивність позначає поведінку людини, спрямовану на саму себе і виявляється у різного роду психічних порушеннях чи розладах (мазохізм, анорексія, патомімія, апотемнофілія, суїцидальна поведінка тощо). За З. Фройдом, – це основні форми прояву особистісної деструктивності, спрямовані всередину. Разом з тим, міжособистісна та глобальна деструктивності – форми, спрямовані на іншу особу чи групу осіб, тобто носять або міжособистісний, або глобальний характер (агресії, психічні захворювання типу садизму, війни, особливо гостре бажання влади і підпорядкування; бажання змінювати існуючу матерію, зламати системи, соціального устрою, експансії). Глобальна деструкція є бажанням спричинити суттєві зміни шляхом руйнації та агресії.

Абсолютно крайньою формою негативного прояву деструктивності є вбивство. Найвища цінність для будь якої

особистості – життя знівельована і піддана загрозі бути знищеною. Що стоїть за ним: відстоювання чийхось інтересів, отримання насолоди, задоволення хворого бажання чи деморалізованість? Одна група людей веде безцільне діяння, спрямоване на знищення собі подібних!

Ще одним аспектом глобальної соціальної деструкції є деструктивна дія окремого індивіда, що здійснюється у площині медійного простору і поширюється на всю країну. Завдяки сучасним інформаційним технологіям поширення інформації через засоби ЗМІ є швидким, але часто негативним явищем, що провокує соціальні деструкції, які стають причиною соціальних, політичних та національних конфліктів. Поряд із традиційними – „агресія”, „насилля”, „вандалізм”, „жорстокість” – постають медійні явища – „інформаційна маніпуляція”, „навмисне викривлення інформації”, „залякування”, „демонстрація насилля” тощо [3, с. 219]. Медіаресурс використовується як транслятор агресії, коли саме через цілеспрямоване, системне використання ЗМІ під приводом вимірювання суспільної думки методами, які зачіпають політичні, національні, релігійні, моральні почуття аудиторії, провокуються такі форми як медіажорстокості та медіанасильство.

Інформаційна війна є чи не найжорстокішим видом воєн, метою якої є „екранний тероризм”. На думку Б. Дженкінса, метою медіатерористів є не вбити якомога більше людей, а залучити якомога більше глядачів. Саме жертвами стають не лише загиблі, а й аудиторія, на яку розраховане медіа-повідомлення. Тероризм спрямований на людей, котрі спостерігають за ним, немов в театрі. Акти насильства привертають увагу своєю „хореографією” та драматичністю” [5]. Експоненціальне збільшення кількості терактів, просування цілей терористів досягається за рахунок використання ЗМІ, через які вони отримують „інформаційний кисень” [4].

Таким чином, деструкція обумовлює порушення цілісності структури особистості, її рівноваги та взаємозв'язків між її елементами. Протистояння та порушення взаємодії формує її деструктурування, і, як наслідок, руйнування. Соціальною передумовою формування деструкцій є невідповідність об'єктивних властивостей людини вимогам займаної позиції в системі суспільних відносин, її соціальною невлаштованістю або протиріччя між потребами індивіда і можливостями їх задоволення. Деструктивні тенденції посилюються в умовах ціннісно-нормативної кризи в суспільстві, можуть підсилюватися негативними міжособистісними взаємодіями або глобальними деструкціями. Вони завжди мають негативний вплив на особистість.

З огляду на це, у сучасному світі необхідними стають розроблення системи засобів зменшення деструктивності. У першу чергу, це зниження надмірної емоційності, зменшення намагання переконати суспільство у деталях жорстоких дій і насильства.

Література:

1. Демина Л. Д. Психологическое здоровье и защитные механизмы личности : учебное пособие / Л. Д. Демина, И. А. Ральникова. – 2-е изд. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2005. – 132 с.

2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія [Текст] : Підручник: У 2 кн. Кн. I: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. –576 с.
3. Романюк Вікторія. Соціальна деструктивність та медіатероризм: концептуально-теоретичний аспект/ Вікторія Романюк// Теле- та радіожурналістика. – 2016. – вип. 15. – С. 219–223.
4. Doward J. Media coverage of terrorism «leads to further violence» [Electronic resource] / Jamie Doward. – Access mode: <http://www.theguardian.com/media/2015/aug/01/media-coverage-terrorism-further-violence>
5. Jenkins B. Unconquerable Nation: Knowing Our Enemy, Strengthening Ourselves [Electronic resource]/ B. Jenkins. – Access mode: http://www.rand.org/pubs/monographs/2006/RAND_MG454.pdf.

Тези надійшли 31 березня 2017 р.

Затурська Ольга.

Формування етнічних культурно-ціннісних орієнтацій у студентському середовищі та їх вплив на психологічну безпеку особистості

Дослідження етнічних культурно-ціннісних орієнтацій на сьогодні є одним із важливих напрямів соціальної психології. Цінності сьогодні постають як сенс культури окремого етносу. Кожен етнос має специфічний, властивий лише йому набір та ієрархію соціальних цінностей, що в цілому і надає етнічні цінності. Ця система виступає найвищим соціальним рівнем регуляції відносин між людьми.

Дослідження етнічних цінностей є невід'ємною частиною аналізу етнічних відносин у державі. Етнічні орієнтації українців стосовно інших народів є досить різними, як позитивні, так і негативні. Студентське середовище – це складна етнічна структура. Представниками цього середовища є не лише українські студента, а й росіяни, поляки, євреї, білоруси, румуни і саме тому важливо враховувати ставлення студентів між собою та до іншого етносу загалом.

Етнічні цінності забезпечують цілісність етнічного формування, оскільки власне в них втілена особлива значущість певних матеріальних і духовних благ для існування та розвитку етнічної спільноти. Проблема ціннісно-сислової сфери особистості, зокрема її етнічних ціннісних орієнтацій, являється однією з ключових в психології. Це викликано тим, що внаслідок змін, які відбулися в нашому суспільстві і спонукали до відмови від стереотипів, перед особистістю відкрилась можливість постановки власних цілей і визначення реальних умов їх досягнення.

Дослідженням етнічних цінностей займалися такі вчені як: Е. Толмен, В.О. Ядов А. В. Бітуєва, А. І. Донцов, А. Г. Здравомислов, О. І. Зотова, Д. Н. Узнадзе та ін. Значна кількість праць присвячена дослідженню особливостей морального розвитку особистості та механізмів формування моральних цінностей і ціннісних орієнтацій, вивченням та дослідженням яких займалися такі вчені як: І. Д. Бех, В.

Галузьяк, А. І. Донцов, Є. Научитель, Е. О. Помиткін, Л. В. Романюк, В. Тюріна та ін.

У ході наукового дослідження в студентському середовищі Національного університету «Львівська політехніка» в 2016 році було досліджено та проаналізовано численні праці у сфері дослідження етнічних культурно-ціннісних орієнтацій.

Для дослідження етнічних орієнтацій студентської молоді ми опитали 49 респондентів, які навчаються у Національному університеті «Львівська політехніка», а також використали 3 методики. Це «Культурно-ціннісний диференціал», «Індекс толерантності» та «Етнічна ідентичність», за допомогою яких ми визначали не лише етнічні культурно-ціннісні орієнтації студентів, а й зв'язок толерантності та ідентичності із цими орієнтаціями.

Для обробки та інтерпертації даних ми використували статистичну програму SPSS. З результатів нашого дослідження можна зробити такий висновок: на етнічні орієнтації більшою мірою впливає етнічна ідентичність. Тобто, якщо людина себе ідентифікує з певною рисою, то прихильно ставить до рис інших людей.

З результатів також можна зробити наступні висновки:

- євреї, на думку українців, менше руйнують традиції, а відповідно більш вірні їм.
- євреї схильні більше довіряти владі, аніж українці.
- українці вважають, що власний народ є більш самостійним, ніж євреї та менше довіряють владі.
- українці вважають євреїв більш схильними до суперництва, взаємовиручки та замкнутості.

Висновок. Отже, ми бачимо, що феномен етнічних орієнтацій є недостатньо дослідженим, а відповідно потрібно використовувати ряд засобів для покращення формування та розвитку етнічних орієнтацій.

Перспективою дослідження може бути проведення цього дослідження з людьми іншої вікової категорії, наприклад, людьми старшого віку, або проведення цього дослідження використовуючи інші методики, які також досліджують етнічні орієнтації. Крім цього, можна досліджувати етнічні орієнтації з інших регіонів України для більш якісного аналізу та точних результатів.

Література:

1. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В. Г. Алексеева // Психол. журн. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63–70.
2. Довгунь Т. Етнокультурний ренесанс та громадянське суспільство / Т. Довгунь // Вісник Львівського університету. – Львів, 2002. – 32 с.
3. Львовчкіна А. М. Етнопсихологія : Навч. посібн. / А. М. Львовчкіна. – К : МАУП, 2002. – 144с.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Іванова Наталя.

Зміст та особливості перебігу професійного вигорання фахівця

Динамічні зміни сучасного суспільства та його інформаційно-емоційна насиченість вимагають не тільки кваліфікованої реалізації професійних завдань, а й інтенсивного професіогенезу фахівців. За цих умов може підвищуватись й швидкість їх професійного вигорання, яке відносять до професійних деструкцій, котрі зумовлюють зниження продуктивності роботи та негативно впливають на мотивацію щодо неї.

Професійне вигорання розглядається науковцями як довгострокова реакція, що виникає внаслідок тривалих професійних стресів середньої інтенсивності. Воно також розвиватиметься якщо особистість оцінює свою роботу як незначущу й таку, що не забезпечує професійне зростання, відчуває нестачу самостійності й перевантаження чи, навпаки, недовантаження, що формує усвідомлення власної неспроможності щодо успішної діяльності. Досить вдало описав феномен цього синдрому Є. Ільїн ґрунтуючись на дослідженнях Х. Фреденберга, Б. Пельмана та Е. Хартмана [2, с. 313-315]. Він зазначав, що професійне вигорання здійснює сильний вплив на мотиваційний потенціал. До того ж, синдром «вигорання» становить собою багаторівневий конструкт, набір негативних психічних переживань й виснаження від тривалого впливу певної напруги. Зазначене зумовлене інтенсивною міжособистісною взаємодією, котра супроводжуються емоційною насиченістю і когнітивною складністю. На сьогодні виділено близько сотні симптомів, пов'язаних із «вигоранням». Так, Б. Пельман і Е. Хартман [3] проаналізувавши зміст значної кількості визначень цього поняття, виділили три його основні компоненти: емоційне чи фізичне виснаження (відчуття емоційного переживання та спустошеності); деперсоналізацію (байдуже, негативне та цинічне ставлення до інших); зниження оцінки власної компетентності та цінності своєї діяльності (через невдоволення собою, негативне ставлення до себе як до особистості).

Тобто, синдром професійного вигорання фахівця є тривимірним конструктом, що формується під впливом тривалих професійних стресів й дискомфортних умов діяльності та включає в себе емоційне виснаження, деперсоналізацію і низьку самооцінку власних професійних досягнень. При цьому емоційне виснаження може проявляється у зменшенні кількості емоційних проявів, байдужості до роботи та у прояві агресивних реакцій, спалахів гніву, симптомів депресії та фрустрації. Друга складова – деперсоналізація – актуалізується переважно погіршенням стосунків із оточуючими через підвищення загального негативного сприйняття будь-якої інформації

чи вказівок керівництва, байдужим ставлення до проблем колективу й т.ін. Третій компонент – низька самооцінка власних досягнень – проявляється в тенденції до негативного оцінювання себе як фахівця та своїх професійних здобутків, у песимістичному ставленні до власного професійного майбутнього, у зниженні рівня самооцінки та мотивації до роботи, у прагненні усамітнитись та відсторонитись від будь-яких завдань.

Крім того, на професійне вигорання впливає й те, що у процесі професійного становлення фахівців, залежно від стажу роботи, виникають певні критичні періоди. Так, наприклад, це проміжки від 3 до 5 років та від 15 до 17 років роботи на одній посаді. Ці періоди можуть вирізнятися зниженням рівня задоволеності професійною діяльністю, певною апатією, превалюванням незадоволеності всім, що відбувається у колективі, уповільненням розвитку професійно важливих якостей, надмірною самовпевненістю або, навпаки, зневірою у свої професійні перспективи тощо.

У кризові періоди професійного становлення відбувається кардинальна перебудова професійної свідомості, діяльності й поведінки особистості, зміна вектору професійного розвитку. Інерція професійного розвитку, потреба в самоповазі викликають незадоволеність професійним життям. Особистість починає відчувати потребу у подальшому кар'єрному зростанні, а при відсутності його перспектив відчуває дискомфорт, психічну напругу, у неї з'являються думки про можливість звільнення [1, с.60-64]. Також виникають внутрішні суперечності між усвідомлюваними можливостями виконувати певну діяльність й вимогами сучасного ринку праці. У фахівця формується мотиваційний конфлікт між прагненням до професійного визнання та наявним його рівнем, спостерігаються депресивні стани, роздратованість, превалювання конфліктної взаємодії чи відсторонення від спілкування з колегами.

Висновки. Таким чином, у процесі професіогенезу фахівців відбувається не тільки їх професійне зростання, розвиток необхідних якостей, формування стану психологічної готовності до успішної роботи, а й виникнення негативних психічних станів, деструкцій до яких відносять і професійне вигорання. Передумовою формування якого є тривалі професійні стреси й дискомфортні умови діяльності, а основними складовими – емоційне виснаження, деперсоналізація і низька самооцінка власних професійних досягнень. Процес професійного розвитку фахівців також супроводжується й критичними періодами, які також можуть активізувати процес професійного вигорання.

Література:

1. Зеер Э.Ф. Психология профессиональной деструкции : учеб. пособ. для вузов / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2005. – 240 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
3. Pelman B. Burnout: summery and future research. Human relations / B. Pelman, E.A. Hartman. – 1982. – P. 4-35.

Тези надійшли 28 березня 2017 р.

Іванова Олена, Корсун Сергій.

Щодо питання терористичної віктимності та реалізації функцій Національної гвардії України

Світова глобалізація та новітні прояви «гібридної» зовнішньої політики деяких держав безпосередньо призводять до того, що тероризм, як міжнародна загроза, набуває не лише широкого поширення, але й наближається впритул до кожної держави та до кожного громадянина. Терористичні загрози у сучасному світі стосуються кожного. Сучасні наукові дослідження не приділяють належної уваги цим проблемам: або приділяють увагу вкрай мало, або досить побіжно, при розгляді інших аспектів боротьби з тероризмом.

Грунтовне дослідження психологічних засад протидії та попередження терористичних проявів з метою недопущення та уникнення негативних наслідків можливе виключно за умови застосування системного, інтегрального підходу до аналізу означеної проблеми та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій та практично значимих алгоритмів.

На цьому фоні особливо актуальною проблемою виступає проблема психологічного розуміння терористичної віктимності. У попередніх наших дослідженнях було запропоновано визначення терористичної віктимності як особливого феномену поведінки людини стати жертвою терористичних подій; узагальнено та адаптовано психологічні рекомендації щодо уникнення терористичних проявів [1].

Наразі, нами пропонується розглянути можливість використання досліджень у сфері психологічних засад терористичної віктимності у практичній діяльності Національної гвардії України.

Відомо, що законодавче визначення призначення та завдання Національної гвардії України одним із завдань розглядає припинення терористичної діяльності та діяльності терористичних організацій.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України», Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, ...припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [2].

До однієї із основних функцій Національної гвардії України віднесено участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах,

пов'язаних із припиненням терористичної діяльності [2].

Під час виконання завдань та функцій покладених на Національну гвардію України особливої ваги набуває забезпеченість військовослужбовців змісту обґрунтованими знаннями щодо розуміння психологічного феномену терористичної віктимності та оволодіння навичками і алгоритмами дій, що спрямовані на недопущення та попередження ситуацій небезпечних з точки зору можливості терористичних проявів.

Висновки. Таким чином, на нашу думку, проблема психологічних засад терористичної віктимності потребує комплексного дослідження з використанням сучасних наукових підходів до теорії віктимності; поєднання теорії з досягненнями сучасної психологічної науки у наступних сферах недопущення та уникнення потенційно небезпечних ситуацій:

- для особистості як об'єкта злочинного терористичного посягання;
- для особистості або групи як суб'єкта злочинного терористичного посягання;
- для спільноти (групи людей) як об'єкта злочинного терористичного посягання;
- для держави як об'єкта злочинного терористичного посягання.

Отримані результати наукових досліджень потребують поширення для практичної реалізації завдань психологічного захисту військовослужбовців НГУ та населення: з метою їх використання у профілактичного інформування осіб, що беруть участь у масових заходах або перебувають поблизу небезпечних місць. Це дасть змогу створити аргументовану та переконливу інформацію для суспільства та забезпечити взаємодію з населенням для попередження можливих терористичних проявів.

Список літератури:

1. Корсун С.І. Психологічні засади терористичної віктимності // Юридична психологія, № 1, 2015. – С. 189-197.
2. Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 № 876-VII, [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page>

Тези надійшли 20 березня 2017 р.

Иванчина Ольга.

Психологические аспекты религиозной безопасности

Религиозная безопасность государства напрямую связана с охраной духовной безопасности личности. В настоящее время базовые психологические потребности человека используются деструктивными религиозными направлениями (сектами, неокультами). Поэтому степень защищённости личности зависит не только от законодательства (ограничивающего деятельность неокультов), но и от уровня образованности (информированности о сектах), от умения

контролировать свои эмоции, чувства и потребности (психологическая подготовка).

Практически все базовые психологические потребности человека используются в неокультрах:

Базовая потребность, характерная для любого человека:	Способы использования потребности в деструктивных неокультрах:
1. Потребность в безопасности.	1. В секте внушают, что человек может быть защищён от всех опасностей только в пределах данной конфессии.
2. Потребность в признании, инклюзивности, активном влиянии на жизнь общества.	2. Желание человека быть включённым в активную деятельность, чувствовать себя важным и нужным обществу используется посредством новых для него видов деятельности (миссионерство, сбор пожертвований, продажа литературы, благотворительность и др.).
3. Потребность в любви.	3. В секте внушают, что любят человека по-настоящему только его новые «сёстры» и «братья» по вере. Используется специальная психологическая тактика «бомбёжка любовью».
4. Стремление обрести высший смысл жизни.	4. С точки зрения секты спасение души возможно только при соблюдении предписаний конкретного неокультра, только в служении интересам конкретной религии и её лидерам. Внушается, что быть достойным (избранным) человеком можно только в рамках общины.
5. Потребность в духовном и интеллектуальном росте, в образовании и развитии.	5. В неокультрах реализуется посредством изучения «новояза» – специальной терминологии, объясняющей «новое» знание, религиозную доктрину – «Истину». Как правило, она является эклектикой из ранее существовавших идей религии, философии, науки, к которым добавляется новая информация и новые интерпретации ранее известного знания.
6. Потребность в самоидентичности.	6. Психика человека пластична, она выбирает разные социальные роли и статусы. Человеку внушается, что только в конкретной общине он может быть достойным, моральным, компетентным и уважаемым членом общества.
7. Потребность в консультации психолога в сложной жизненной ситуации.	7. «Решим все ваши проблемы!» – такая идеологема присутствует практически во всех сектах, обещающих помочь в любых ситуациях (алкоголизм, наркомания, бедность, одиночество, насилие и др.).

Исходя из того факта, что базовые психологические потребности характерны для любого человека, можно констатировать, что не существуют универсального способа для того, чтобы «застраховать» себя от негативного воздействия секты. Степень опасности вовлечения человека в секту возрастает в ситуации кризиса (психологического, экономического и т. д.).

Манипуляції сознанием в сектах применяются посредством суггестии (внушения), гипноза, запугивания и угроз. Все они имеют религиозные коннотации, ставят цель нивелировать обыденно-практическое, рациональное, критическое мышление, чтобы свести мировосприятие к чувственному, мистическому миропониманию, основанному на эмоциях и чувствах. Для более сильного воздействия на психику используются специальные практики телесного плана: ограничение сна, специальная диета или голодание, невозможность побыть одному, постоянная занятость культовой практикой или работой. Все они способны «притормозить» критическое, аналитическое мышление.

Выводы. Неокульты используют как субъективность человека, так и общечеловеческие психологические потребности, чтобы получить нового адепта для своего объединения. Субъективная сторона личности становится объектом преступного посягательства, непосредственно влияющего на религиозную безопасность. Религиозная безопасность личности может и должна обеспечиваться с одной стороны, государством (при помощи законодательных актов), с другой стороны – самой личностью (повышение психологической компетентности, психологической устойчивости, образованности и религиозоведческой информированности).

Тези надійшли 04 квітня 2017 р.

Калинюк Ольга.

Соціально-психологічні чинники формування етнічних стереотипів як аспект безпеки особистості

Сьогодні національна тематика є актуальною. Кожен з нас належить до якоїсь нації, при цьому ми спілкуємося з представниками інших етносів і маємо вже наперед сформовані уявлення про них – стереотипи.

Проблемами етнічних стереотипів займалися вчені: К. Брейлі, У. Ліпман, А. Тешфел, Т.А. Ван Дейк, Г. Олпорт, Н.В. Бахарєва, Т.Г. Стефаненко, А.С. Баронін, Ю.В. Бромлей, Ю.П. Платонов та ін. Вперше термін «стереотип» був використаний у психології у 1922 році журналістом У. Ліпманом у своїй книжці «Суспільна думка».

Протягом 1920-1960 років стереотипи вивчали переважно західні вчені (У. Кларк, У. Олбіг, Г. Олпорт). У дослідженнях цього періоду стереотипізація вважалась негативним, але неминучим явищем. У 1960-х роках з'являються перші роботи радянських авторів. Важливе значення відігравали праці В. Агєєва, Є. Єгорової-Гантман, Г. Солдатової, Н. Рождественської, П. Шихєрева, Т. Стефаненко.

Сьогодні досі немає єдиного розуміння терміна «стереотипи». Найпоширенішим у вітчизняній науці є визначення В. Ядова, який

вважає, що стереотипи – це «чуттєво забарвлені соціальні образи». До властивостей стереотипів належать: емоційно-оцінювальний характер; стійкість, стабільність, ригідність; узгодженість, або консенсус.

«Перший пласт» етнічної самосвідомості закладається в ранньому дитинстві, коли дитина починає сприймати зміст колискових пісень. «Другий пласт» будується за допомогою народної творчості. Популярним джерелом стереотипних уявлень є міжнародні анекдоти, а також національну класична художня література.

У сучасному світі ЗМІ стали могутнім чинником дії на масову свідомість і джерелом формування різних стереотипів, зокрема етнічних.

У ході наукового дослідження в студентському середовищі Національного університету «Львівська політехніка» в 2016 році проводилося вивчення етнічних стереотипів українців щодо власного народу, поляків та білорусів за допомогою двох методик: методика семантичного шкалювання для визначення стереотипів Д. Пібоді та експрес-тест «Індекс толерантності».

Було виявлено зв'язок між сформованими етнічними стереотипами та рівнем толерантності людини: чим більш толерантною є людина, тим позитивніше у неї ставлення до інших народів.

Найбільш виразними рисами українців вважаються бойовитість, приємність та інтелект. Найменш вираженими вважають гнучкість та організованість.

Зі шкалою «Рівень соціальної толерантності» виявлено такі зв'язки:

- помірний позитивний зв'язок соціальної толерантності українців зі шкалою «легкодумний-серйозний» стосовно білорусів на рівні значущості $r=0,44$ при $p\leq 0,01$;
- помірний зворотній зв'язок зі шкалою «приємний-неприємний» щодо поляків на рівні значущості $r=-0,38$ при $p\leq 0,01$;
- помірний позитивний зв'язок зі шкалою «прискіпливий-вибірковий» стосовно власного народу на рівні значущості $r=0,39$ при $p\leq 0,01$.

Рівень етнічної толерантності пов'язаний з такими шкалами: «сміливий-несміливий», «захоплений-стурбований», «загальмований-розкутий», «гнучкість» щодо білорусів, «приємний-неприємний» до поляків та «критичний легковірний, «войовитий-пасивний», «принциповий-притосуванець» стосовно власного народу. Найсильніший зв'язок зі значенням шкали «приємний-неприємний» щодо поляків – помірний зворотній зв'язок на рівні значущості $r=-0,39$ при $p\leq 0,01$.

Рівень етнічної толерантності українців пов'язаний з формуванням таких стереотипів: «скромний-претензійний», «загальмований-розкутий», «гнучкість» щодо білорусів, «приємний-неприємний» щодо поляків, «захоплений-стурбований», «залежний-незалежний», войовитий-пасивний», «прискіпливий-вибірковий» стосовно власного народу.

Найбільш значущими є помірний зворотній зв'язок зі шкалою «гнучкість» щодо білорусів на рівні значущості $r=-0,36$ при $p\leq 0,01$ та

помірний зворотній зв'язок зі шкалою «приємний-неприємний» стосовно поляків на рівні значущості $r=-0,44$ при $p\leq 0,01$.

Толерантність як риса особистості пов'язана з такими шкалами: «лінивий-трудолюбивий», «загальмований-розкутий» стосовно білорусів та «йде на співробітництво-не йде на співробітництво» щодо поляків. Найбільш вираженим є помірний позитивний зв'язок зі шкалою «лінивий-трудолюбивий» щодо білорусів на рівні значущості $r=0,37$ при $p\leq 0,01$.

Висновки. Явище етнічного стереотипу є досить складним. Стереотипи наявні у свідомості кожного етносу, є стійкими та узгодженими. У процесі дослідження виявлено взаємозв'язок між рівнем етнічної, соціальної толерантності людини з особливостями сформованих стереотипів, а також те, що стереотипи щодо власного народу впливають на формування стереотипів щодо інших національностей.

Література:

1. Львовичкіна А. М. Етнопсихологія: Навч. посіб. / А. М. Львовичкіна. — К.: МАУП, 2002. — 144 с.
2. Павленко В. М., Таглін С. О. Етнопсихологія: Навчальний посібник / В. М. Павленко, С. О. Таглін. — К.: Сфера, 1999. — 408 с.
3. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія: Учебник для высших учебных заведений / Т. Г. Стефаненко. — М., 2000. — 352 с.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Кожушко-Лозинська Ірина, Лозинський Олег. Проблема захисту творів сакрального живопису західноукраїнських художників першої половини 20 ст.

Влітку 2016 р. стався прикрий випадок, який призвів до знищення твору сакрального мистецтва видатного українського художника та громадського діяча першої половини ХХ ст. Юрія Олександровича Магалевського (1876-1935; випускника С.Петербурзької академії мистецтв), що мали мистецьку та культурно-історичну цінність. Розписи Ю. Магалевського знаходились в інтер'єрі церкви с. Старе Село Жовківського р-ну Львівської області (Сокальсько-Жовківська Єпархія) і були створені у 1924 р.

Парафіяни села вказаної церкви 7 липня 2016 р. звернулись до Голови Львівської обласної державної адміністрації О. Синютки та громадської організації «Львівський аналітичний дім» у питанні збереження розписів своєї церкви від непрофесійного втручання бригади майстрів, які обіцяли реставрувати розписи інтер'єру храму, а натомість самовільно переробили їх на свій манер.

Відділом охорони культурної спадщини ЛОДА було сформовано експертну комісію за участі співробітників Державного підприємства «Український регіональний спеціалізований науково-реставраційний

інститут «Укрзахідпроектреставрація» (у складі О. Рішняка, О. Садової-Мандзюк, Ю. Розбицького), яка провела 8 липня 2016 р. виїзне засідання у приміщенні церкви Покрови Пресвятої Богородиці в Старому Селі Жовківського району Львівської області для огляду інтер'єру церкви (іконостасу, настінних розписів) для встановлення дати їх створення, авторства, культурно-історичної цінності, стану збереження. Експертна комісія встановила, що авторами настінних розписів у захристії, куполі та іконостасу цієї церкви є художники Ю. Магалецький, Карпенко. Вказані художні твори мають культурно-історичну цінність і їх доцільно було реставрувати лише за участі професійних реставраторів.

Експертна комісія також встановила, що у приміщенні церкви в цей час працювала бригада майстрів, що брутально замалювала купол на бокові нави храму, чим порушила авторський твір Ю. Магалецького та істотно змінила колористику первісних розписів купольної частини храму. Керівник бригади Г. Петрашак, а також парох церкви о. В. Дацко визнали, що не знали імен авторів розписів та іконостасу цієї церкви й не здогадувались про мистецьку та культурно-історичну цінність цих творів.

Цей прикрий випадок унаочнив проблему збереження творів церковного мистецтва, які були створені у 1920-30-х р. у Західній Україні. Більшість з творів сакрального мистецтва цього періоду в часи СРСР не були внесені до переліку пам'яток культури і мистецтва, оскільки релігійна тематика українських художників не була пріоритетом комуністичної ідеології. Однак дивним є факт, що після проголошення державної незалежності Міністерство культури України так і не спромоглося виправити цю історичну несправедливість. На даний час потребують захисту від можливого знищення або непрофесійного перероблення твори сакрального мистецтва відомих художників кінця ХІХ–першої половини ХХ ст. К. Устияновича, М. Сосенка, П. Холодного, П. Ковжуна, М. Осінчука, І. Труша, А. Коверка, В. Іванюха, І. Коритка, Ю. Буцманюка та ін.

Подаємо перелік церков Львівщини, в яких також були твори Ю. Магалецького:

- Ікона «Святий Йосафат» – перший твір релігійної тематики Ю. Магалецького з каплиці Св. Духа Львівської Греко-Католицької семінарії (храм зруйнований). Твір зберігається в Національному музеї у Львові.
- Ікони з іконостасу Церкви Редemptористів на Збоїщах в м. Львові (храм зруйнований, доля творів невідома).
- Розпис дерев'яної церкви у Желехові (тепер Великосілки).
- Іконостас церкви Святої великомучениці Параскеви П'ятниці в с. Великосілки Кам'яно-Бузького району (1930 р.).
- Настінні розписи в церкві Покрови Пресвятої Богородиці с. Вузлове Радехівського району (1932 р.). На жаль, автентичний розпис Ю. Магалецького значною мірою втратився через перероблення у 1990-х р. І все ж ще й тепер упізнається загальний неповторний колорит цього художника. Збереглися рідкісний за іконографією образ Ісуса Христа у благословляючій позі, та велика

тричастинна композиція Причастя.

- Ікони в іконостасі церкви Пресвятої Богородиці с. Малехів Жовківського району (1932 р.): Ісус Христос, Святий Миколай, Богородиця Єлеуси, «Таємна вечеря». У празниковому ряді іконостасу збереглася ікона Симеона Богоприїмця, в захристії образ Йосипа Обручника з маленьким Ісусом Христом на лівій руці.
- Ікони в іконостасі в с. Угерсько Стрийського району (1934 р.). На дяконських вратах архангел Гавриїл з лілією і архангел Михаїл в бойовому спорядженні, з мечем і щитом.

Міністерство культури України в теперішніх умовах може вирішити цю проблему наступним чином: за допомогою мистецтвознавців (Львівської Академії мистецтв, Національного музею у м. Львові), керівництва релігійних організацій скласти перелік незареєстрованих художніх творів сакрального мистецтва, виготовлених наприкінці ХІХ-першої половини ХХ ст. й надати їм статус нововиявлених пам'яток культури та мистецтва, які перебувають під захистом держави і не підлягають самовільним, непрофесійним змінам. З боку релігійних організацій та релігійних громад (на збереженні яких перебувають твори церковного мистецтва) має бути більш уважне та відповідальне ставлення до художніх цінностей та творів мистецтва за для збереження української культурно-мистецької спадщини.

Література:

1. Білан І.С. Церковне малярство Юрія Магалецького // Історія мистецтв. Вісник ХДАДМ. – Харків, 2014. – №8.– С.48-56 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.visnik.org/pdf/v2014-08-09-bilan.pdf>
2. Магалецький Ю.О. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=57708

Тези надійшли 03 квітня 2017 р.

Коновалова Олена.

Формування професійної мотивації студентів торговельно- економічного коледжу

Процес удосконалення підготовки майбутніх фахівців торговельно-економічної сфери в сучасних умовах освіти досить складний і обумовлений багатьма чинниками. Одним із найважливіших з них, на нашу думку, є ступінь мотивації до свідомого вибору професії та збереження мотивації до розвитку особистості в професії впродовж професіогенезу.

Грунтовне вивчення наукових джерел засвідчило, що на сьогоднішній день існує велика кількість поглядів щодо сутності та структури професійної мотивації особистості. Серед фундаментальних праць з психології мотивації ми базуємося на доробках Б.Ананьєва, Г.Балла, Л.Божович, В.Вілюнаса, Є.Головахи, В.Давидова, Є.Ільїна, Є.Клімова, С.Максименка, А.Маркової, В.Роменця, С.Рубінштейна,

П. Якобсона, Т. Яценка та ін.

Узагальнюючи дані цих та інших авторів, можна визначити основні передумови успішної професіоналізації: відповідність індивідуально-психологічних особливостей особистості вимогам професії; співвідношення індивідуально-психологічних особливостей і професійних вимог; нерівномірність розвитку особистості в професіогенезі; значущість у професійному розвитку особистості характеру провідної діяльності; спрямованість особистості як визначальний психологічний фактор вибору професійного шляху.

Отже аналіз літературних джерел та практичний досвід наукового пошуку з питань формування мотиваційної готовності на початковому етапі вибору професії та в професіогенезі особистості є однією з фундаментальних проблем як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології.

Аналіз наукових підходів до розв'язання цієї проблеми дає нам можливість припустити, що при виборі майбутньої професії абітурієнт повинен усвідомлювати:

- роль загальних і спеціальних здібностей при виборі професії та шляхів їх розвитку;
- домінуючі мотиви професійного самовизначення.

Досвід практичної діяльності автора в процесі профорієнтаційної роботи дозволяє стверджувати, що позитивною мотивацією професійного вибору студента є такі його прояви, як яскраво виражений інтерес до професії, бажання у майбутньому займатися саме цією професійною діяльністю, прагнення бути корисним людям, суспільству, результатами своєї професійної діяльності служити Україні та ін.

Висновки Таким чином, ставлення до професії, мотиви її вибору (потреби, інтереси, переконання, ідеали) – надзвичайно важливі, а за деяких умов – є визначальними чинниками успішності професійного навчання. Формування повноцінної професійної мотивації запобігає відчуженню особистості від процесу та результатів навчання, коли вони сприймаються як щось зовнішнє, примусове, а також сприяє повноцінному розвитку особистості студента торговельно-економічного коледжу як на початковому етапі навчання, так і впродовж всього навчання у ВНЗ та подальшого професійного становлення, оскільки спрямовує особистість на саморозвиток та самовдосконалення.

Література:

1. Карамушка Л.М. Технологія психологічної підготовки персоналу організацій до роботи в умовах соціально-економічних змін (на матеріалі освітніх організацій) /Л. М. Карамушка, О.А.Філь, Г.Л.Федосова та ін.. – К. : Науковий світ, 2008. – 230 с.
2. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного відбору. / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 536 с.
3. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. [модульный курс психологии] / В.А. Семиченко. Издательство «Милениум», К. : 2001. – С. 18.

Тези надійшли 03 квітня 2017 р.

Кривопишина Олена.

Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів особистості з різним рівнем інтернет – залежності

На сучасному етапі розвитку наукового знання виконано низку психологічних досліджень з проблеми впливу комп'ютера, зокрема мережі інтернет, на професійну діяльність, навчання, спілкування, свідомість та підсвідомість, психічні процеси та психологічне здоров'я особистості. Дослідженню проблеми дії комп'ютерних ігор та інтернет-залежності на соціальний розвиток молоді та визначенню їх як важливих чинників соціалізації сучасної людини присвячено наукові праці О. Асмолова, О. Войскунського, Л. Кулікова, Н. Чудової, М. Цветкова, А. Цветкової та ін. Проблему психологічної залежності від інтернету як поведінкової адикції широко висвітлено зарубіжними науковцями (М. Шоттон, Д. Грінфілд, Дж. Грохот, К. Янг та ін.), вплив інтернету на свідомість особистості з психологічної позиції розглянуто у наукових працях: І. Бурлакова, М. Іванова, Д. Ельконіна, Ю. Ковша, Г. Кочеткова, Г. Мешкова, Є. Лисенко, В. Чаговець, Б. Шлимовича, О. Шмельова, Л. Юрьєвої, Т. Больбот та ін.

Актуальність означеної проблеми та її недостатня розробленість визначили мету дослідження: емпіричний аналіз особливостей розвитку психічних пізнавальних процесів особистості з різним рівнем інтернет- залежності.

З метою виявлення взаємозв'язку розвитку психічних пізнавальних процесів від рівня розвитку інтернет – залежності особистості юнацького віку проведено емпіричне дослідження.

У дослідженні прийняли участь активні комп'ютерні користувачі віком від 18-19 до 23 років у кількості 30 респондентів (15 особистостей жіночої статі, та 15 – чоловічої статі).

На першому етапі експериментального дослідження з метою визначення рівня розвитку інтернет-залежності респондентів загальної вибірки проведено психодіагностику за методикою інтернет-залежності С. Кулакова.

За результатами відсоткового аналізу визначено, що низький рівень залежності від інтернету більше виражений у дівчат (50%), ніж у хлопців (20%); середній рівень інтернет-залежності с тенденцією до низького у 20% виражений у дівчат та 10% у хлопців; середній рівень інтернет-залежності з тенденцією до високого виражений у 20% дівчат та у 30% хлопців; високий рівень інтернет-залежності виражений у 40% хлопців та у 10% дівчат. Таким чином, виявлено, що у респондентів чоловічої статі в більшій мірі виражена інтернет-залежність, ніж у респондентів жіночої статі.

За результатами діагностики за методикою інтернет-залежності С. Кулакова загальна вибірка дослідження була поділена на дві групи:

- 1 групу (далі група А) склали респонденти з низьким та середнім рівнем з тенденцією до низького інтернет-залежності (50% вибірки дослідження);
- 2 групу (далі група Б) склали респонденти з середнім рівнем інтернет-залежності з тенденцією до високого та з високим рівнем інтернет-залежності (50% вибірки дослідження).
- З метою дослідження рівня розвитку психічних пізнавальних процесів респондентів проведено тест зорової та слухової пам'яті R. Meili. Оцінка ступеня виразу зорової пам'яті розділена на наступні рівні:

дуже хороша пам'ять, хороша, норма, та погана пам'ять.

- З метою дослідження типу мислення респондентів проведено діагностику за методикою «Типи мислення». Шкали методики: предметно – дієве мислення, абстрактно – символічне, словесно – логічне мислення, наочно – образне мислення та креативність. Рівні прояву типів мислення: низький, середній та високий.

Методи математичної обробки отриманих результатів: критерій кутового перетворення Фішера та кореляційний аналіз.

За результатами відсоткового аналізу рівня розвитку зорової пам'яті респондентів отримано наступні результати: дуже добрий рівень розвиненості – 40% (група А), та 10% (група Б); хороший рівень зорової пам'яті виражений у 20% (група А), та у 30% (група Б); норма зорової пам'яті у 20% (група Б), та у 30% (група А); поганий рівень зорової пам'яті виявлений у 40% (група Б) та у 10% (група А).

За результатами відсоткового аналізу рівня розвитку слухової пам'яті виявлено: дуже добрий рівень розвиненості – 50% (група А) та у 10 (група Б); хороший рівень зорової пам'яті виражений у 30% (група А), та у 30% (група Б); норма зорової пам'яті у 40% (група Б), та у 10% (група А); поганий рівень зорової пам'яті – 20% (група Б) та у 10% (група А).

Аналіз результатів за критерієм кутового перетворення Фішера показав, що достовірні відмінності при $p < 0,05$ виявлено за шкалами: дуже добрий рівень зорової пам'яті, поганий рівень зорової пам'яті, дуже добрий рівень слухової пам'яті та нормальний рівень слухової пам'яті. На рівні значущості $p < 0,01$ достовірні відмінності виявлено за шкалами: хороший рівень зорової пам'яті, нормальний рівень зорової пам'яті та поганий рівень слухової пам'яті.

За результатами порівняльного аналізу рівня розвитку типів мислення респондентів групи А та групи Б встановлено:

- шкала предметно – дієвого мислення: виражений низький рівень на 30% більше у групі Б та високий рівень на 40% у групі А;
- шкала абстрактно – смислового мислення: виражений низький рівень на 40% більше у групі Б та високий рівень на 40% в групі А;
- шкала словесно логічного мислення: виражений низький рівень на 50% більше у групі Б, у групі А на 20% більший середній рівень та на 30% більший високий рівень;
- шкала наочно – образного мислення: виражений низький рівень на 40% більше у групі Б, на 30% більше середній рівень та на 30% високий рівень у групі А;

- о шкала креативного мислення: виражений на 40% більше низький рівень прояву у групі Б та на 70% високій рівень у групі А.

Математична обробка результатів за критерієм кутового перетворення Фішера показала, що достовірні відмінності при $p < 0,05$ виявлено за шкалами: предметно-дієвий тип мислення низький та високий рівні, абстрактно-смысловий тип мислення низький та високий рівні, словесно-логічний тип мислення низький, середній та високий рівні, наочно-образний тип мислення низький, середній та високий рівні, креативний тип мислення низький та високий рівні, предметно-дієвий тип мислення середній рівень (при $p < 0,01$).

За результатами кореляційного аналізу у респондентів групи Б з середнім рівнем інтернет-залежності з тенденцією до високого та високим рівнем виявлено наступне.

Прямі кореляційні зв'язки (на рівні значущості $p < 0,05$) між високим рівнем предметно-дієвого мислення та середнім рівнем абстрактно-смыслового мислення, високим рівнем абстрактно-смыслового мислення з високим рівнем креативного мислення, високим рівнем словесно-логічного мислення з високим рівнем наочно-образного мислення, середнім рівнем наочно-образного мислення з дуже доброю слуховою пам'яттю. Встановлено наявність зворотного кореляційного зв'язку (на рівні значущості $p < 0,01$) між середнім рівнем інтернет-залежності та низьким рівнем словесно-логічного мислення, високим рівнем інтернет-залежності з хорошою слуховою пам'яттю.

У респондентів групи А з середній рівнем інтернет-залежності з тенденцією до низького та низьким рівнем виявлено:

Прямі кореляційні зв'язки (на рівні значущості $p < 0,05$) між дуже добре розвинуеною зоровою пам'яттю з дуже добре розвинуеною слуховою пам'яттю, поганою зоровою пам'яттю з низьким рівнем креативного мислення, нормально розвинуеною слуховою пам'яттю з низьким рівнем предметно-дієвого мислення, високим рівнем предметно-дієвого мислення та високим рівнем словесно-логічного мислення.

Зворотні кореляційні зв'язки (на рівні значущості $p < 0,05$): середній рівень інтернет-залежності з тенденцією до низького з хорошою слуховою пам'яттю, середній рівень предметно-дієвого з високим рівнем креативного мислення.

Результати проведеного емпіричного дослідження дозволяють зробити наступні висновки: виявлено значущі відмінності у рівні розвитку зорової та слухової пам'яті, предметно – дійового мислення, абстрактно – смыслового мислення, словесно логічного мислення, наочно – образного мислення та креативного мислення респондентів з низьким та середнім рівнем з тенденцією до низького інтернет-залежності та респондентів з середнім рівнем з тенденцією до високого та з високим рівнем інтернет-залежності. Доведено наявність взаємозв'язку розвитку психічних пізнавальних процесів від рівня розвитку інтернет – залежності особистості юнацького віку.

Тези надійшли 3 квітня 2017 р.

Кузікова Світлана.

Саморозвиток як умова життєздатності людини у кризових ситуаціях

У сучасній психології досліджується така інтегративна властивість особистості, як життєздатність (А.А. Богданов, І.І. Шмальгаузен, К. Поппер, У. Єшбі, Н.Ф. Реймерс, С.Хобфолл, М. Унгар, К. Левін, С. Мадді, Д. Кошаба, П. Уільямс, Д. Вібе, Т. Сміт та ін..). Буквально термін «життєздатність» (resilience) перекладається як гнучкість, пружність, еластичність, стійкість (до зовнішніх впливів) і як здатність швидко відновлювати здоровий фізичний і душевний стан. Існує низка визначень поняття «життєздатність». Найбільш поширеним є розуміння цього поняття як здатності до розвитку, виживання і самостійного існування.

Отже, життєздатність – це здатність людини долати труднощі і перешкоди, виходячи з них більш сильною й досвідченою. Ми переконані, що основною умовою життєздатності, ефективного функціонування людини в бурхливому і постійно мінливому світі є вміння конструктивно реагувати на ці зміни, перебудовуватися і, в остаточному підсумку, постійно позитивно змінюватися, саморозвиватися.

За нашою концепцією [1], процес усвідомлення джерел власних негативних переживань, їх опрідметнення і відокремлення (дистанціювання) від цілісного Я (є Я, і є мої проблеми) має бути неперервним. Це забезпечить людині відчуття внутрішньої свободи і влади над обставинами, дозволить їй відчувати себе суб'єктом власного життя. При цьому життя буде сприйматися як ланцюг життєвих ускладнень, проблемних ситуацій, які можна і треба подолати, а самі ці труднощі – як можливості особистісного зростання. Навчити такому способу взаємодії зі світом є завданням концепції формування суб'єкта саморозвитку впродовж життєвого періоду, що охоплює дитинство і завершується в юнацькому віці (умовно будемо називати його – «дитячо-юнацьким віком»), реалізованої в авторському підході «Вікова психокорекція».

Розробка нами теоретичних та методичних аспектів вікової психокорекції, а також досвід власної роботи з надання психологічної допомоги показує можливість і, безперечно, необхідність організації в «дитячо-юнацькому» віці корекційного процесу як цілісної системи навчання прийомам і технікам самокорекції, саморозвитку (табл.1). В дошкільному віці – саморегуляції, частіше неусвідомленої, але такої, що допомагає регулювати взаємини дитини із собою і світом. У молодшому шкільному віці – усвідомленню і свідомій саморегуляції психоемоційних станів і поведінки. У підлітковому і юнацькому – усвідомленню, аналізу свого внутрішнього світу та взаємодії з навколишнім світом і на їх основі – самовизначенню, саморегуляції і саморозвитку власної особистості [1].

Таблиця 1

Система навчання засобам саморозвитку в моделі вікової психокорекції

Вік	Зміст психокорекційної роботи	Рівень саморозвитку особистості
	Навчання прийомам і технікам:	
дошкільний	саморегуляції психоемоційних станів і поведінки	індивідуально-регулятивний
молодший шкільний	усвідомлення (опредметнення і дистанціювання) саморегуляції	індивідуально-конструктивний
підлітковий і юнацький	усвідомлення (опредметнення, дистанціювання) самопізнання і самоаналізу саморегуляції самовдосконалення	особистісно-рефлексивний

Показово, що з точки зору багатьох сучасних психологів–практиків різних психотерапевтичних напрямів (гуманістичного, екзистенційного, трансперсонального тощо) саморозвиток особистості розглядається як необхідна умова її оптимального функціонування, а зупинка саморозвитку, незалежно від причини, зумовлює різного роду особистісні і психологічні порушення (А. Адлер, Р. Ассаджолі, Дж. Бьюдженталь, А. Маслоу, В. Франкл, К. Хорні та ін.).

К. Обуховський вважає, що показником здоров'я людини треба вважати її розвиток. «Якщо прийняти, що збереження життя є основною умовою існування, то розвиток можна визначити як показник якості життя, що визначає норму» [2, с. 80-81]. Вчений розглядає такі критерії розвитку особистості: 1) безперервне вдосконалення умінь для підтримки їх на попередньому рівні; 2) поява нових особливостей (нові погляди, інше розуміння світу, перехід до більш абстрактної концепції світу і вивчення нових технік дії); 3) відчуття задоволеності життям; 4) здатність до самоконтролю як психологічне дистанціювання щодо явищ і станів, що можуть впливати на людину і модифікувати її поведінку (страх, любов, провина та ін.).

На думку К. Обуховського, зміни особистості повинні відбуватися, оскільки існування особистості є процесом і її стабільний стан неможливий. Вона може спроститися або розвинутися. Спрощується особистість, орієнтована на «тут і тепер», на вимоги ситуації, оскільки її можливості не використовуються, а невикористований орган слабшає, адаптуючись до знижених стандартів діяльності (І.А. Аршавський, В.С. Ротенберг). Звідси можна передбачити наслідки стилю життя «тут і тепер». На думку К. Обуховського, це найчастіше формування пасивно-потребнісної особистості, залежної від зовнішніх обставин, позбавленої внутрішньої свободи і здатності до інтенціональності, або такої, яка страждає від своєї нереалізованості і підсвідомо використовує механізми психологічного захисту, які хоч і гальмують спрощення, але приводять до формування «зворотних петель наростаючої патології або адаптації до дисфункції базальних

рис особистості» [2, с. 274].

Приклад досягнення якісно нового рівня розвитку – знаходження сенсу свого існування і завдяки цьому – основи дій на власних принципах, що не залежать від вимог ситуації і від досвіду. Реалізація істинних потреб людини є важливим чинником її задоволеності життям, що не рівнозначно позитивним переживанням. Адже якщо немає цілеспрямованої організації на шляху досягнення поставленої мети, життя можна проводити із задоволенням. Концентрація ж на віддалені цілі, супутні цьому зусилля і необхідні зречення часто заважають отримувати задоволення від буденного життя. Однак ситуативне задоволення не може замінити задоволення, одержуваного від досягнення віддалених життєвих цілей, від відчуття контролю над власним життям і здатності самореалізації та особистісного зростання в масштабах біографії. Сама віддаленість цілі «надає життю більшого смислу, ніж найближчі цілі» (З. Залескі), а «... люди, які мають довгострокову, націлену на майбутнє перспективу, більш стійкі і задоволені діями, спрямованими на менш віддалені цілі» (К. Обуховський), до того ж ще й більш здорові (В.С. Ротенберг) [1].

Існує така думка, що чим більшою мірою людина відчуває себе суб'єктом власної життєдіяльності та власного розвитку, який приймає рішення і несе за них відповідальність, тим більшою мірою вона схильна до щастя. Іншими словами, вона схильна частіше і повніше переживати задоволеність життям у цілому, частіше і більш щиро відчувати позитивні емоції (позитивне самовідчуття (М. Аргайл). Як зазначалося вище, не можна сказати, що це «безхмарне» щастя. Така радість, не на шкоду відповідальності, може змінюватися іншими почуттями, причому нерідко – невдоволенням собою, якщо йдеться про власні методи діяльності, отримані результати, витрачений час. Проте переживання суверенності, автентичності та самоефективності (продуктивна самореалізація за Л.О. Коростильовою) супроводжується інтегральним почуттям задоволеності, відчуттям повноти буття, що у підсумку, й забезпечує життєздатність особистості.

Література:

1. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці : [монографія] / С. Б. Кузікова. – Суми : Видавництво «МакДен, 2012. – 410 с.
2. Обуховский К. Галактика потребностей. Психология влечений человека / К. Обуховский. – СПб. : Издательство «Речь», 2003. – 296 с.

Тези надійшли 27 березня 2017 р.

Кузнецова Олена. Українофобія як засіб інформаційної війни російських ЗМІ

Сучасна українофобія в ЗМІ як різновид ксенофобії заповонила російську пресу, телебачення, радіо, Інтернет-ЗМІ, що проявляється

через агресивне несприйняття України, її суверенітету, української нації, демонстрування некультурної зверхності, ірраціональну й злісну ворожість до українців як нації, їх культури, мови, історії, традицій та менталітету, загалом до України як держави. Мас-медійна українофобія є інформаційно-психологічною проблемою безпеки особистості, держави, суспільства.

Україноненавистництво, антиукраїнство – явище не нове для російських ЗМІ. Термін «українофобія» зустрічається ще в 1912 році в статті Сергія Єфремова «Українське життя 1912-го» [1].

З середини ХХ століття це поняття було заборонене в СРСР, перемістившись у середовище української діаспори, звідки повернулося в Україну в 1990-х, – пише Людмила Іващенко [2].

Українофобія як формування страху, ненависті до українців в епоху глобалізації в засобах масової комунікації поглиблює психологічну, інформаційну, гібридну війну Росії проти України. Василь Костицький зазначає, що розгортання в інформаційному просторі України антиукраїнської інформаційної війни має три етапи. На першому етапі антиукраїнська інформаційна війна велася шляхом багатомасштабних спроб руйнування національної ідентичності – від насаджування нових стандартів життя, побудованих на насильстві, пияцтві, корупції, засиллі інформаційної продукції, що пропагує культ насильства, жорстокості до посягань на національні символи українського народу. Другий етап розгортання антиукраїнської інформаційної війни був спрямований на знищення міжнаціональної злагоди в Україні. Третій етап антиукраїнської інформаційної війни (листопад 2013 року – липень 2014 року) знайшов свій прояв у масштабному розповсюдженні інформаційної продукції, яка містить посягання на територіальну цілісність та конституційний лад України. Цей третій етап, на нашу думку, триває й досі.

Зловживання українофобією в сучасних російських ЗМІ як проявом нетерпимості до незалежної держави України, українців і всього українського починаються від Акту проголошення незалежної України.

Все це зумовлює актуальність і значення піднятої проблеми не тільки для української держави, а й для Європи і всього світу, адже російські телеканали, інші мас-медіа проникають не тільки в Україну, а й в інші країни світу через Інтернет й супутникові антени й шельмуванням українців та України шкодять міжнародному іміджу нашої держави.

Міжнародна Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (2001 р., Дурбана, Південна Африка) розглядає ксенофобію в її різних проявах як одну з форм дискримінації людей. Дослідники психології ксенофобії Г. Солдатова, А. Макарчук вважають, що «ксенофобія відноситься до числа соціальних фобій, для котрих характерний ірраціональний страх при взаємодії з іншими людьми, ірраціональний тому, що він завжди непомірно більше, ніж існуюча реальна небезпека» [3].

Ксенофобія як прояв нетерпимості до інакших людям в сучасних ЗМІ є відображенням реальної або штучної, зумисно раздутої або

придуманної ксенофобії. Ксенофобія в ЗМІ у людини, в якій немає психічної стійкості до неї, може викликати невротичний страх, фобію. На думку професора М.Варія, «фобія – це патологічний страх, певна установка реагувати у формі акцентованого страху на деякі ситуації та об'єкти, для неї характерні тривалість, інтенсивність і неможливість самостійно подолати цей страх зусиллям волі» [4].

В людей, соціальних груп, охоплених фобією, ксенофобія в ЗМІ ускладнює їх адаптацію до соціальних змін, викликає неадекватність оцінки отриманої інформації.

Ксенофобія в ЗМІ є сильним зовнішнім подразником, що може порушити психічну стійкість невідготованої людини, спонукати до негативних дій і вчинків. Таку людину після ознайомлення з ксенофобським матеріалом, особливо на телебаченні, мучить страх, якого вона прагне позбутися, вдаючись до необдуманих вчинків, щось б'є, ламає, нищить. Одне слово, чинить неадекватно. Таким чином людина показує собі, що вона не боїться. В цей час для страху не залишається місця, агресивна людина отримує розрядку емоційної напруженості. У більшості випадків ксенофобія в ЗМІ починається з особистої нетерпимості автора до інакших людей, що не мають міцної морально-психічної стійкості, щоб протистояти її впливу.

Російські журналісти, які готують антиукраїнські матеріали, мають особисту ксенофобію як вираження ірраціонального страху перед українцями, як інакшими, своєрідним інстинктивним самозахистом, що найчастіше буває неусвідомленим.

Виконуючи замовлення здійснювати навіювальний психологічний вплив через антиукраїнську ксенофобію в російських ЗМІ, та маючи особисту ксенофобію російські журналісти створюють штучну антиукраїнську ксенофобію, українофобію, що основана на вигадках і фальсифікаціях. Досить зайти на сайт «Деза» Радіо Свободи, що викриває неправдиві матеріали, перекручені факти і події в Україні.

Дослідники розрізняють реальну природну ксенофобію і штучно набуту, вважаючи реальну природну ксенофобію проекцією інстинкту самозбереження людини, етносу, нації, народу, релігійної формації.

Штучно набуту ксенофобію людям навіюють через ЗМІ журналісти, лідери громадської думки, авторитетні для індивіда. Це може відбуватися в сім'ї, школі, в колі колег, на роботі, зумисно поширюється ЗМІ.

Під час революції гідності російські ЗМІ, знаючи історично негативне ставлення до німецьких фашистів у радянських людей, використовували ідеологічну антифашистську ксенофобію, щоб сформувані в аудиторії своїх мас-медіа негативне ставлення до українських протестувальників як таких, що ніби-то мають «фашистський» характер.

В російських ЗМІ акцентується увага на антиукраїнській штучно створеній ксенофобії. Досить пригадати ілюстрації "звірств" української армії, "Правого сектору", Нацгвардії – найяскравішими прикладами чого є, мабуть, вигадана історія про розіп'ятого хлопчика зі Слов'янська та український винищувач біля боїнга 777.

Це не прості «журналістські качки», а добре продумані прийоми

територіальної ксенофобії в інформаційній війні Росії проти України, аби зіткнути у протистоянні українців східних і західних областей, ослабити дух українців, відволікти їх від боротьби за свободу, незалежність, єдність України та її євроінтеграцію. Широко відомі матеріали в російських ЗМІ про "ворожість" Західної України до Луганщини й Донбасу, україномовних і російськомовних.

Російські ЗМІ українофобією намагаються виправдати свою окупацію українських земель, подати себе як захисників російськомовних українців, визволителів від фашистів.

Щоб обмежувати суспільно небезпечний вплив російських ЗМІ на українській території, треба втілювати міжнародні європейські документи про закриття таких ЗМІ, зокрема, Європейської конвенції про захист основних прав і свобод людини, в якій ст.10 передбачає можливість обмеження свободи слова через ксенофобію, заклики до війни, посягання на територіальну цілісність. Підставою може бути Рекомендація R (97) 20 Комітету міністрів Ради Європи, прийнята 30 жовтня 1997 "Щодо мови ворожнечі", яка, зокрема, зазначає:

- посилену потребу припинити мову ворожнечі в умовах конфліктів, війни або збройного протистояння;
- особливу роль влади щодо припинення, в тому числі в медіа, мови ворожнечі або висловлювань, які ймовірно викликають ефект легітимізації, поширення або сприяння расовій ворожнечі, ксенофобії, антисемітизму або іншим формам дискримінації чи ворожнечі, спричинених нетерпимістю.

З цього випливає, що контент російських ЗМІ можна розглядати як ксенофобський, якщо ними поширюється інформація про громадян України чи певні соціальні групи українців проєвропейськи налаштованих, галичан, майданівців і так далі і при цьому: розповідається про вигадані факти вчинення ними правопорушень чи зловживань; такі повідомлення є систематичними для одного й того ж ЗМІ; в телесюжетах не представлено точки зору проукраїнської сторони та/або незалежних експертів.

В умовах інформаційної війни штучну антиукраїнську агресивну ксенофобію в ЗМІ використовують для маніпулювання психікою людей, щоб дестабілізувати суспільство. Реальна або нереальна ксенофобія в ЗМІ, засобах масової комунікації (до них належать Інтернет-ЗМІ, блоги, сайти) стає масовою, суспільною, тому що відбувається психологічне зараження не одного читача, слухача, глядача, а сотень-тисяч людей. Пригадаймо противладну антиукраїнську ксенофобію, що вилася у похід українських солдат, в яких закінчився строк служби до Адміністрації Президента України, організований з використанням інтернет-технологій. Антиукраїнська ксенофобія в ЗМІ – завжди масова. Її психічний вплив – масовий, суспільно небезпечний.

Ксенофобія в ЗМІ – давно відомий засіб маніпулювання свідомістю мас з далекоглядною метою формування спочатку психічної дестабілізації соціуму, а згодом загострення кримінальної обстановки в суспільстві, розпалювання війни.

Самою небезпечною в ЗМІ є агресивна ксенофобія, що викликає відповідний гнів, агресію у тих, хто до неї схильний. Тому жорстку реальну ксенофобію, треба нейтрально й чесно відображати, як в матеріалах про солдатський протест.

За об'єктом впливу українофобію в російських ЗМІ можна поділяти на: національну, територіальну.

Ксенофобія в пресі, маючи різні форми, але навіть на рівні слова, словосполучення і навіть між рядками масово впливає на психіку читачів. Нетолерантне відображення ксенофобії чи штучне її роздування часто викликане політичним замовленням російської влади і безвідповідальністю російських журналістів, які зумисно «тролять» українців, ігноруючи масовий вплив соціальних комунікацій на свідомість і психіку, правові й етичні норми журналістики, відсутність у багатьох російських журналістів почуття професійної честі, прагнення заробити на політичних кампаніях, інформаційній війні проти України.

Насправді путінська влада і російські журналісти, що в неї на службі, прагнуть через українофобію в ЗМІ добитися дестабілізації соціуму, підвищення креміногенності, загострення психологічної, інформаційної війни проти України.

Щоб протидіяти штучному, агресивному, замовному відображенню ксенофобії в ЗМІ, необхідна система добре продуманих і організованих освітніх морально-психологічних заходів. У всіх державних і приватних ЗМІ мають діяти програми підвищення кваліфікації журналістів, з вивченням спецкурсів «Психологічний вплив мас-медіа», «Українофобія в ЗМІ і протидія їй», а також здійснюється медіаосвіта аудиторії традиційних і новітніх ЗМІ, щоб навчити людей розрізняти реальну й штучну українофобію, формувати захисний психологічний бар'єр, не сприймати її шкідливого впливу на психіку. Особливо ефективним в умовах гібридної війни як протидія штучній, агресивній українофобії російських ЗМІ, буде закриття ксенфобських, українофобських російських газетних, журнальних видань, що розповсюджуються в Україні.

Література:

1. Єфремов С. Українське життя 1912-го].// <http://memorial.kiev.ua/genocyd-ukrajinciv/duhovnyj-i-kultunyj-genocyd/150-sergij-jefremov-ukrajinske-zhyttja-1912-go.html>
2. Іващенко Л. Українофобія: лише два виходи // Чорноморські новини. – 2013, 26 січ.// <http://chomomorka.com/archive/a-1895.html>
3. Солдатова Г., Макаруч А. Психологія ксенофобії // <http://psyfactor.org/lib/xenophobia2.htm>]
4. Варій М.Й. Психологія особистості: Навчальний посібник . – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С.373.

Тези надійшли 29 березня 2017 р.

Кулеша-Любінець Мирослава.

Особливості психологічного супроводу хворої дитини та її сім'ї в умовах лікувального закладу

Перебування дитини у стаціонарному відділенні багатoproфільної лікарні є кризовою ситуацією для неї та її сім'ї. Знизити негативний вплив захворювання на психічний розвиток дитини можливо за рахунок психологічної підтримки маленького пацієнта, формування успішної адаптації до нових умов життя. При цьому, важливою умовою збереження психоемоційної стабільності хворої дитини є організація клінічним психологом психологічного супроводу в умовах лікувально-профілактичного закладу.

Психологічний супровід – це особлива форма психосоціальної допомоги, що спрямована на саморозвиток особистості, пошук прихованих ресурсів. Це різновид підтримки розвитку природних психічних реакцій, процесів, станів особистості, де здійснюється опора на її власні можливості і створюються психологічні умови для відновлення зв'язків із зовнішнім світом (О.Анопрієнко, М. Бітянова, Є. Козирева, В. Мухіна, М. Мушкевич, Н. Осухова, Ю. Слюсарев, Т. Чиркова та ін.).

Госпіталізація хворої дитини у багатoproфільний лікувальний заклад зумовлює розвиток низки дезадаптивних психоемоційних станів, а саме: страх, дратівливість, тілесна чутливість, занижена самооцінка, інтерес до улюбленої справи, розвиток фрустрації та тривожності загалом. У деяких випадках, перенесене дитиною захворювання призводить до порушень її фізичного, інтелектуального та / або особистісного розвитку; у наймолодших пацієнтів лікарні можуть зустрічатися явища регресу психічного розвитку [2].

У важкому психоемоційному стані перебувають батьки (опікуни) хворої дитини. Цьому сприяє невизначеність щодо стану дитини у перші години та дні перебування в лікарні, відчай, загострення почуття відповідальності за її життя, гнітюче почуття провини, незнання технік психологічної самопомоги у кризових ситуаціях та невміння застосовувати їх на практиці [2].

У процесі психологічного супроводу клінічний психолог здійснює достатню (але не надмірну) підтримку хворої дитини, зосереджуючись на сильних сторонах особистості та акцентуючи роботу на формуванні переходу від позиції «я не можу» до позиції «я можу самостійно справитися» із життєвими труднощами [4].

На думку Н.Мазурової, С.Яцик та ін. [3], підтримка оптимального рівня психологічного комфорту хворої дитини в процесі стаціонарного лікування здійснюється задля збереження особистісного потенціалу, попередження (чи подолання) патологічного впливу хвороби на психіку дитини, пом'якшення емоційної реакції на госпіталізацію та лікування. Психологічний супровід дитини у стаціонарному відділенні

багатопрофільної лікарні включає :

- профілактичні заходи для адаптації до умов стаціонару;
- моніторинг психологічного стану і поведінки на всіх етапах лікування;
- екстерну психологічну допомогу при незвичній стійкій зміні психічного стану дитини;
- психолого-педагогічну і психосоціальну реабілітацію (абілітацію) [3].

Програма психологічного супроводу хворої дитини, на думку І. Аріциної, Р. Мухамедрахімова [1], спрямована на :

- зниження напруженості психологічних переживань (психологічного стресу, гострої психологічної травми) та попередження виникнення віддалених психологічних наслідків (наприклад, посттравматичного стресового розладу) у дитини та членів її сім'ї;
- підвищення адаптації дітей, її сім'ї до умов перебування в лікарні і особливостей медичного втручання при різних захворюваннях;
- досягнення співробітництва (комплаєнса) у лікуванні зі сторони усіх учасників лікувального процесу;
- своєчасне виявлення порушень психічного розвитку дитини внаслідок захворювання, важкої сімейної та життєвій ситуації, умов перебування в стаціонарі, та / або попередження виникнення можливих порушень;
- виявлення психологічних і соціально-економічних чинників, що сприяють виникненню захворювання та / або погіршують його перебіг і призводять до зниження ефективності лікування та реабілітації.

Основними характеристиками психологічного супроводу хворих дітей є процесуальність, недирективність, наближеність до умов перебування в лікарні дитини та її батьків, специфіка відносин в тетрадї «дитина-батьки-лікар-психолог».

Висновки. Психологічний супровід хворої дитини та її сім'ї у лікувально-профілактичному закладі є важливим видом психологічної допомоги, що спрямована на підтримку сильних сторін особистості маленьких пацієнтів, розвиток віри у себе, на формування стресостійкості та адаптивної поведінки в процесі лікування загалом.

Література:

1. Арицина И. А. Особенности работы клинического психолога в детском многопрофильном стационаре [Электронный ресурс] / И. А. Арицина, Р. Ж. Мухамедрахимов. – Режим доступа: http://www.mprj.ru/archiv_global/2012_5_16/nomer/nomer14.php.
2. Кулеша-Любінець М.М. Психологічний супровід перебування дитини у лікувально-профілактичному закладі : методичні рекомендації / М. М. Кулеша-Любінець. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2015. – 72 с.
3. Мазурова Н. В. Психологическое сопровождение семьи на этапе лечения ребенка в медицинском стационаре (на примере отделения уроандрологии) / Н. В. Мазурова, С. П. Яцык, Л. С. Намазова-Баранова и др. // Педиатрическая фармакология. – 2013. – Том 10. – №3 – С.45-49.
4. Мамайчик И. И. Психологические аспекты здоровья ребенка // Психологические и этические проблемы детства / И. И. Мамайчик – СПб.: 1993. – 192 с.

Тези надійшли 8 квітня 2017 р.

Легендзевич Галина. Особливості формування рефлексивних компетентностей у процесі професійної підготовки студентів – психологів

У сучасних умовах набувають особливого значення концептуальні положення модернізації вітчизняної системи вищої освіти, оскільки інтеграція України в європейський соціокультурний і освітній простір потребує значного підвищення ефективності навчально-виховного процесу. За таких умов майбутні фахівці повинні не тільки бути конкурентоздатними, але й володіти перспективним трудовим потенціалом. Ставлення до обраної професії, вміння побачити її з боку та себе в ній – відіграє велику роль у становленні студента як професіонала. Від розв'язання проблеми рефлексивних характеристик особистості значною мірою залежить підготовка майбутніх фахівців.

Труднощі рефлексивного характеру доволі часто виникають у студентів при здійсненні навчальної діяльності. Відсутність самопізнання, умінь аналізувати власні думки, неупереджено оцінювати свої можливості негативно впливають на процес навчання.

Досліджувана проблема продовжує залишатися актуальною у психолого-педагогічній науці. Дослідження рефлексії було започатковане у працях видатних психологів Б. Ананьєва, Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, С. Рубінштейна і отримало своє продовження у розвідках сучасних науковців Н. Гуткіної, І. Семенова, С. Степанова, Р. Чумичевої, Г. Щедровицького та інших. Українська психолого-педагогічна наука також має чималі напрацювання у контексті відповідної проблематики (М. Боришевський, С. Васьківська, С. Максименко, М. Савчин, В. Юрченко, Т. Яценко). Аналіз наукових досліджень підтверджує, що вивчення понять рефлексія та рефлексивна компетентність дозволить наблизитися до розуміння механізмів удосконалення професіоналізму фахівця.

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють сконцентрованість процесу навчання на формуванні та розвитку ключових (базових, основних) компетентностей особистості.

Поняття компетентність не зводиться тільки до знань, умінь та навичок в роботі фахівця. Саме цілісний підхід до проблеми компетентності є потребою сьогодення у підготовці професіонала в системі вищої освіти. Отже, його навчання, розвиток, удосконалення, самовдосконалення в процесі професійної діяльності треба розглядати в системі та взаємозв'язку певних ключових компетентностей. В умовах сьогодення освіта зіткнулася не тільки з достатньо важким і неоднозначним вирішенням дослідниками завдання з визначення змісту поняття ключових компетентностей, але й самих підстав їх розмежування та класифікації. Поняття професійна компетентність в сучасних дослідженнях розглядається як інтегральна характеристика

професіоналізму, що поєднує в собі особистісно-діяльнісні структури. Структура та зміст професійної компетентності багато в чому визначається специфікою професійної діяльності, що виконується та приналежністю до певних типів професій.

Для розв'язання фахових завдань практичний психолог використовує наявні знання, життєвий досвід, інтуїцію, що, вочевидь, зумовлює особливі вимоги до його індивідуально-психологічних та професійних якостей, потребує самопізнання та психокорекції власних проблем. Особистість психолога є інструментом його роботи, а сферою докладання його професійних зусиль є особлива інтенція – особистість іншої людини. І лише завдяки рефлексивному началу і потенційній здатності до самопізнання діяльність психолога набуває істинно людського виміру.

Інтерес до рефлексивних процесів пояснюється тим, що вони суттєво впливають на професійне й особистісне становлення психологів, є психологічним механізмом самоусвідомлення та самооцінювання (З. Становських), основою саморегуляції та діяльності (В. Чайка). Труднощі рефлексивного характеру під час навчальної діяльності (відсутність навичок самопізнання, умінь аналізувати власні думки, емоції, вчинки, діяльність; неупереджено оцінювати свої можливості та ін.) погіршують результати навчання. Рефлексія слугує джерелом внутрішнього досвіду, способом самопізнання, самоаналізу, самооцінювання, самовдосконалення і самореалізації як для психолога так і для споживача його послуг. Більшість видів професійної діяльності психолога потребують високого рівня розвитку рефлексивних компетентностей, наприклад, налагодження рефлексивного зворотного зв'язку у консультативній роботі; організація рефлексивної діяльності учасників психотерапевтичних груп, соціально-психологічних тренінгів тощо.

Рефлексивна компетентність – це професійна якість професіонала, що полягає передусім в обізнаності фахівця щодо процесів актуалізації особистості, реалізації рефлексивних здібностей в осмисленні й подоланні стереотипів мислення й утворенні нового інноваційного змісту. Особливо велика роль рефлексивної компетентності у переосмисленні особистісного та професійного досвіду, що сприяє формуванню нових професійних еталонів і стандартів, які стимулюють розвиток. Рефлексивна компетентність, за визначенням С. Степанова, – це «професійна якість особистості, яка дозволяє ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує розвиток і саморозвиток, сприяє творчому підходу в професійній діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності» [7, с. 266].

У період навчання у вищому навчальному закладі існують значні резерви й складаються сприятливі умови для ефективного розвитку рефлексії, формування у студентів-психологів рефлексивних та професійних компетентностей. Юнацький вік є сензитивним для інтенсивного самоусвідомлення, самоствердження, становлення стійких складових самосвідомості (Я – образу, Я – концепції, рефлексії тощо), а також розвитку фахового потенціалу (професійно важливих

якостей) і творчого ставлення до діяльності. Професійні інтереси, політичні уподобання, стиль поведінки, характер спілкування – усі ці складові способу життя закладаються і зміцнюються у період навчання у ВНЗ.

Отже, співвідносячи рефлексивну компетентність з іншими видами, що досліджуються в психології, неможливо не погодитись з А. Деркачем, який відзначає, що вона являє собою метапоняття, тобто метакомпетентність, що за допомогою механізму рефлексії забезпечує своєчасне коректування й адекватний розвиток всіх інших видів компетентності [3, с. 181]. Рівень професійної компетентності майбутнього психолога в значній мірі залежить не тільки від рівня усвідомлення ним професійних обов'язків, а й від його здібності до самопізнання, самовдосконалення. Рефлексивна компетентність як детермінанта соціалізації особистості, механізм професійної та соціальної ідентичності, входить до переліку необхідних компетентностей. А формування та розвиток рефлексивної компетентності – це процес, який передуює професійній діяльності студентів-психологів.

Література:

1. Бадалова М. В. Профессиональная рефлексия практических психологов: опыт изучения / М. В. Бадалова // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 4. – С. 28–30.
2. Гуткина Н. И. Личностная рефлексия в подростковом возрасте : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Н.И. Гуткина. – М., 1983. – 24 с.
3. Деркач А. А. Акмеология: учебное пособие / А. А. Деркач, В. Г. Зазікин. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
4. Климов Е. А. О становлении профессионала: приближение к идеалам культуры и сотворение их (психологический взгляд) / Е. А. Климов. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 176 с.
5. Коломінський Н. Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога / Н. Л. Коломінський // Практична психологія та соціальна робота. – № 4. – 2003. – С. 8–12.
6. Слободчиков В. И. Становление рефлексивного сознания в раннем онтогенезе / В. И. Слободчиков // Проблемы рефлексии: современные комплексные исследования. – Новосибирск, 1987. – С. 60–68.
7. Степанов С. Ю. Рефлексивная компетентность как базовая категория предпринимательской деятельности / С. Ю. Степанов, О. А. Полищук // Рефлексия, образование и интеллектуальные инновации. – Новосибирск : НГУ, 1995. – С. 266–271.

Тези надійшли 4 квітня 2017 р.

Лесько Наталія.

Проблеми психологічного насильства в сім'ї

Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю [1].

Деякі автори зазначають, що психологічне насильство може

проявлятися в будь-яких словесних діях з боку насильника, в результаті чого порушується честь та гідність особи, особа відчуває у зв'язку з цим емоційну невпевненість, закомплексованість, страх та моральні переживання [2, с.6].

Науковець Грабська І.А. виокремлює шість типів психологічного насильства: висловлена погроза, прихована погроза, прихована погроза щодо використання фізичного насильства, жорсткий контроль поведінки, патологічні ревності, ментальна деградація, ізоляція [3].

Психологічне насильство може мати наступні прояви: використання лайливих слів та (або) крику, образи, які спричиняють шкоду самооцінці партнерки (партнера); образливі жести або дії (наприклад, плювки в партнерку (партнера) або в її (його) напрямку), примус до принизливих дій; вияв брутальності відносно родичів або друзів партнерки (партнера), їх образи з метою принизити партнера (партнерку); спричинення шкоди домашнім тваринам, до яких партнерка (партнер) емоційно прив'язані, з метою помсти або залякування; знищення, пошкодження або приховування особистих речей партнерки (партнера) та інших предметів, які хоч і не мають великої грошової вартості, але є для неї (нього) цінними; брутальна критика дій, думок, почуттів партнерки (партнера), звинувачення її (його) в усіх проблемах; поведіння з партнеркою (партнером) як зі слугою; обмеження свободи дій і пересувань партнерки (партнера); контроль і обмеження можливостей спілкування з родичами або друзями, стеження; крайні прояви ревності.

Оригінальним є порівняння Кедовою Л.А. тактики психологічного контролю, що використовується особами, які скоюють насильство в сім'ї, з методами «промивання мозку», які застосовуються щодо заручників. Вона зазначає, що «чим більш ефективно такій особі вдалося ізолювати жертву, тим сильніше вона контролює її погляди і дії» [4, с.13].

Висновки. Держава повинна ефективно реагувати на випадки насильства в сім'ї та забезпечувати повну реабілітацію тих, хто постраждав від такого насильства. Про те, головним завданням є не ліквідація наслідків, а попередження насильства в сім'ї. Необхідними заходами з попередження насильства в сім'ї, насамперед, повинні бути популяризація Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», стимулювання як громадськості, так і органів влади та місцевого самоврядування до його більш широкого застосування.

Література:

1. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. Юридичні аспекти захисту жертв насильства в сім'ї / Уклад. Л. М. Мандрика. – Харків: ХОС «Молодіжні ініціативи», 2005. – 20 с.
3. Грабська І.А. Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування / І.А. Грабська // Практична психологія та соціальна робота, 1998. – № 9, 10.
4. Кедова Л.А. Жінки України – проти насильства / Л.А. Кедова. – Х.: Основа, 2000. – 44 с.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Литвинчук Леся.

До проблеми системності у психологічній реабілітації осіб залежних від опіоїдів

На сучасному етапі розвитку, розуміння проблеми реабілітації виходить за рамки тільки медико-біологічного спрямування, об'єднуючи медико-психологічні, медико-соціальні та інші аспекти.

Системний підхід, принцип вивчення будь-якого психічного явища або психологічної проблеми, в даний час загальноприйнятий у науковому психологічному співтоваристві. Як зазначають дослідники, Ломов Б. Ф., Барабанщиков В. А., Асмолов О. Г та інші, системний підхід за своєю суттю є якісно-сутнісним аналізом цілісних об'єктів, самостійним методологічним засобом передбачення, опису, пояснення цілісних утворень "сполучною ланкою між філософською методологією та методологією конкретних наук" [1], що дозволяє будувати нові шляхи пізнання складних цілісних об'єктів, та нові проблеми їх дослідження. Ідеї системного підходу у вітчизняній психології і психопатології представлені в роботах Мясичева В. Н., Братуся Б. С., Асмолова О.Г. та ін.

Сформульовані В. Н. Мясичевим завдання патогенетичної психотерапії по своїй суті відображають поетапний психотерапевтичний процес з позицій системного підходу. Корекція порушених відносин особистості формує психотерапевтичний процес переважно на когнітивних аспектах.

Біо-психо-соціо-духовна модель медицини, побудована на мультифакторній концепції хвороби J. Engel, H. Weiner, I. Famry, з допомогою якої можна інтегрувати фізіологічні, психологічні та філософські аспекти залежності, як системного захворювання.

Реабілітація наркозалежних хворих являє собою комплексний процес, спрямований, насамперед, на ресоціалізацію, тобто відновлення (збереження) індивідуальної та суспільної цінності хворих, їх особистого і соціального статусу [2].

З точки зору Батищева Н.В. Негериш, єдиним вирішенням проблеми поліпшення наркологічної допомоги є застосування психотерапевтичних програм, що використовують принципи системного підходу до психотерапії хворих залежністю. Найбільш ефективною формою роботи є комплекс заходів, в який входять: інформування пацієнтів про прояви хвороби, психотерапія малих груп, навчання методам відновлення (реабілітації) та формування терапевтичного співтовариства, в умовах стаціонарного лікування.

Висновки. Системний підхід передбачає впровадження в практику основних реабілітаційних технологій, що сприятимуть відновленню фізичних, психічних та духовних ресурсів особи, переходу із сфери можливого відновлення в сферу реального. До них належать організаційні, діагностичні, терапевтичні, психотерапевтичні та інші технології. З психологічної точки зору, хімічна залежність формує розлад особистості в цілому, на всіх рівнях її психічної організації, в

тому числі, і на психосоціальних рівнях взаємодії в її мікро - і макросоціумах, тому для реалізації даного підходу створюється бригада фахівців, в яку входять психіатри, психотерапевти, психологи, соціальні працівники. Такий шлях використовують провідні країни світу.

Література

1. Айвазова А.Е. Психологические аспекты зависимости. /А. Е Айвазова . – СПб: Речь, 2003. – 120 с.
2. Тхостов А.Ш. Психологические аспекты зависимостей. /А. Ш Тхостов., С. П Елшанский – М.: Научный мир, 2005. – 113 с.

Тези надійшли 31 березня 2017 р.

Литвинчук Михайло.

До проблеми ефективності поведінки особи в складних умовах

Досліджуючи залежності поведінки в екстремальних ситуаціях від властивостей особистості, Л. Д. Бітєхтіна прийшла до висновку, що толерантність до стресу має широкі індивідуальні відмінності, які не дозволяють чітко визначити межі, максимально можливої напруги, загальних для всіх. Звідси стає зрозумілим, чому важливо визначити, від яких чинників залежить ефективність поведінки людини в складних умовах. В даний час вивести інтегральну форму поведінки людини в напруженій ситуації майже не представляється можливим. Тим не менш з'являється все більше даних, щодо психологічних чинників - індивідуальних якостей, здібностей людини, її навичок, готовності, установок, загальної і спеціальної підготовки, її характеру і темпераменту. В складній ситуації все це не підсумовуються «арифметично», а утворює певний комплекс, який в кінцевому рахунку реалізується або в правильну, або у помилкову дію. Аналіз важких ситуацій і різноманіття форм реакцій фахівців на складні ситуації показують винятково складну природу явищ, що об'єднуються у поняття стійкості до перешкод.

У загальному вигляді екстремальна ситуація являє собою сукупність зобов'язань і умов [1]. Кожна людина в конкретних умовах життєдіяльності відповідає на різноманітні подразники різною фізіологічною реакцією. В основному ця індивідуальність залежить від психофізіологічних властивостей людини. До них належать нервово-емоційна стійкість, врівноваженість нервових процесів, розумова та фізична працездатність і витривалість тощо.

В екстремальних ситуаціях велике значення мають психологічні якості людини, колективу. Необхідною умовою вмілих дій людей в екстремальних умовах є впевненість (віра) у можливості захисту від стихії, катастроф, сучасної зброї, правильне конкретне уявлення щодо дії урагану, землетрусу, повені, факторів зброї масового знищення та ін. Щоб вистояти проти страху і паніки, люди повинні чітко уявляти

собі з чим вони зіткнуться у надзвичайних ситуаціях, як практично діяти в цих умовах [2].

Екстремальна ситуація - стан життєдіяльності людини, суб'єктивно усвідомлюваний нею як такий, що загрожує її фізичному та психічному здоров'ю. Викликає психологічне напруження. Чинниками, що зумовлюють екстремальну ситуацію, є час, інформація, зміст діяльності та ін. Існують такі різновиди екстремальної ситуації: швидкоплинна - породжується гострим дефіцитом часу для прийняття і здійснення ефективних рішень та дій; тривала - визначається поступовим нарощуванням напруженості, сталою дією певних подразників; з елементами невизначеності - зумовлюється дефіцитом інформації, динамічних стереотипів прийняття рішень тощо; з елементами очікуваності розвитку подій - характеризується станом готовності до вирішення складної ситуації, яка передбачається (передстартова лихоманка, очікування надмірних навантажень і впливів); «домінантного стану» - з'являється через неадекватність сприйняття дійсності та усвідомлення необхідності певних дій внаслідок очікуваного подразника (ілюзії сприймання, неадекватність реакцій, прийняття помилкових рішень); критична - виникає від усвідомлення небезпечності для фізичного та психологічного здоров'я або життя людини.

Література:

1. Лебедев В.И. Личность в экстремальных условиях существования / В.И. Лебедев. – М. : Политиздат, 1989. – 304 с.
2. Волович В.Г. Человек в экстремальных условиях природной среды / В.Г. Волович. – М. : Мысль, 1980. – 190 с.

Тези надійшли 26 березня 2017 р.

Ліщинська Олена.

Соціально-психологічне обґрунтування критеріїв деструктивного психологічного впливу ЗМІ

Якість інформаційного простору країни – це не проблема узгодженості, чи не узгодженості смаків населення, а проблема збереження соціально-психологічного балансу на користь здорових, продуктивних сил суспільства.

Культура - це сукупність стійких форм соціальної взаємодії, закріплених в нормах і цінностях, засобах комунікації, що передаються від покоління до покоління. Вона значною мірою є похідною від статусних позицій її носіїв, але водночас, маючи більш чи менш значний ступінь автономії, здійснює і зворотний вплив на соціальну структуру та соціальну мобільність. Структуру соціуму можна уявити як динамічну ієрархічну єдність. Соціальна динаміка відбувається за рахунок представництва різних психологічних типів та їх взаємодії, але „кристалічну решітку” створюють традиції. За допомогою традицій

спільноти виражають і утверджують себе. Це синтезовані, підпорядковані національному ідеалові духовні цінності, вірування і відповідні їм форми поведінки. Дотримуючись традицій оточення, у якому живе, людина виражає свою солідарність, ідентичність з ним.

В основу здорової інформаційної політики і профілактичних дій пропонуємо покласти основні уявлення соціальної психології про структуру особистості, про мотивацію і психологічний вплив на індивіда. Окрім цього, необхідно взяти до уваги основні принципи сучасної соціальної психології, які гуртуються на значному дослідницькому й експериментальному матеріалі останніх десятиріч. Це: принцип нерівномірності психічного розвитку; принцип впливу ситуації на людину; принцип суб'єктивної інтерпретації і конструювання соціальної реальності; уявлення про психіку індивідів і груп як про психодинамічні системи; уявлення про вплив на дитину передчасної або надлишкової інформації; цілісність психіки індивіда і цілісність психіки соціуму; особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери в дитячому віці. Оскільки у людини немає генетичних програм поведінки, які ретранслюються кожною особою в процесі життєвого циклу як у вищих ссавців, то вона вимушена структурувати свій простір і час відповідно до зразків заданих соціально, тобто зовнішніми по відношенню до індивіда умовами. Висока культурна ідентичність сприяє прояву соціальної залежності в нормі. Пошана традицій, почуття обов'язку, наслідування національних ідеалів укріплює особу, вселяє в неї упевненість в правильному напрямі шляху самореалізації.

Соціально-психологічна взаємодія має велику питому вагу психологічного впливу. Проте психологічний вплив буває конструктивним і деструктивним. Ідеї, спрямовані на зміну природного когнітивно-емоційного балансу, примушують людей підвищувати планку рівня домагань, порушують енергетичний обмін, що призводить до руйнування природного устрою життя і емоційних зв'язків, а отже є деструктивними.

Недотримання необхідних правил психологічного захисту засобами масової комунікації призводить до широкої трансляції психотравмуючих чинників і в результаті до масової травматизації населення, віддалені наслідки якої, за наявними даними, будуть ще гіршими, ніж безпосередні емоційні реакції розчарування, страху чи гніву. Згідно з психологічними дослідженнями, інформаційна дія набуває патогенного характеру і здатна викликати масову травматизацію населення у випадках актуалізації страху смерті, безпорадності, відчуття провини.

Висновки. Індикаторами деструктивного психологічного впливу ЗМІ є такі властивості його продукту:

- причетність продукту до створення симулякрів та псевдо традицій. (Прикладом цього є проведення торговими марками свят, конкурсів, фестивалів. Особливо небезпечним є залучення дитячого творчого потенціалу до обслуговування комерційних прехтів.);
- міра його апеляції до людських слабкостей, легітимізація

- людських вад;
- нагнітання тривожності і страху. Це вибиває людину із звичного стилю життя, провокує до прийняття необґрунтованих рішень, порушує соціальну адаптацію.
- демонстрація переживання задоволення при споживанні рекламованої їжі закріплює цінність таких переживань і обумовлює виникнення залежності.
- порушення логіки, просування текстів з алогічними висновками є деструктивним, особливо для дитячого і підліткового віку, оскільки впливає на процес формування когнітивної сфери.
- надактивна мотивація до діяльності та успіху. Наслідкування стереотипів сучасного успіху викликає порушення природного когнітивно-емоційного балансу особистості.
- створення смислового дисонансу між етнічнокультурними цінностями і пропагованими ідеями. Порушення етнокультурної ідентичності.
- зміна смислового навантаження на слова, перекодування мови.
- відверта брехня, неточності, граматичні помилки, жаргон.
- сексуальне розбещення, стимуляція передчасного сексуального інтересу в дітей.
- поширення ідей спрямованих проти дітонародження.

Тези надійшли 29 березня 2017 р.

Лозинська Тетяна.

Психогігієнічне виховання студентської молоді на християнських засадах

Проблеми збереження психічного здоров'я людини, як і здоров'я загалом, є надзвичайно актуальними в сучасному суспільстві. На сьогодні вкрай важливим є питання збереження здоров'я молодого покоління української нації, бо саме у молоді погіршення фізичного, психічного, розумового розвитку нині є особливо вираженим (С. Максименко). Спостерігається постійний ріст невротичних та депресивних розладів, пов'язаних із стресом, збільшилась кількість осіб, що страждають алкоголізмом та наркоманією. Кризові проблеми та бездуховність у суспільстві негативно впливають на формування гармонійної особистості. Збереження, зміцнення та підтримка психічного здоров'я особистості є однією з найбільш актуальних проблем практичної психології. Саме розв'язання цих завдань ставить перед собою психогігієна та психогігієнічне виховання.

Особливу увагу проблемам психогігієнічного виховання і здорового способу життя серед студентської молоді, визначенню найбільш ефективних і психологічно обґрунтованих заходів популяризації здорового способу життя приділяли вчені С. Болтівець, О. Губенко, Г. Гуменюк, С. Максименко, С. Здіорук та ін. Зокрема Губенко О. В., наголошував на тому, що «одним із чинників

недостатньо ефективною соціальною політикою щодо пропагування здорового способу життя серед молоді є те, що з критеріїв здоров'я випадає такий його важливий бік, як моральне здоров'я»[1]. Тому серед засобів цієї роботи, вважає вчений, можна назвати доповнення просвітницької діяльності виховною, яка б базувалася на християнських морально-духовних цінностях, традиційно властивих культурі українського народу. Дослідження ролі релігійної духовності у збереженні здоров'я були здійснені низкою вчених, які констатують «благотворний вплив віри на збереження здоров'я», підтверджують достовірний, тісний зв'язок між високою духовністю, вірою в Бога і хорошим здоров'ям та тривалістю життя, оцінюючи саногенну роль релігійної духовності, як потужний лікувально-профілактичний фактор збереження та відновлення стану фізичного і психічного здоров'я людини[2]. Дослідження аспектів християнської реабілітації алко- та наркозалежних також підтверджують визначальну роль віри в одужанні від проблем залежності[3].

Концептуальною основою християнської парадигми буття людини лежить антропологія в її богословському розумінні, яка представляє людину як цілісну істоту, створену Богом в єдності її духа, душі та тіла[5]. Відображаючи подобу Божу людина має здатність жити в гармонії, коли дух, душа і тіло людини, її сутність можуть бути збережені Богом в цілісності і непорушеності. Ця цілісність, гармонія, безперечно, охоплює всі аспекти духовного, душевного і фізичного здоров'я людини. Ряд вчених вважають, що перед психогігієною повстають ті ж завдання, що ставлять перед собою й конфесійні служби допомоги, бо саме в цій секуляризованій площині знаходяться такі специфічні проблеми, як, наприклад, пошук змісту життя та свого місця в ньому: «Рано или поздно в процессе консультирования молодежи или взрослых возникают вопросы об их отношении к бытию и собственному месту в нем; на вопросы такого рода нет «научных» ответов»[2]. Відомо, що основною проблемою сучасної людини є екзистенційна криза, тому християнські духовні засади можуть бути ефективним способом щодо подолання «екзистенційного вакууму», а також інших існуючих проблем сучасності – депресивних розладів, наркоманії, алкоголізму, паління тощо. За словами В. Франкла, «ціль релігії – спасіння душі, але прекрасний побічний її ефект – психогігієнічний». Християнсько-зорієнтований підхід охоплює відповіді на завдання трьох рівнів психогігієни (за визначенням К. Мірке): превентивну, яка має своєю ціллю збереження здоров'я людини і суспільства, реститутивну – відновлюючі та корекційні заходи в життєвих кризах і конфліктних ситуаціях та лікувальну – уздоровлення духовними психотерапевтичними методами[2].

Висновки. Відзначаючи значущість й разом із тим маловивченість теоретичних і методичних аспектів християнсько-зорієнтованого психогігієнічного виховання студентської молоді повстає питання щодо необхідності подальшої теоретичної й практичної розробки методологічних засад проблеми збереження та зміцнення психічного здоров'я студентської молоді на основі християнсько-зорієнтованого

підходу, що володіє достатньою кількістю ефективних заходів, які не використовуються в навчально-виховному процесі.

Література:

1. Губенко О. В. Особливості пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя серед української молоді [Текст] / О. В. Губенко // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. - 2007. - N 12. – с. 55-56.
2. Залевский Г. В., Кузьмина Ю. В. Психогигиена в контексте психологии здоровья: краткая история, задачи и проблемы / Г. В. Залевский, Ю. В. Кузьмина // Психологический журнал, выпуск №45, 2012// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/psihogigiena-v>.
3. Лозинська Т. Л. Психологічні аспекти християнської реабілітації uzалежнених людей / Т.Л. Лозинська // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Духовно-моральне виховання молодого покоління. Вітчизняний і зарубіжний досвід». – Острог: Видавництво Національного Університету «Острозька академія». – с. 133-140.
4. Поклитар Е. А. Введение в христианскую психогигиену/ Жизнь Духовность Вера// [Електронний ресурс].– Режим доступу: veraduhovnost.com/487/1/god276.
5. Халанский В.В. Основные предпосылки для интеграции психологии и богословия / В.В. Халанский // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій №3 (19). – Київ: Видавництво КІБІТ, 2012. – с. 25-32.

Тези надійшли 28 березня 2017

Лозинський Олег.

Психологічне трактування антикорупційної спроможності особистості у підходах конструктивно-розвивальної теорії Р. Кегана

Політична корупція завдає колосальні економічні, політичні та морально-психологічні збитки суспільству. На думку багатьох експертів переддефолтний стан вітчизняних державних боргових зобов'язань та економічна стагнація і неконкурентоспроможність значною мірою є наслідком системної політичної корупції, яку досі не вдається подолати. Результати досліджень вказують, що обсяги поширення політичної корупції прямо пропорційні до міри авторитаризму корпоративної (політичної) культури (поширених у суспільстві) та обернено пропорційні до ступеня особистісної та громадянської зрілості населення. Без трансформації політичної ідентичності громадян та демократизації корпоративної (політичної) культури годі очікувати на відчутні зрушення у питаннях приборканні злочинності у вищих ешелонах влади в Україні.

Взаємодія громадян з корупцією (корупціонерами) залежить від багатьох суб'єктивних та соціальних диспозицій. Зважаючи на проведений теоретичний та емпіричний аналіз політичної корупції, ми деталізували модель ставлення Алмонда Г. та Верби С.: «[ідентичність суб'єкта → корпоративна (політична) культура → ситуативні чинники] → ставлення до об'єкта → дія».

Ідентичність індивіда (свідомість, самосвідомість, система знань та значень, мотивів, психологічна зрілість) є початковою ланкою у

подальшій смисловій інтерпретації політичної корупції. Згідно з Еріксоном Е. та Кеганом Р., політична корупція як соціальне явище може стати об'єктом для зацікавлення та аналізу на певному щаблі розвитку ідентичності особистості. До часу індивід не вбачає у політичній корупції проблему особисто для себе, а тому не має власної позиції щодо владних зловживань.

У контексті конструктивно-розвивальної теорії Кегана Р. ідентичність людини зазнає трансформацій. Загалом цей дослідник виокремлює п'ять рівнів розвитку ідентичності: *імпульсивний, мотиваційний, соціалізований (конформістський), самоврядний (авторський), самоперетворюючий рівень*. Особа на кожному наступному етапі розвитку ідентичності збільшує поле компетентності у порівнянні з попереднім етапом. Перебуваючи на певному рівні розвитку своєї ідентичності, особа спроможна актуалізувати обмежене коло проблем, аналізувати їх. Це означає, що людина спроможна протистояти лише тим проблемам, до яких готова її ідентичність, самосвідомість, інтелектуальний розвиток, багаж знань, вольовий ресурс.

На *конформістському (соціалізованому) рівні розвитку ідентичності* особа опановує засоби власного існування в соціальних групах та суспільстві, інтеріоризує існуючу корпоративну культуру, стає її носієм і не диференціює себе від її норм. У корумпованих суспільствах індивід ментально занурюється і присвоює собі корпоративну культуру корупційного типу як належний стан справ. В осіб соціалізованого щаблю розвитку ідентичності недостатньо інтелектуальних та психологічно-вольових ресурсів для протиставлення себе корупційній корпоративній (політичній) культурі. Існуюча корумпована корпоративна культура сприймається як така, що не підлягає перегляду, вона для особи є авторитарним «ментальним суб'єктом», що керує її думками, рішеннями. Особа в своїх діях, по-суті, лише відтворює «програму», сформовану корпоративною культурою. В осіб соціалізованого щаблю ідентичності домінує схильність зберегти звичний корумпований стан справ, зручніше пристосуватися до нього, або ж використати для власної вигоди корупційні можливості.

Прикладом людей *конформістського (соціалізованого) рівня розвитку ідентичності* (котрі лише грають роль антикорупціонерів, а не є ними за своїм менталітетом) є окремі вищі посадові особи антикорупційних, правоохоронних, антимонопольних структур, лідери так званих опозиційних партій, що є, по-суті, лобістами окремих олігархічних угруповань в органах державної влади і саботують боротьбу з політичною корупцією.

Слід мати на увазі, що олігархічні суб'єкти, маючи в розпорядженні доступ до владних ресурсів, зберігають широкий спектр можливостей цілеспрямовано формувати в громадян *конформістський рівень ідентичності*. Соціально незахищене, напівжебрацьке, неорганізоване, деморалізоване населення є зручним для корупційних зловживань з боку влади. Конформістська маса населення не чинитиме корумпованим олігархічним групам відчутного громадянського спротиву у відповідь на вчинені ними

владні шахрайства та фінансово-економічні злочини.

Антикорупційна спроможність особистості та суспільства може формуватись лише в контексті «авторського» рівня розвитку ідентичності особистості. Цей стан ідентичності досягається людиною шляхом рефлексії, поглиблення самоосвіти, набуття компетентності, досвіду, формування системи цінностей (стандартів, значень, табу), громадянської і психологічної зрілості, хоча б мінімальної матеріально-фінансової автономії особи, її суспільної активності.

Політична корупція стає для людей, що досягли «авторського» рівня розвитку ідентичності, проблемою, оскільки зачіпає їх автономію, свободу волі, інтереси. Особа при цьому набуває політичну ідентичність, трактує себе як особу, а не маріонетку в чийсь корупційних маніпуляціях.

За недостатньої частки таких людей в суспільстві олігархічні гравці намагатимуться їх нейтралізувати (дискредитувати, деморалізувати, змусити емігрувати), або вплутати в корупційні мережі. Для приборкання політичної корупції у суспільстві необхідний критичний відсоток компетентних, зрілих, громадсько спроможних громадян, які в поняттях соціології називають «середнім класом», а в політичній психології – особи з політично зрілою (самоврядною) ідентичністю.

Особи «авторського» щаблю розвитку ідентичності спроможні протиставити себе корупції, корупційній корпоративній (політичній) культурі. Формою такого протиставлення є вчинок – надситуативна антикорупційна поведінка особистості (групи людей) за несприятливих, ризикованих ситуацій (Роменець В., М'ясоїд П., Татенко В.). Лише здійснюючи антикорупційні вчинки громадяни спроможні зберегти власне Я, гідність, впливати на соціальні процеси. Сучасна вітчизняна історія продемонструвала антикорупційні вчинки громадян – «Революція на граніті» початку 1990-х р., «Помаранчева революція» 2005 р., «Революція гідності» 2014 р.

Водночас проведені нами порівняльні (українсько-польські) дослідження вказують на несприятливі антикорупційні реалії в Україні. Настроєність вітчизняних респондентів така, що вони в загальній масі не спиняють натиску корупції. Це знайшло вияв у своєрідних психологічних характеристиках респондентів: толерантнішому ставленні (ніж в польській вибірці) до аморальності в діловій сфері; нижчому рівні морально-етичної відповідальності; вищих показниках самототалітаризму та самоцензури; нижчих прогностичних спроможностях; вищому порозі чутливості респондентів до переживання негативних емоцій (сорому, роздратування, приниження) від особистої участі у корупційних діях; більшій готовності потурати керівництву у скоєннях корупційних зловживань. У вітчизняній вибірці емпірично з'ясовано авторитарнішу, бюрократизованішу корпоративну культуру; менший обсяг тих респондентів, які оптимістично оцінюють можливості тримання під контролем політичної корупції.

Висновок. Отримані емпіричні результати вказують на поширеність явищ корупції у вітчизняних реаліях, а також на психологічний конформізм вітчизняних громадян (у порівнянні з

польською вибіркою) до виявів побутової, службової, політичної корупції. Отримані емпіричні результати є ознаками значного поширення *конформістського рівня ідентичності* серед вітчизняних громадян, що, згідно з Р.Кеганом, не сприяє антикорупційній спроможності суспільства.

Додаткову маргіналізацію ідентичності більшості населення спричинила девальвація гривні (осінь 2015 р.), інфляція, що за лічені тижні поставила більшість населення на межу бідності. Окремі авторитетні економічні експерти вказують, що девальвація української грошової одиниці цілеспрямовано здійснювалась олігархічними групами і мала, зокрема завдання «загасити» радикальні настрої громадськості після «Революції гідності», змусити більшість населення турбуватися лише про вітальне виживання своїх родин, поставити на коліна малий та середній бізнес (що був рушійною силою «революції гідності»), вибити з під ніг українського суспільства ґрунт для суспільного тиску щодо *деолігархізації*, як одного з головних завдань двох українських революцій.

Соціально-економічна та військова ситуація, що склалась на даний час в Україні, позбавила громадськість ресурсів системно протистояти політико-корупційним тенденціям та подальшій олігархізації відносин.

Ознаками відновлення антикорупційної спроможності громадськості стане саморганізація громадян у реальні профспілкові структури, неолігархічні політичні партії, реальне антимонопольне обмеження апетитів олігархічних груп, систематичний щоденний та ефективний громадський контроль за діями посадових осіб та влади. Ці суспільні прояви вказуватимуть на укріплення політичної ідентичності та антикорупційної спроможності громадськості.

Література:

1. Роменець В. Вчинок і постання канонічної психології / Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. - К.: Ли-бідь, 2006. – С. 11-36.
2. Татенко В. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 316-358 [Електронний ресурс] / В.О. Татенко. Режим доступу: http://pidruchniki.com/13590421/psihologiya/tatenko_subyektno-vchinkova_paradigma_suchasniy_psihologiyi#108
3. Эриксон Э. Юность: кризис идентичности / Э. Эриксон. Пер. с англ. Общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.
4. Kegan R. An everyone culture: becoming a deliberately developmental organization / R. Kegan, L. Lahey, M. Miller. – Boston: Harvard Business Review Press, 2016.
5. Психологія політичної корупції: Монографія / О.М. Лозинський. Видання друге, доповнене. – Львів: Ліґа Прес, 2017. – 340 с.

Тези надійшли 30 березня 2017 р.

Лялюк Галина.

Неефективність функціонування механізмів психологічного захисту як детермінанта відхилень у становленні особистості

Людина в умовах суспільної кризи, долаючи різнопланові стресори, дедалі більш частіше змушена звертатись до використання захисних механізмів свідомості, що, в свою чергу, може призводити до різних видів патологічної залежності, девіантної поведінки, насильницьких дій, суїцидів та ін.

В загальному вигляді термін «психологічний захист» розглядають як спеціальну регулятивну систему стабілізації особистості, спрямовану на знищення або зведення до мінімуму почуття тривоги, страху. Успішним є той захист, який забезпечує припинення надходження імпульсів, які викликають почуття дискомфорту. У вузькому розумінні термін використовується для позначення специфічної зміни функціональної семантики, змістового і діяльнісного пластів свідомості як результату задіяння низки захисних механізмів.

Більшість психологів – А. Адлер, Е. Фромм, А. Фрейд, К. Хорні, Ф. Басіна, О. Бодальов, Б. Паригін, Т. Яценко та ін. відзначає, що психологічний захист – це система процесів і механізмів, спрямованих на збереження одного разу досягнутого (чи на відновлення утраченого) позитивного стану суб'єкта. Людина переживає небезпеку у самій собі. Психологічний захист суб'єкта спрямовується проти, руйнуючих його образу „Я”, емоційних переживань, викликаних негативною інформацією, яка суперечить його самооцінці, ціннісним орієнтаціям.

В концепціях сучасної психології автори розходяться в думках з приводу часу, освіти, рівня свідомості, цілей психологічного захисту, термінології. У той же час єдність думок відзначається стосовно причин виникнення механізмів психологічного захисту – це конфлікти, які пов'язані із соціальним оточенням.

Якщо, зміни в зовнішньому світі загрожують збереженню позитивного образу «Я», виникає емоційна напруга, яка досягає сильного вираження, механізми захисту спрацьовують надінтенсивно, або навіть «не справляються» з напругою. Залежно від інтенсивності конфлікту може мати місце деструкція або соціально-психологічна дезадаптація. Чим більша «гетерономна» дія, тим активніша дія психозахисту (норма, акцентуація, девіантна поведінка) О. Романова та А. Гребенніков [5].

Механізмам психологічного захисту властива полярність: з одного боку, вони допомагають людині пристосуватися, швидко і безболісно адаптуватися в стресових умовах без загрози власній самооцінці, з іншого – вони все ж таки загрожують психіці людині, оскільки зрештою можуть порушити практично всі вищі психічні процеси,

обмежують сприйняття та розвиток людини, значно звужують вірогідність появи нових форм поведінки, заважають людині набути такий необхідний досвід свідомого та довільного виходу з кризової ситуації.

Психозахисні механізми своєрідним чином оберігають усвідомлення особистістю різного роду негативних емоційних переживань, сприяють збереженню психологічного гомеостазу, стабільності, вирішенню внутрішньо-особистісних і міжособистісних конфліктів та перебігають на несвідомому, підсвідомому та усвідомленому рівнях. Мірою наростання негативної інформації, психотравмуючих ситуацій, невдач, психологічний захист, який тимчасово дозволяв особистості ілюзорно-позитивно сприймати об'єктивне неблагополуччя, стає все менш ефективним. Однак, суперечностей між потребами і можливостями їх задоволення психологічний захист не знімає. За умови послаблення психологічного захисту особистість прагне відшукати зовнішній його аналог: найчастіше ним стає аддиктивна поведінка. Вживаючи психотропні речовини людина хімічним шляхом змінює свій психічний стан в напрямку досягнення емоційного комфорту.

Таким чином неефективність функціонування механізмів психологічного захисту стає детермінантою відхилень в становленні особистості та призводить до її соціальної дезадаптації.

Висновки. Дія механізмів психологічного захисту – потужний фактор неадекватного сприйняття себе і навколишніх, а відтак, один із шляхів повної чи часткової нейтралізації механізмів – їх усвідомлення.

Дослідження особливостей функціонування захисних механізмів та усвідомлення їх використання з метою корекції та відмови від них на користь позитивних копінг-стратегій, як умов для продуктивного вирішення конфлікту та подолання внутрішнього напруження та дискомфорту, можуть виступити орієнтирами у перспективі подальшого вивчення наукових проблем, пов'язаних з соціальною дезадаптацією особистості.

Література:

1. Бассин Ф. В. О силе Я и психологической защите / Ф. В. Бассин // Вопросы философии. – 1969. – № 2. – С.118–126.
2. Грановская Р. М. Психологическая защита / Р. М. Грановская. – СПб. : Речь, 2010. – 476 с.
3. Максименко О. Г. Дослідження механізмів психологічного захисту особистості в залежності від рівня диференціації психіки / О. Г. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 5. – С. 45–50.
4. Поліщук Д.С. Основні підходи до сутності механізмів психологічного захисту / Д. С. Поліщук // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2014. – № 1 (40). – С. 88–95.
5. Романова Е. С. Механизмы психологической защиты. Генезис. Функционирование. Диагностика / Е. С. Романова, Л. Р. Гребенников. – Мытищи : Талант, 1996. – 144 с.

Тези надійшли 3 квітня 2017 р.

Макаренко Стефанія. Психосоматичне здоров'я як важлива складова національної безпеки

Проблема національної безпеки належать до найважливіших найскладніших багатоаспектних та інтегральних явищ суспільного і політичного життя. Теорія національної безпеки – метанаука, яка поєднує прикладні аспекти соціальних, військових, гуманітарних, технічних, психологічних, біологічних та інших наук з метою дослідження сутності, змісту методів, форм і засобів забезпечення безпеки особистості та соціальних спільнот різних рівнів.

Психосоматичне здоров'я є важливою складовою національної безпеки, оскільки забезпечує соціальну єдність, продуктивність праці, суспільні спокій і стабільність, що сприяє зростанню соціального капіталу та економічному розвитку суспільства.

У виникненні психогенних захворювань провідну роль відіграють два основних компоненти: психотравмуючий чинник (сила і тривалість) та особистість, яка зазнає його впливу (індивідуальний бар'єр адаптації). Саме ці чинники визначають здоров'я чи хворобливий стан. Серед основних психогенних чинників є: 1) психічна травма; 2) емоційна напруга; 3) емоційний стрес.

Г. Сельє визначив стрес “як неспецифічну реакцію організму на будь-яку вимогу, що надійшла до нього”.

Згідно зі статистикою ВООЗ на протязі останніх років в розвинутих країнах Америки і Європи спостерігається своєрідна епідемія захворювань, викликаних, головним чином, несприятливими для людини формами емоційного напруження, так званими емоційними стресами.

Структура захворюваності на психічні розлади в Україні характеризується неухильним зростанням розповсюдження захворювань на непсихотичні розлади, серед яких переважають невротичні, соматоформні та стресові. В умовах сучасного патоморфозу серед невротичних розладів найчастіше зустрічаються форми обтяжені соматичним і неврологічним фоном, стійкими до лікування станів, що призводить до інвалідизації хворих, надає даній проблемі не тільки медичного, але й соціального значення.

Стресогенними чинниками, або стресорами, можуть бути фізичні, хімічні, біологічні, соціальні й психологічні впливи. Патогенетична роль стресорів неоднозначна. В звичайних умовах реакція організму на стресор має адаптаційно-приспосувальний характер, що є універсальним фізіологічним механізмом взаємодії системи «організм – оточення»: має позитивне значення, підтримує функціональний тонус організму та запобігає детренованості.

Хворобливого характеру стресори набувають форми дистресорів, які негативно впливають на функціонування організму. Дистрес

розвивається за умови надмірної тривалості дії стресора (більше семи днів), або його інтенсивності, спричиняє вплив на психічну сферу людини, а за перевищення адаптаційних можливостей ЦНС призводить до психічних та психосоматичних розладів. Найбільш вразливі до стресорів є акцентуїзовані, інфантильні та психопатичні особистості.

Для всіх видів неврозів характерні:

1. Розлади самоконтролю: дискомфорт, головний біль, відчуття розбитості (особливо після сну), підвищена втомлюваність, зниження працездатності, знесилення.

2. Емоційні розлади: лабільність настрою, сенситивність, подразливість, схильність до депресивних реакцій, страхів і настирливих побоювань, бурхливі афективні спалахи з подальшим виснаженням, неадекватність емоційної реакції до сили подразника.

3. Розлади ефекторно-вольової сфери і потягів: порушення апетиту і сексуальної функції, настирливі потяги і дії, недостатній контроль за поведінкою.

4. Розлади когнітивних функцій:

- Уваги (підвищене виснаження, розсіяність, відволікання або прикованість до неприємних відчуттів);
- Пам'яті (забудькуватість, затруднення при запам'ятовуванні і відтворенні інформації);
- Мислення (настирливі думки, афективне мислення, концентрація думок навколо своєї хвороби);
- Відчуття і сприймання (гіпер-, гіпо- і анестезії, парестезії, сенестопатії, неприємні відчуття в органах і частинах тіла з розладами їх діяльності, функціональна сліпота, глухота);
- Свідомості і самосвідомості (афективне звуження свідомості при психотравмуючих обставинах);

5. Соматовегетативні розлади: гіпергідроз, припливи жару, посилений дермографізм, тахікардія, стенокардія, лабільність пульсу і артеріального тиску, запори, нудота, енурез, ядуха, функціональні парези і паралічі, заїкання, тремор тіла тощо.

На жаль, у нашій країні поширення психосоматичних розладів з кожним роком підвищується, з часом відбувається їх своєрідне накопичення в популяції. Особливо важливим є те, що люди звертаються за спеціалізованою допомогою не на ранніх стадіях розвитку хвороб, коли ще є можливість більш ефективно вплинути на їх подальший перебіг, а тоді, коли вони через свій психічний стан вже не можуть соціально адаптуватися в суспільстві.

На державному рівні розроблена програма «Здоров'я-2020: український вимір», в якій акцентовано на необхідності міжгалузевого підходу до вирішення завдань зі збереження, зміцнення та відновлення здоров'я громадян шляхом активного впровадження профілактичних заходів в охороні здоров'я, як чинник державотворення та безпеки держави, що є базовою складовою людського капіталу.

Профілактика та попередження психічних та психосоматичних розладів зменшить негативні психологічні впливи на особистість та забезпечить стабільність та економічний розвиток суспільства.

Література:

1. Баевский Р.М. Проблемы здоровья и нормы: точка зрения физиолога / Р.М. Баевский // Клиническая медицина. – 2000. – № 4. – 164с.
2. Балл Г. До визначення засад раціогуманістичного підходу в методології психологічної науки // Психологія і суспільство. – 2000.– № 2.– 90с.
3. Бассин Ф.В. О так называемом психосоматическом подходе к проблеме развития и преодоления болезни / Ф.В. Бассин // Клиническая медицина.– 1970. – № 9. – 19с.
4. Богучарова О. І. Внутрішня картина здоров'я як умова формування особистості (спроба проблематизації) / О. І. Богучарова // Зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України.– Т. IV. – Ч. 1.– 2002. – С. 11–20.
5. Казначеев В.П. и др. Донозологическая диагностика в практике массовых обследований населения / В.П. Казначеев, Р.М. Баевский, А.П. Берсенева. – Л. : Наука, 1980. – 207 с.

Тези надійшли 24 березня 2017 р.

Марушка Вікторія, Алмаші Світлана.

Проблеми формування самооцінки підлітка

Сучасна економічна ситуація пов'язана з різкими змінами в житті людей, робить актуальними проблеми якісної освіти. Одним із важливих факторів, що відіграє роль у формуванні успішності навчання є самооцінка учня. Самооцінка – це та цінність, значущість якої надає собі індивід загалом та окремим сторонам своєї особистості, діяльності, поведінки. Самооцінка впливає на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її стосунки з іншими людьми. Відображаючи рівень задоволення чи незадоволення собою, самооцінка створює основу для сприймання власного успіху чи неуспіху в діяльності, досягнення мети певного рівня, тобто рівня домагань особистості.

Вітчизняні психологи розробляли проблему самооцінки в зв'язку з проблемою розвитку і формування самосвідомості. Найбільш точна розробка теоретичних аспектів самооцінки в працях Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, І.С. Кона, В.В. Століна, Л.С. Виготського. Істотне значення для розробки проблеми самооцінки мають експериментальні дослідження М.С. Неймарк, Е.А. Серебрякової, Л.С. Славіної, які були спрямовані на вивчення рівня домагань дітей, їхньої впевненості в собі і пов'язаних з цим особливостей їхньої самооцінки [3]. Однак, не достатньо вивченим на даному етапі залишається вплив навчальної успішності на самооцінку підлітків. Що і стало перспективою нашого дослідження.

Підлітковий вік характеризується своїми певними індивідуально-психологічними особливостями. Змістом психічного розвитку підлітка стає розвиток його самосвідомості. Однією з важливих рис, які характеризують особистість підлітка є поява стійкої самооцінки та «Я-образу». Якщо учень недооцінює себе в порівнянні з тим, ким він є в дійсності, то це свідчить про низький рівень самооцінки. В тих випадках, коли він переоцінює свої можливості, результати діяльності, особистісні якості, характерною для нього є завищена самооцінка. Як завищена, так і занижена самооцінка значно ускладнюють життя і навчання школяра [4].

Найважливішим показником успішності школярів є академічна успішність. У ряді досліджень розвитку дітей, шкільну успішність вважають проявом індивідуальних особливостей пізнавального і соціального розвитку. Зазвичай її оцінюють за підсумковими балами за рік і за даними тестування. Формальним показником шкільної успішності є відмітка, яку педагог виставляє дітям. Крім того, факторами шкільної успішності є рівень сформованості навчально-пізнавальної діяльності, загальний розвиток інтелектуальної сфери, емоційна зрілість і особистісні якості.

Домінуючою цінністю в системі освіти являються успіхи в навчанні. Все, що робить школяр день у день, оцінюється крізь призму успішності вирішення навчальних завдань. Як наслідок, його Я-концепція поступово виявляється пронизаною цінностями і стандартами, пов'язаними з навчальними досягненнями. Практично, в будь-якій навчальній ситуації присутній момент самої детальної оцінки, якій піддають школяра вчителі, однолітки, батьки, а інколи і він сам. Основою такої оцінки служить зовнішній стандарт. Кожен школяр, зазвичай, твердо знає відносну цінність своїх досягнень, оскільки в школі переважають оцінні судження порівняльного характеру.

Самооцінка визначається як особистісне утворення, центральний компонент «Я-концепції», що бере безпосередню участь в регуляції поведінки і діяльності людини, що формується при активній участі підлітка і відображає своєрідність його внутрішнього світу. Вона впливає на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її стосунки з іншими людьми, а також створює основу для сприймання власного успіху чи неуспіху в діяльності, досягнення мети певного рівня, тобто рівня домагань особистості [3].

Австрійський психолог Фрідріх Хоппе започаткував бачення, згідно з яким рівень домагань зумовлений такими двома протилежними тенденціями як: підтримання свого Я, своєї самооцінки на максимально високому рівні, прагнення досягти успіху; інша – веде до зниження своїх домагань, бажання уникнути невдачі, щоб не зашкодити самооцінці. Деякі дослідники вважають, що для підліткового віку характерне прагнення різними шляхами реалізувати лише першу тенденцію, однак тут проходить і градація у зв'язку з самооцінкою. Школярі з низькою і високою самооцінкою, як правило, по-різному сприймають свої досягнення й невдачі [2].

Деякі вчені, вважають, що показником, який дозволяє найбільш точно прогнозувати успішність є уявлення школяра про свої навчальні здібності. Однак, щоб успіхи у навчанні стали джерелом самооцінки школяра, вони спочатку повинні отримати зовнішню оцінку.

При дослідженні проблематики питання щодо впливу успішності на самооцінку учня було простежено, що вплив навчальної успішності на самооцінку учня неоднозначний, оскільки на її становлення впливають і інші фактори. Саме у підлітковому віці проходять найбільш суттєві зміни в особистості, відбувається становлення усіх її структурних компонентів. Дослідження О'Маллі і Бахмана показало, що максимальний вплив успішності на самооцінку проявляється в

ранньому підлітковому періоді [1].

Погано встигаючі школярі, як правило, мають низьку самооцінку. Ланн пояснює це тим, що вчителі постійно порівнюють їх з відмінниками, частіше за все цим наноситься значна шкода самооцінці дітей. Досить вагомою проблемою є поділ дітей на класи на основі їх здібностей, що впливає на самооцінку підлітків, про що свідчить цілий ряд досліджень проведених у США в ХХ ст.

Отже, практика виховання й наукові дослідження дають підставу вважати, що вплив успішності у навчанні на становлення самооцінки учня неоднозначний, його наслідки залежать від багатьох чинників. Проте, постійна ситуація неуспіху, негативне оцінювання, безумовно, виступає для дитини психотравмуючим фактором. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в емпіричному дослідженні особливостей становлення самооцінки підлітків.

Література:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание: пер. с англ./ Р. Бернс – за ред. В. Я. Пилиповского – М.: Прогресс, 1986. – 421 с.
2. Кон И.С. В поисках себя: Личность и самосознание / И.С.Кон – М.:, 1984.
3. Неймарк М.С. «Психологический анализ эмоциональных реакций школьников на трудности в работе» // Вопросы психологии личности школьников/М.С. Неймарк - М., Просвещение, 1973.
4. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста: пер. с фр / Ф.Райс – СПб.: Издательство «Питер», 2000.
5. Савчин М. В., Вікова психологія: Навчальний посібник. для студ. вищ. навч. закладів / М. В. Савчин, Л. П. Василенко – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
6. Степанов О.М. Психологічна енциклопедія / О. М. Степанов – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

Тези надійшли 28 лютого 2017 р.

Матіко Марія, Алмаші Світлана.

Психологічний аналіз труднощів у діяльності і спілкуванні школярів при переході з початкової ШКОЛИ В ОСНОВНУ

Актуальність. В початковий період навчання у дітей закладається фундамент системи знань, які поповнюються в подальші роки. В цей же час формуються розумові та практичні операції, дії і навички, без яких неможливі подальші навчання та практична діяльність. Відсутність цього фундаменту приводить до надмірних труднощів в оволодінні програмою середніх класів. У результаті такі діти нерідко випадають з процесу навчання. У житті дітей, «тепер вже підлітків, настає, так би мовити, період третього дорослішання, якщо вважати, що перший період пройшов в дошкільному дитинстві, а другий - у початкових класах». Перехід до основної школи є не менш важливим і переломним періодом у житті учнів, ніж їх надходження в І клас. Початковий період навчання в 5 класі стає особливо складним для

вчорашніх випускників початкової школи, тому що їм доводиться долати чимало труднощів.

Перехід учнів з початкової школи в основну свідчить про зміну соціальної ситуації розвитку, зокрема, ситуації навчальної діяльності та спілкування:

Дітям нелегко дається розставання з учителем початкових класів; замість одного основного вчителя з'являються вчителі - предметники; відбувається зміна провідної діяльності; виникає необхідність засвоєння нових навчальних предметів; ускладнюється не тільки навчальний матеріал, а й форми, методи навчання та виховання; здійснюється перехід на кабінетну систему навчання та ін.

Переходячи на більш високу ступінь загальної освіти, школярі включаються в нову соціально - психологічну ситуацію, в якій необхідно адаптуватися. У цей час, на думку Г.А. Цукерман, різко змінюється уклад життя школяра, що суб'єктивно переживається п'ятикласником як життєва криза, відбуваються суттєві внутрішні зміни, що призводять до розпаду усталеної системи зв'язків і відносин п'ятикласника з однокласниками, вчителями, батьками і побудови нової форми життєдіяльності. З педагогічної точки зору стан учнів у цей адаптаційний період характеризується низькою організованістю, недисциплінованістю, зниженням інтересу до навчальної діяльності та її результатів, з психологічної - низьким рівнем волевого контролю, несамостійністю, тривожністю.

Адаптація розуміється як процес пристосування людини до мінливих умов зовнішнього середовища: від моменту зустрічі людини з новими умовами існування до вироблення адаптивної реакції. Що ж стосується адаптації учнів до основної школи, то на думку Є.В. Новикової, «адаптація виявляється у пристосуванні до нових умов навчання та якісно нового рівня спілкування, у виробленні нових стереотипів, що дозволяє їм долати труднощі й успішно опанувати навчальною діяльністю». Якщо ж процес адаптації йде повільно, то у п'ятикласників виникають додаткові труднощі у засвоєнні навчальних дисциплін, у спілкуванні з учителями, батьками та однокласниками. За припущенням П.П. Блонського, «психологічна адаптація учнів в умовах основної школи включає ряд аспектів, за якими стоять різні зони труднощів, з якими їм доводиться стикатися на початковому етапі навчання у 5 класі. Один з найважливіших аспектів пов'язаний з пристосуванням до нової дидактичної ситуації, яка відрізняється від попередньої змістом, формами і методами організації освітнього процесу. Зміни, пов'язані з цією новизною труднощі створюють своєрідний дидактичний бар'єр, який п'ятикласникам необхідно подолати». Учні починають вивчати нові предмети, збільшується кількість уроків і обсяг домашніх завдань, що призводить до того, що залишається менше вільного часу. Значно зростає інформаційний потік, що вимагає засвоєння.

Змінюються звичні умови шкільного навчання, підвищуються вимоги до п'ятикласників, що призводить до ускладнень у навчанні і різних порушень шкільних норм поведінки. А.Є. Личко переконаний, що все це може бути причиною емоційного неблагополуччя учня,

свідчити про невідповідність його психо-емоційного статусу вимогам ситуації шкільного навчання, оволодіння якої стає важким, і виявлятися у шкільній тривожності, фрустрації, агресивності, дитячі страхи. Великі навантаження представляють собою істотні труднощі для учнів, особливо для тих, хто навчається у другу зміну.

На другому ступені загальної освіти збільшується навантаження учнів у школі і вдома, інтенсивність навчального процесу. Одну з причин перевантажень школярів у цей час Б.С. Круглов бачить у тому, що «при розробці дидактичних і методичних засобів навчання, останні орієнтовані виключно на вчителя, який, хоча і творчо, але тим не менш репродуктивно переносить їх на всіх учнів без урахування їх вікових та індивідуальних особливостей розвитку».

На жаль, вчителі найчастіше обмежуються тим, що дають учням певну суму знань, умінь і навичок, не звертаючи належної уваги на їх особистісний розвиток. Значні труднощі пов'язані з переходом випускників початкової школи на кабінетну систему навчання. Переходи з кабінету в кабінет часто супроводжуються підйомом з поверху на поверх, що скорочує тривалість відпочинку під час перерви. Нерідко вчителі затримують учнів у класі після дзвінка з уроку, що заважає учням іншого класу увійти в кабінет і підготуватися до уроку. Навчальні приміщення нерідко не провітрюються. Значні труднощі виникають також при індивідуальному підборі меблів, якщо в одних і тих же навчальних кабінетах займаються школярі з 5 по 11 класи.

Учням доводиться проводити прибирання кабінетів, чекаючи закінчення уроків в закріпленому за ними кабінеті (нерідко 2 години). Внаслідок цього подовжується час перебування дітей у школі, порушується режим дня.

Велике значення для молодших підлітків має перше враження від зустрічі з новим учителем. Як зазначає І.Ю. Кулагіна сила першого враження - особливість молодшого підліткового віку. «У процесі міжособистісної взаємодії учні і вчителі постійно оцінюють один одного. Ці оцінки багато в чому залежать від тих очікувань, які відчуває вчитель у відношенні своїх майбутніх учнів, а учень - щодо майбутніх вчителів ». Не можна не враховувати той факт, що молодші підлітки відчувають все більше переживань з приводу взаємин з однолітками і самореалізації свого «Я» в ньому і все менше - з приводу вчення. Нова соціальна позиція у стосунках з однолітками є одним з найважливіших умов успішного навчання та спілкування п'ятикласників в основній школі. Оцінюючи один одного, учні вже намагаються вийти за межі навчальної діяльності. Учні будують свої взаємини з іншими людьми на основі уявлень про себе. У той же час становище школяра серед тих, з ким він спілкується, грає важливу роль і в розвитку його самосвідомості. Школяр - п'ятикласник, вважає Л.І. Божович, «оцінює себе не тільки з точки зору успішності, але і з точки зору становища в школі, відносин з друзями і дорослими». Ці відносини проявляються і формуються у спілкуванні з ними, відображаються в самооцінці школяра, впливають на успішність його навчальної діяльності.

Зниження успішності є одним із симптомів шкільної дезадаптації,

який легко виявити, але набагато важче знайти його причини. Зокрема В.М. Зайцев причини падіння якості знань учнів у 5 класі бачить у подвоєнні обсягу матеріалу в порівнянні з початковою школою при погіршенні роботи з вироблення загальнонавчальних умінь, у відсутності в основній школі технології повторення з російської мови та з математики. Якщо учень в початковій школі не оволодів необхідними компонентами предметної сторони навчальної діяльності, йому не уникнути труднощів і в подальшому навчанні. Ледь що намітилося в початковій школі відставання, як правило, збільшується в основній школі. За даними Ю.К. Бабанського, однією з причин відставання школярів у навчанні (це відноситься і до досліджуваного нами перехідному періоду) є уповільнений темп читання і письма. У. Глассер вважає, що якщо діти в початковій школі не навчилися читати і писати відповідно до встановлених норм, то ці навички у них вже не розвинуться в середніх класах. Вирішальне значення в засвоєнні шкільної програми має рівень розвитку пізнавальних процесів. «Для будь-якого прояву інтелекту необхідний досвід, попереднє накопичення знань і умінь, без чого неможливе подальше просування вперед».

Недостатній рівень інтелектуального розвитку випускників початкової школи значно ускладнює їх навчання в 5 класі, оскільки інтелект, за твердженням М. Дональдсона, є важливою умовою засвоєння навчального матеріалу. «Як правило, нелегко дається навчання школярам, у яких погано розвинені розумові процеси (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування), не відповідає віку мовленнєвий розвиток, пам'ять не стала мислячою, а сприйняття - думаючим». Навчальна діяльність школярів збуджується системою різноманітних мотивів, які Л.І. Божович розуміє як те, заради чого здійснюється діяльність (на відміну від мети, на яку ця діяльність направлена), і поділяє їх на дві великі групи: одні з них породжуються самою навчальною діяльністю і безпосередньо пов'язані з утриманням і процесом навчання; інші - всією системою відносин дитини з навколишньою дійсністю і лежать за межами навчального процесу.

Висновки. Психологічний аналіз труднощів, які долають учні при переході на другий ступінь загальної освіти, свідчить про те, що нерідко їх джерелом є недостатні знання випускниками початкової школи специфіки навчальної діяльності в 5 класі і, відповідно, пов'язані з цією діяльністю неадекватні очікування. Для успішної діяльності необхідне усвідомлення учнем цілей, життєвих планів, ідеалів, тобто розуміння того, що він чекає від майбутньої навчальної діяльності, усвідомлення особистісних можливостей.

Література:

1. Абрамова Г.С. Вікова психологія. - М.: Просвітництво, 2000. -624 з.
2. Божович Л. І. Особистість і його формування у дитячому віці. М.: Просвітництво, 1968. 464 з.
3. Князева Т.Н. Психологічна готовність дитину до навчання в основній школі: структура, діагностика, формування. –СПб.:Речь,2007.-119с.
4. Матюхіна М. В. Мотивація вчення молодших школярів. М.: Педагогіка, 1984. 144 з.

5. Виноградова М. Ф. Сучасні підходи до реалізації наступності між дошкільною і початковим ланками системи освіти // Початкова школа. 2000. № 1. З. 7-12.

Тези надійшли 25 березня 2017 р.

Миронець Сергій. Особливості формування професійно- психологічної готовності фахівців міжнародних гуманітарних місій

Розвиток людської цивілізації призвів до стрімкого зростання кількості надзвичайних ситуацій (НС) техногенного характеру на потенційно небезпечних об'єктах, а саме аварії на атомних станціях, пожежі і вибухи на промислових об'єктах, транспортні аварії тощо, які на теперішній час складають 75 – 80 % від загальної кількості НС. Від НС природного характеру потерпають всі частини світу, а саме 39 % від загальної кількості мають місце в Азії, 26 % в Америці, по 13 % в Африці та Європі, по 9% в Австралії й Океанії. За даними Міжнародного Червоного Хреста природні НС у ХХ столітті позбавили життя більше ніж 11 млн. осіб. Частіше трапляються НС природного характеру, з яких тайфуни складають 34 %, повені – 32 %, землетруси – 13 %, посухи – 9 % [1].

Останнім часом кількість наукових публікацій, присвячених психологічному аналізу різних аспектів міжнародної гуманітарної діяльності, має тенденцію до зростання (В. Алещенко, В. Осьодло, Є. Потапчук, В. Стасюк, О. Хміляр та ін.). Водночас всі зазначені дослідження були присвячені лише військовому блоку питань, а саме міжнародній діяльності українського миротворчого контингенту. Що ж до проблеми формування професійно-психологічної готовності фахівців міжнародних гуманітарних місій питання та психологічного забезпечення їх діяльності з надання допомоги мирному населенню та організації рятувальних операцій, то цей аспект за часів отримання Україною статусу незалежної держави не досліджувався взагалі.

Актуальність дослідження підвищується у зв'язку з гуманізацією суспільних поглядів на національну безпеку й, безпосередньо, безпеку людини, що є вимогою процесу європейської інтеграції України. Безпека людини за умов НС будь-якого характеру стає безумовним пріоритетом державної безпеки та найважливішим компонентом національної безпеки країни.

Проблема формування професійно-психологічної готовності фахівців міжнародних гуманітарних місій у такому сенсі виступатиме в ролі технології впровадження напрацювань психологічної науки в практику життєдіяльності міжнародних гуманітарних організацій.

Багаторічний досвід психологічного забезпечення різних видів практичної діяльності доводить, що воно є ефективним засобом вирішення багатьох соціальних і психологічних проблем. Тому його ігнорування або невикористання в інтересах оптимізації діяльності

зведених формувань міжнародних місій та рятувальних операцій навряд чи може бути виправдано.

Колектив зведеного формування міжнародної місії має свою суборганізаційну структуру, на вершині якої стоїть керівник (командир), який встановлює злагодженість між іншими членами групи. Розподіл функцій між окремими членами колективу потребує не тільки великої довіри, але й чіткого узгодження дій кожного члена колективу у часі, вміння доповнити роботу один одного з метою виконання загального завдання.

У таких умовах групової діяльності виявляється недостатнім розуміння поставленої задачі всіма членами колективу (підрозділу) і високих професійних знань і навичок кожного. Потрібний найвищий рівень злагодженості, такий рівень взаємодії інколи називають «спрацьованістю»

Спрацьованість групи особливо чітко проявляється в екстремальних ситуаціях, коли від колективу вимагається монолітної дії (тобто діяти як одне ціле, єдиний організм). В особливості міжособистісної взаємодії важливу роль відіграє наявність безконфліктних відносин, комунікативної компетентності, довіри. У підсумку, ці складові відіграють одну з вирішальних ролей в діяльності рятувальників [2].

Що ж до діяльності фахівців зведених рятувальних загонів, які виконують завдання у складі міжнародних гуманітарних місій, то в цих підрозділах навіть знайомство фахівців інколи відбувається на борту літака, який прямує до пункту надання допомоги з рятування людей та ліквідації наслідків НС.

Це зумовлено тим, що біда, особливо природні стихії завжди приходять несподівано, відповідно мають свої особливості і формування команд зведених загонів. Особовий склад таких загонів має свою, відмінну від інших специфіку, яка не може бути відпрацьованою у вигляді якогось сталого алгоритму дій. При їх формуванні враховуються (місцевість, характеристика травм у постраждалого населення, хімічні, біологічні, радіаційні компоненти, категорії постраждалих (дорослі, діти, біженці, інфіковані тощо). Також слід враховувати і культуральні (крескультуральні), політичні, соціально-економічні особливості території де передбачається виконувати завдання [3].

Висновки. Система заходів з формування професійно-психологічної готовності до діяльності фахівців зведених рятувальних загонів, на нашу думку, повинна бути спрямована на максимальну адаптацію до умов життєдіяльності та професійного середовища, формування, підтримку та відновлення їх оптимальної працездатності, мати свої завдання, принципи, етапи, методи управління та включати: заходи та засоби, які можуть застосовуватись, як правило до, під час та після виконання завдань у складі зведеного рятувального загону.

Література:

1. Доклад о глобальных катастрофах: роль информации при бедствиях // Междунар. Федерация Кр. Креста и Кр. Полумесяца.–Женева, 2008.– 40 с.

2. Мобільні формування Державної служби медицини катастроф : монографія / [С. О. Гур'єв, П. Б. Волянський, С. М. Миронець, А. В. Терент'єва, Г. Г. Роцін та ін.]. – К. : [б. в.], 2009. – 348 с.
3. Миронець С. М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації: монографія. / С. М. Миронець, О. В. Тімченко. – К. : ТОВ "Видавництво "Консультант", 2008. – С. 23–25.

Тези надійшли 03 квітня 2017 року

Москалець Віктор. Віра в Бога як фактор почування екзистенційної безпеки

Екзистенціалізм стоїть на тому, що сутнісним емоційним переживанням людини є тривога, зумовлена усвідомленням неминучості своєї смерті. Вкинута у світ (народжена) незалежно від її згоди, людина так само незалежно від її згоди буде викинута з нього – помре, притім, невідомо, коли і як. Людина живе мріями про майбутні блага, про завтрашнє щастя, хоче прискорити перебіг часу на шляху до них, поки не збагне, що час неухильно наближає її до старості й смерті, що остаточно й безапеляційно належить часу – своєму найстрашнішому ворогу, який невблаганно скорочує її життя. Такі переживання породжують сталий негативний стан суб'єкта, який екзистенціалісти назвали «духовною нудотою». Основними складовими цього стану є відраза і тривога, у якій виокремлюють тривогу долі та смерті і тривогу порожнечі та відсутності смислу життя. Термін «доля» вказує на неспроможність людини відвернути від себе та від тих, кого він любить, смерті, втрат і руйнацій (хвороб, нещасних випадків, нищення ворогами та інших небезпек). Згідно з П. Тіліхом: «Усунути базисну тривогу кінцевого буття, викликану загрозою небуття, неможливо. Ця тривога іманентна самому існуванню людини». Єдиний порятунок від неї – віра в існування Вищого Розуму, котрий любить людство, кожну людину, може убезпечити й захистити від будь-якої напасти, дає перспективу щасливого безсмертя душі кожного, що утворює надійну основу високого смислу життя, тобто, – віра в Бога [1, 57-60].

Екзистенціалістська мотивація віри в Бога суттєво посилюється тотальними руйнаціями, кризами і загрозами глобальних катастроф сучасного світу.

Все ще реальна загроза самознищення людства у термоядерній війні та глобальна екологічна криза, яка переростає у глобальну екологічну катастрофу, що цілком вірогідно завершиться омніцидом (загибеллю життя на Землі) – тривожні реалії, які серйозно знижують надійність і безпечність нашого світу.

Людство охопила криза духовності, моральності, що знаходить прояв у домінуванні егоїзму, меркантилізму, у прагненні швидкої і легкої наживи, у аморальній легковажності, безвідповідальності, за якої суб'єкт не замислюється про можливі віддалені наслідки своїх дій,

вчинків для природи і суспільства. Суб'єкти з такою життєвою позицією все оцінюють, розраховують, планують з позицій власної «здобичі» – захоплення, прибутку, збагачення, вигоди. Саме таке хижацько-меркантильне, захланно-корисливе використання сучасних технологій призвело до глобальної екологічної кризи. А зброя масового знищення в руках таких суб'єктів – реальна загроза термоядерного апокаліпсису.

І все це – на тлі реальної загрози глобальної катастрофи земної цивілізації внаслідок аномальної активності Сонця, виверження надпотужних вулканів і землетрусів, падіння величезних метеоритів, що прогнозують вчені. Люди за допомогою своєї науки й техніки нездатні ні відвернути, ні пояснити природу цих небезпечних процесів.

Ця дуже стисло викладена ситуація небезпек буття сучасного людства приводить до таких висновків:

- Якщо людство протягом відносно короткого часу не покладе в основу свого буття високі духовно-моральні цінності де-факто, а не лише де-юре, то воно знищить себе утилітарно-хижацьким використанням сучасних надпотужних технологій і/або зброї масового знищення.
- Якщо Вища Сила, Бог не відверне прогнозовані вченими грядущі космічно-планетарні катаклізми, то вони знищать земну цивілізацію.

Є вагомі підстави вважати ці висновки не утопічними. По-перше, суспільні стосунки у розвинених країнах світу базуються на реальному верховенстві права, в основі якого лежать Права Людини – юридична іпостась гуманістичної парадигми філософії, ідеології та політики. А корінням гуманізму є християнська мораль любові. Це живить надію щодо піднесення духовності, моральності, людяності особистості, людських взаємин, а відтак, ефективної турботи про перманентне підвищення безпеки життя на нашій планеті.

По-друге, вже ніхто не заперечує, що якісь таємничі сили постійно відвертають планетарні катастрофи на Землі. До прикладу, згідно з науковими розрахунками, наслідки Чорнобильської трагедії мали би бути значно більш руйнівними. Яким чином вони суттєво зменшились, науковці не здатні збагнути. Якісь дивовижні капсулоподібні утворення підхоплюють і руйнують великі метеорити. Вчені підтверджують цей факт, але пояснити його не можуть. Це – чудеса. Інша група чудесно-таємничих феноменів демонструє, що душа людини не гине разом зі смертю її тіла, а продовжує жити в недосяжних для сучасної науки вимірах. Ці та багато інших чудес – гуманістичні, тому що вони стимулюють оптимістичну віру у високий смисл життя людини та існування земної цивілізації: людство не сам-на-сам з нищівними природними й техногенними катаклізмами. Хтось Всемогутній захищає нас і, можливо, захищатиме в майбутньому, якщо ми будемо гідні Його піклування. Це – досить потужний чинник почування стабільної захищеності й убезпеченості.

Висновки. Щира віра в Бога істотно протидіє стану екзистенційної тривоги долі та смерті і порожнечі та відсутності смислу життя в умовах реальних загроз техногенних і природних катастроф, хвороб,

нещасних випадків, нищення ворогами та інших небезпек сучасного світу надією на Його любов, турботу і надійний захист щодо людства і кожної людини, що є потужним суб'єктивним фактором почування безпеки.

Література:

1. Москалець В. Віра в Бога як психічний базис стану загального благополуччя особистості / В. Москалець // Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис, 2015. - № 1 (59). – С. 55-65.

Тези надійшли 15 березня 2017

Новікова Жанна. Роль взаємодопомоги у формуванні безпечного простору особистості

Анотація. Розглядається феномен взаємодопомоги як один з важливих факторів ефективного функціонування людини у сучасних соціальних умовах. Вказується на важливість підтримки, солідарності, співробітництва, самопожертви у формуванні безпечного простору, на відміну від внутрішньовидової, соціальної боротьби, як що вона не носить прогресивного характеру, та не спрямована на створення нових ідей, форм тощо.

Ключові слова: взаємодопомога, міжособистісні відносини, самоствердження, співробітництво, внутрішньовидова боротьба, розвиток, солідарність.

Одне з важливих питань сучасної психології це питання про те, чи спроможна людина, враховуючи рівень розвитку її пізнавальних психічних процесів, емоційної та волевої сфери, компонентів свідомості та самосвідомості, особливості культурно-історичного розвитку та соціальної ситуації, діяти з позиції взаємодопомоги. Чи можливо існування взаємної допомоги, в основі якої не має елементів винагороди, отримання преференцій, невротичного самоствердження, чи може взаємодопомога бути явищем, яке саме стає цінністю для індивіда?

На взаємодопомогу, як один із стилів міжособистісних відносин, здійснює вплив багато факторів, приналежність до певної культури, індивідуальні особливості людей, які взаємодіють між собою, світоглядні позиції, ціннісні орієнтації, соціальний статус та соціальні ролі [5].

Якщо розглядати взаємодопомогу у широкому сенсі, можна виділити основні соціальні ознаки: поважне відношення до кожної людини; рівність у відносинах незалежно від статі, віку, соціального положення, наявності фізичних та психічних розладів та захворювань; увага до індивідуальних досягнень та індивідуальних відмінностей; формування незалежності, виховання у вільному дусі, але при цьому формування чітких меж допустимої, чи недопустимої поведінки; партнерський стиль взаємовідносин [4].

Визначаючи два крайні полюси у взаємовідносинах як тварин, так і людей, на одному полюсі знаходиться боротьба за існування як з явищами природи, так і міжвидова та внутрішньовидова боротьба як головний фактор виживання. Але, як пише П. О. Кропоткін, «...ніяка прогресивна еволюція видів не може бути заснована на подібних періодах гострого змагання» [3, с.120]. Тому на другому полюсі П. О. Кропоткін виділяє установку на Взаємну Допомогу, як один з факторів не тільки виникнення людських моральних інстинктів, а також, як закон природи і фактор еволюції.

Відмінність будь-яких відносин – їх взаємозалежність, суспільство, окрема людина, на рівні або інтуїції, або свідомому рівні визнає взаємну залежність та необхідність людської солідарності. Звичайно, важливими залишаються такі явища як любов, симпатія, самопожертва, справедливість, усвідомлення тісної залежності щастя кожної людини від щасті усіх, що примушує індивідів розглядати права кожного, як рівні його власним правам [2; 3].

А. Адлер [1] акцентує увагу на тому, що людина спроможна вижити тільки у сприятливих умовах, створення таких умов залежить від кожної людини, бажання до самоствердження, самовдосконалення не повинно ставати перепорою до прагнення взаємодіяти з іншими людьми. При цьому автор попереджає, що взаємодія не повинна перетворюватися на невротичну залежність (стадність), інколи, прагнення людини до інших спирається не на здорові соціальні потреби, а на індивідуальні слабкості. Протилежним варіантом відносин є взаємодія з метою самоствердження за рахунок того, хто є слабкішим, придушення їх інтересів, бажань та потреб.

Сучасні реалії життя надають нам багато прикладів безрозсудного переслідування власних інтересів, прагнення до наживи, збагачення за рахунок інших, повне забування, зневажливе відношення до потреб інших, особливо з боку власних еліт. Егоїстичні сили, використовуючи адміністративні ресурси, формуючи політичні та соціальні закони, здійснюють політику притискання, придушення, нерівноправності та примусу. Але з іншого боку, ми спостерігаємо зростання інституцій взаємної допомоги і підтримки, активізації руху волонтерів, багато людей долучаються до створення та роботи організацій, союзів, які надають різну допомогу від матеріально-фінансової до морально-психологічної та юридичної. В основі таких організацій лежить кооперація, співробітництво різних верст населення та груп, об'єднання здійснюється на базі спільної мети і завдань її досягнення, доброзичливої атмосфери, довіри та комфорту.

Заради об'єктивності треба зазначити, що деякі учасники благодійних акцій під маскою турботи та любові, приховують своє прагнення до влади, замість мети надавати допомогу іншим, їхньою метою стає самоствердження, власний піар, компенсація невпевненості, неповноцінності, а інколи власне матеріальне збагачення.

Висновки. Особистість, яка включена у систему суспільних відносин, постійно здійснює вибір між взаємодією та протидією з іншими людьми. Спираючись на видовий досвід, колективне

несвідоме, кожна особа, знаходячись у ситуації небезпеки, невизначеності, вразливості, не тільки сама потребує допомоги, а також відчуває гостру необхідність бути корисною для суспільства. Відносячись до соціального почуття вищого рівня, взаємодопомога надає відчуття захищеності, створює сприятливі умови для особистісного розростання кожної людини, яка включена у такі відносини. І навпаки, відірваність від суспільства, надмірний індивідуалізм, протистояння, нездорова агресія, недовіра до світу порушують соціалізацію, затримують розвиток моральних та етичних якостей, викликають тривожність, фрустрацію, у крайньому варіанті можуть призводити до психічних та фізичних захворювань та розладів, розпаду внутрішньої структури особистості.

Література:

1. Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер – СПб : Гуманитарное Агентство «Академический проект», 1997. – 256 с.
2. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.
3. Кропоткин П. А. Взаимопомощь как фактор эволюции / П. А. Кропоткин – Издательский дом : Редакция журнала «Самообразование», 2007. – 161 с.
4. Почебут Л. Г. Социальная психология /Л. Г. Почебут, И. А. Майжис – СПб. : «Питер», 2010. – 521 с.
5. Розмазин А. Н. Основы психотерапии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Розмазин – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 208 с.

Тези надійшли 4 квітня 2017 року

Олійник Алла.

Життєдайність релігійного сенсу існування

У сьогоденнішньому суперечливому динамічному світі релігія стає чи не найнадійнішим пристанищем для стражденної душі людини, дає обнадійливу відповідь на фруструючі смисложиттєві проблеми. Намагання людей уникнути цинізму, бездуховності, морального нігілізму, ворожнечі, агресивності, утилітаризму, меркантилізму часто приводить їх до релігії, до релігійних духовних цінностей. У вірі в Бога чимало людей знаходить утіху, релаксацію, духовне піднесення, гідність, душевний спокій, радість буття, що потужно протидіє виникненню суїцидальних настроїв.

Сповнюючи життя людини високим смислом, релігійна віра рятує її від екзистенційного вакууму, почуття туги, безнадії, тривоги, сприятливих щодо суїцидальних налаштувань, зцілює та гармонізує її психіку. Полегшуючи людські страждання, вона створює можливість психологічно прилучитись до трансцендентного, абсолютного, одвічного й вічного.

Могутній життєдайний потенціал віри в Бога доводять Г.Сковорода, В.Джемс, Ф.Достоевський, Л.Толстой, В.Соловйов, В.В.Розанов, М.Бердяєв, Е.Фромм, В.Франкл, В.Москалець та ін.

Наш національний геній Г.Сковорода наголошував, що значущість релігійної віри для людини можна порівняти з роллю серця у її тілі: як

не може людина жити без серця, так не може вона жити без віри в Бога. Саме релігійна віра надає смислу життю, є непереборною духовною силою людини [10, с.150 – 195].

Усі згубні наслідки відмови людини від Бога виразно прослідковуються у творчості Ф.М.Достоевського. Ідейно-емоційний зміст його творів переконує, що людина, яка втрачає віру в Бога, неминуче стане на шлях саморуїнування. Вустами героя «Бісів» мислитель констатує: «Якщо позбавити людей незмірно великого – вони не будуть жити й помруть у відчаї» [5, с.608]. Обмежуючи аморальне свавілля людини, релігійна віра є непереборною життєствердною силою, яка суперечить думкам про самогубство. Ф.Достоевський доводив, що будучи оберегом людської душі, віра в Бога є єдиним засобом приборкування демонічного в людині (непомірного егоїзму, ненаситної жадібності до грошей, тілесних насолод). А свобода людини, позбавлена вищих духовних абсолютів, спрямована виключно на світське, є руйнівною, негативною, «може зайти надто далеко» – «Бога немає, значить я – Бог і покінчую з собою» [5, с. 471 – 473]. Це свобода не для буття, а свобода від буття, свобода самогубства.

Пошуками істинного смислу життя пронизані філософські міркування Л.Толстого. Глибока життєва криза привела мислителя до релігії. Його «Сповідь» є неперевершеним психологічним етюдом релігійно-морального пробудження людини. Релігійна віра, на думку Л.Толстого, є знанням сенсу людського життя, внаслідок чого людина не знищує себе, а живе, віра – сила життя. Існуванню людини релігійна віра надає такого смислу, який не руйнується стражданнями та смертю. А життя людини без Бога – рівносильне смерті: «...варто мені знати про Бога і я живу; варто забути, не вірити у нього і я вмираю» [11, с.144]. Активне прилучення особистості до християнських духовно-моральних цінностей він вважав єдиним шляхом до істинного смислу життя людини, який сповнює її психіку гармонією, спокоєм, умиротворенням, життєдайною енергією, потужно протидіє суїцидальності [11, с.132 – 144]. Саме завдяки єднанню з Богом, за переконанням Л.М.Толстого, долається трагічність, скінченність людського існування. Єднання з Богом, Трансцендентним є єднанням з нескінченністю: «...Які б і кому б не давала відповіді віра, усяка відповідь віри скінченному існуванню людини надає смислу нескінченності, – смислу, який не руйнується стражданнями та смертю. Це означає: тільки у вірі можна віднайти сенс і можливість життя» [11, с.132].

Розкриваючи проблему екзистенційної абсурдності людського життя, А.Камю наголошував, що з моменту виразного усвідомлення цього факту людина вже не належить Вічності, і щоб позбутися цього нестерпного для неї знання, чинить самогубство. Насправді, на нашу думку, проблема абсурдності у філософії Камю й виникає насамперед через те, що він позбавив людину найвеличнішого й найпрекраснішого смислу – релігійної віри, вважаючи її втечею від шокуючої реальності. Натомість він звеличує людський розум, наголошує, що людина повинна жити й боротися, мужньо

приймаючи всю безглуздість власного існування. Але розум людський, як довели герої-інтелектуали романів Ф.Достоевського, що зважилися на самогубство, зумовив його, вибудувавши логіку «розумного самогубця», який виносить собі вирок, з огляду на фатальні факти людського існування – неминучість смерті як остаточного кінця.

Всупереч твердженню А.Камю, єдиною серйозною філософською проблемою, на думку В.П.Москальця, є не самогубство, а прагнення людини до смислу життя, який відкриває перспективи нескінченної гармонії із Всесвітом, уникнення страждань, служіння високій меті. Жодна наука, принаймні, на сьогоднішній день не спроможна дати людині такий смисл. Його пропонує лише релігія, апелюючи до віри. У віруючої людини не виникає питання про абсурдність життя, адже основним його сенсом є місія, покладена на людину Богом. Істинно релігійна людина не «тремтить» в очікуванні неминучої смерті, адже спілкування з Богом вселяє їй надію на прекрасне потойбічне життя. Отже, релігійна віра є надійним психологічним захистом людини від деструктивного невротично-депресивного впливу усвідомлення неминучої смерті, фатальної приреченості». А відтак віра в Бога, що рятує віруючих від мук переживання екзистенційної абсурдності, має надзвичайно високу психотерапевтичну та психопротективну цінність загалом і щодо суїцидальності зокрема [9, с.104 – 105].

В.Джемс також наголошував, що єдиним життєдайним, рятівним від стану фрустрації, пригніченості, депресії, смисложиттєвого песимізму, який веде до суїциду, засобом здобуття людиною «вершини свідомості» є віра в те, що існує Вищий Розум, який надає високого сенсу людському існуванню, переймається долею кожного і відкриває йому шанс радикально подолати приреченість на смерть, прилучитися до безсмертя, нескінченності. Віра в Бога рятує нещасну людську свідомість від безглузді, мук переживання екзистенційного абсурду, створює внутрішній мир та гармонію, надає людській свідомості життєдайної творчої наснаги [4, с.201–206].

Без сумніву, віра людини у продовження життя після смерті є основоположною для смислу її існування. Для віруючого у безсмертя душі навіть найважчі життєві ситуації пом'якшуються тим, що незадоволені бажання проєктуються на образ майбутнього життя. Впевненість у тому, що життя існує і за межами реального існування, означає дуже багато. Визнання безсмертя у тій чи іншій формі дозволяє змінити ситуацію. Тільки перспектива раю, надія на світле майбутнє після смерті повертає людині почуття справедливої винагороди, полегшує земні страждання, робить віруючих більш життєрадісними. Окрім усього, віра в безсмертя приносить утіху всім розчарованим, обділеним здоров'ям, оскільки релігія обіцяє, що «хворий, сліпий і кульгавий» у потойбічному житті зможуть отримати найдосконаліші тіла [3].

Цей чудовий образ-символ виражає сутність соціального безсмертя. Віра у Бога допомагає послабити страх неминучої смерті. Адже з точки зору віри час смерті є духовним народженням, що веде до вічного життя, безсмертя! Для християнина смерть – це не фінал, а лише завершення якогось певного етапу, рубіж, а для праведника – це

народження у новій вищій реальності. Ісус Христос смертю смерть переміг і власним воскресінням показав шлях перемоги життя над смертю. Усе це сповнює людське життя високим смыслом і надією на те, що будь-які страждання людини не випадкові і врешті-решт ведуть до земного блаженства. Отже, християнське ставлення людини до життєвих негараздів, страждань, факту неминучої смерті є надійною антиаутодеструктивною перепорою.

Християнське ставлення до смерті дуже складне: життя є найбільше благо, дароване Творцем, а смерть – найбільше зло. Але смерть – це не лише зло: вільне прийняття смерті заради високої мети є добро і благо. Смерть має і спокотувальне значення. Уявити собі наше грішне, стражденне й обмежене життя нескінченним є жах. Через смерть ми рухаємось до воскресіння задля нового життя. Відтак, смерть дає віруючому набагато більше надії, ніж сповнене здоров'ям та силою життя.

В.Франкл намагався довести, що факт скінченності життя є основоположним для його сенсу, що життя пов'язане зі смертю глибоким смыслом. Усвідомлюючи скінченність та незворотність свого земного існування, людина не повинна втрачати жодної можливості наповнити сенсом ті життєві ситуації, з сукупності яких складається її життя.

Життя повинно оцінюватися не його тривалістю, а змістовністю. У будь-якої людини воно сповнене смыслом незалежно від того, коротке воно чи довге. Смысл життя вимірюється не кількістю прожитих років, а їх ціннісною наповненістю. «Вогонь факела має смысл, навіть якщо він згас, але нескінченна передача естафети незапаленого факелу з рук в руки – безглуздя», – таке чудове образне порівняння навів В.Франкл на підтримку аргументів цієї позиції.

Якщо у людини немає віри у перспективу прекрасного потойбічного життя і вона не живе сенсами феномену соціального безсмертя, тягар земного життя може призвести її до того, що смерть, небуття бачиться нею як єдиний спосіб скинути цей тягар. Про перспективу такого роду розповідає християнська легенда про Агасфера. Коли знесилений тягарем хреста Ісус зупинився, Агасфер, котрий стояв у натовпі, зловтішно вигукнув до нього: «Іди, іди!». За це він був покараний земним безсмертям. Агасфер, якого назвали Вічним жидом, блукає світом, очікуючи другого пришествя Христа, бо тільки Христос може позбавити його від порожнього і тому нестерпно нудного й набридлого життя. « Агасфер, – писав С.С.Аверінцев, – це ворог Христа, але водночас – грішник, котрий вражає таємничим прокляттям і лякає своїм виглядом немов привид, проте через саме прокляття співвіднесений з Христом, з яким неодмінно має зустрітись ще у цьому світі, а через каяття та навернення здатний перетворитись на добре знамення для всього світу. Структурний принцип легенди – подвійний парадокс, коли темне і світле двічі змінюються місцями: безсмертя, жадана мета людських зусиль, у цьому випадку обертається прокляттям – ласкою (можливістю спокути) [7, с.563].

М.О.Бердяев у психологічному етюді «Про самогубство» звеличує християнство й підкреслює, що тільки воно спроможне сповнити

істинним смыслом життя людини. Людині надзвичайно важко жити ізольовано, відчувати себе покинутою в безмежному холодному світі без віри в Бога – повсякденні труднощі здаються їй нестерпними. Будь-яка туга, відчай, зневіра долається християнськими чеснотами, і сама лише думка про Бога як найвеличнішу реальність, джерело прекрасного життя і високого смислу може відвернути від жаги самознищення. М.Бердяєв наголошував: «людина існує тому, що є Бог і що вона може рухатися до Бога» [2, с.23].

Він переконував, що людина позбавляє себе життя, коли несвідоме бере гору над свідомістю: сила життя і сила смерті у якійсь точці не лише дотикаються, але й ототожнюються. Самогубство є зрадою Творцю, відмовою людини відшукати у собі духовну силу задля піднесення на вищий рівень існування. І не сила свідомості, а благодатна духовна сила надсвідомості, на його думку, може врятувати від темних інстинктів несвідомого, від самогубства. [2, с.9 – 21].

Витоки християнської віри у загробне життя містяться в іудаїзмі. Іудейське кладовище називається «бет олам» («дім вічності») або «бет га хайїм» («дім життя»). Ці назви виражають віру іудеїв у те, що зі смертю життя не завершується; це вселяє у душі віруючих спокій та гармонію. Те саме переконання лежить в основі побажання щойно померлому: «Бажаю тобі довгого життя». Таке ставлення до смерті не заперечує сум за померлим, горе втрати, а стверджує, що життя продовжується і для померлого – загробне, і для живих – земне [8, с.157]. Іудаїзм переконує своїх віруючих, що смерть не повинна лякати, а має стимулювати глибоку і беззастережну відданість Богу людської душі, створеної Ним. Попри це іудаїзм стверджує, що потойбічне життя треба очікувати з нетерпінням: «Краще одна година насолоди у майбутньому світі, ніж усе життя у цьому» [8, с.160].

Мусульмани теж мають вірити у воскресіння і життя після смерті і приймати смерть із радістю [1, с.170]. Але разом з цим, справжній мусульманин надзвичайно цінує час, адже час – це його життя, і згідно з настановами ісламу, якщо він його марнує, безглуздо витрачає, то в такий спосіб чинить «самогубство» [1, с.348]. Вочевидь ця логіка відповідає феномену соціального безсмертя.

Злиття індивідуальної душі з Богом, вічним, безсмертним, гармонійним Брахманом, що припинить цикл народжень, життів та смертей, є істинним смыслом життя в індуїзмі [6, с.19].

Буддизм також обіцяє віруючим, які живуть у відповідності з буддистським розумінням добропорядності, вічне неземне блаженство – нірвану [6, с.91].

Швидкоплинне земне життя людини, якщо його не пов'язувати з життям у лоні Бога, стає абсурдним, поверховим, випадковим. Людина знаходить високий сенс життя, коли глибоко вірить у Бога, і ця віра стає одкровенням. І тільки тоді вона впевнено і спокійно живе справжнім життям, коли намагається реалізувати вічне у швидкоплинному, й осяяна Божою благодаттю.

Таким чином, релігійна віра є потужним життєдайним антисуїцидальним чинником. Життєдайна сила релігійної віри психологічно виявляється в тому, що вона гармонійно інтегрує

людську психіку високим сенсом буття, вселяє вдовolenня, спокій, життєву наснагу та радість існування. Будучи надійним психологічним захистом людини від деструктивного невропатично-депресивного впливу усвідомлення неминучої смерті, вона рятує від мук переживання екзистенційної абсурдності, відчаю, тривоги, має надзвичайно високу психотерапевтичну та психопрофілактичну цінність загалом і щодо суїцидальності зокрема.

Література:

1. Аль-Газали М. Нравственность мусульманина / Аль-Газали М.; [пер. с арабск. А.Рустамова]. – К.: Ансар Фаунейшн, 2003. – 373 с.
2. Бердяев Н. О самоубийстве (психологический этюд) / Бердяев Н. – М.: МГУ, 1992. – С.3 – 23.
3. Грановская Р.М. Психология веры / Грановская Р.М. – СПб.: Речь, 2004. – 576с.
4. Джемс В. Многообразие религиозного опыта / Джемс В. – СПб.: Андреев и сыновья, 1993. – 418с.
5. Достоевский Ф. Бесы: [роман] / Федор Достоевский; [подгот. текста, примеч. Н.Будановой]. – М.: Худож. лит., 1990. – 672с.
6. Майкл Кин. Религии мира / Майкл Кин. – Харьков: Глобус, 2006. – 240с.
7. Основи психології: підруч. / [ред. О.В. Киричука, В.О.Роменця]. – К.: Либідь, 1996. – 632с.
8. Пилкингтон С.Н. Иудаизм / Пилкингтон С.Н.; [пер. с англ. Е.Г.Богдановой]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 400с.
9. Психологія релігії: посіб. / [В.П.Москалець]. – К.: Академвидав, 2004. – 240с. – (Альма-матер).
10. Сковорода Г. Наркіс Розмова про те: пізнай себе / Григорій Сковорода // Твори: у 2ч. – Т.1. – 1994.
11. Толстой Л.Н. Собрание сочинений / Толстой Л.Н. – М., 1964. – Том 16.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Панасюк Надія.

Профілактика емоційного вигорання серед студентів

Синдром емоційного вигорання в останні роки спостерігається не лише серед фахівців різних сфер діяльності людини незалежно від віку і статі. Частішають випадки його прояву серед студентської молоді. Його зростання вимагає розробки профілактичних засобів для молоді, яка готується до вступу у трудову діяльність.

Ключові слова: емоційне вигорання, навчальна діяльність, засоби профілактики емоційного вигорання.

Упродовж останніх років проблема дослідження феномена „емоційного вигорання” стала дуже поширеною. І це стосується не лише професіоналів, а й майбутніх фахівців, тобто сучасного студентства. Актуальність цієї проблеми зумовлена зростанням вимог з боку суспільства до особистості майбутнього фахівця та його ролі в навчальному процесі. Професія психолога – одна з тих, де синдром „вигорання” є найбільш поширеним. Тому сьогодні потрібно детально вивчити особливості його виникнення, розвитку, перебігу та

вплив на діяльність.

Синдром емоційного вигорання – це вироблений особистістю механізм психологічного захисту у вигляді повного чи часткового виключення емоцій (зниження їх енергетики) у відповідь на певні психотравмуючі впливи та дії, набутий стереотип емоційного захисту [1].

Аналіз наукової літератури показує, що предметом дослідження вчених на часі стає вивчення синдрому емоційного вигорання молоді, яка здобуває вищу освіту. Зокрема, показано, що у студентів останніх курсів сформованими є такі симптоми як неадекватне вибіркове емоційне реагування, розширення сфери економії емоцій; емоційне відчуження (деперсоналізація); емоційно-моральна дезорієнтація; тривога й депресія; редукція професійних обов'язків [2]. Це свідчить про те, що у цієї вибірки досліджуваних спостерігається певна тенденція до формування синдрому емоційного вигорання і вираженими є такі фази синдрому емоційного вигорання як – «напруження», «резистенція», «виснаження». Проте не досить дослідженими є аспекти, пов'язані із причинами виникнення даного феномену у молодих людей. Не розроблена програма його психопрофілактики.

Варто зазначити, що важливим елементом професійної культури психолога є формування у себе готовності самостійно вирішувати свої власні психологічні проблеми (поки що це реально не робиться при підготовці психологів у багатьох вузах). Одночасно дана невирішена проблема (з допомоги самим психологам) може стати предметом для творчого пошуку деяких сьогоднішніх студентів-психологів, які розуміють, наскільки це важливо для розвитку психологічної практики.

Актуальність дослідження цієї проблеми зумовлена зростанням вимог з боку суспільства до особистості майбутнього фахівця та його ролі в навчальному процесі. Професія психолога – одна з тих, де синдром „професійного вигорання” є найбільш поширеним. Тому сьгодні потрібно детально вивчити особливості його виникнення, розвитку та перебігу та вплив на діяльність.

Власне робота психолога з синдромом емоційного вигорання буде поєднувати декілька напрямів роботи: психодіагностичну, просвітницьку, тренінгову. Психодіагностична робота включає діагностику синдрому вигорання серед працюючих психологів. Просвітницька робота спрямована на теоретичне ознайомлення майбутніх фахівців з проблемою синдрому емоційного вигорання. Тренінгова робота включає в себе вправи, спрямовані на розвиток професійної майстерності, на профілактику та подолання негативних наслідків синдрому емоційного вигорання на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях.

Таким чином, теоретичний аналіз феномена емоційного вигорання допоможе подальшому проведенню емпіричного дослідження та розробленню психологічних засобів профілактики емоційного вигорання.

Література:

1. Бойко В. В. Синдром «емоціонального вигорання» в професіональному общении / В. В. Бойко. – СПб.: Питер, 1999. – 105 с.
2. Мудрик Алла Особливості розвитку та прояву синдрому емоційного вигорання у студентів-психологів / Алла Мудрик // Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації». – 2013. – № 3. – С. 238-242.
3. Помиткіна Л. Проблема емоційного вигорання студентів / Л. Помиткіна, Т. Ковалькова // Соц. психологія. – 2008. – № 6. – С. 97.

Тези надійшли 22 березня 2017 р.

Панасюк Надія, Бойко Анастасія. Психологічні механізми упередженого ставлення до вимушених переселенців зі Сходу та Криму

Проблема соціальних стереотипів, упереджень є актуальною в даний час. Існують підстави припускати, що стереотипи як елементи міфологічної свідомості, засновані на стародавніх, глибинних пластах останнього, відіграють визначальну роль у прийнятті масами політичних рішень тоді, коли суспільство знаходиться у перехідному або кризовому стані.

Стереотип – тверда, часто спрощена, стандартна думка про соціальні групи чи про окремих індивідів як представників цих груп [4]. Як правило, групи членства є реально існуючими і задаються формальними характеристиками, такими, як національність, релігійна конфесія, стать, професійна приналежність і т.п. Найбільш поширені стереотипи про представників різних расових, національних і релігійних груп [1; с. 195-196].

Соціальний стереотип відіграє важливу роль у формуванні оцінки людиною навколишнього світу, хоча використання його може спричинити двоякий наслідок, тому що приводить, з одного боку, до звуження пізнавального процесу, що може мати у визначених ситуаціях позитивне значення, а з іншого, – до вироблення різного роду упереджень [2].

Упередження – це зазвичай негативні думки, про явища, людину або групу людей, що, однак не передбачають безпосереднього знайомства з ними, а тому формуються опосередковано. Якщо стереотипи – це переконання, то упередження – це емоційне ставлення, яке зазвичай пов'язане з наявними стереотипами або сформоване на їх підставі [5; с. 168].

«Вимушені переселенці» – за останні роки це словосполучення з юридичного терміну перетворилось для всіх нас на позначення конкретних людей: наших друзів, подруг, колег і колежанок; тих, чий оповіді про життя, що раптово змінилось, ми чуємо, статті про котрих ми читаємо, тих, від кого отримуємо листи та телефонні дзвінки з проханням про допомогу.

Загалом вже можна окреслити такі групи стереотипів, як

закритість переселенців, низький культурний рівень, а також ніби люди зі Східної України мають стосунок до донецької мафії. І таке ставлення є до мільйонів людей, які насправді нині перебувають у важкому психічному стані в зв'язку з тим, що змушені покидати рідні домівки і вчитися жити на новому місці [6; с. 272].

Також існують такі факти, які говорять про те, що східняки бояться їхати на Західну Україну не через «бандерівців», а через те, що стосовно них просто негативно налаштовані.

Для того, щоб підтвердити чи спростувати дану інформацію було проведено дослідження, яке проводилося у 2017 році. У ньому взяло участь 30 респондентів. Використали анкету на дослідження ставлення респондентів до вимушених переселенців та три методики: «Шкала соціальної дистанції» Е.С. Богардуса»; «Опитувальник особистісної зрілості» О. Штепа; методика Ш. Шварца «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.І.).

За результатами анкетування були отримані наступні результати :

- 96% респондентів відповіли, що їм комфортно живеться в Україні з представниками різних національностей, і що вони готові співпрацювати з ними;
- 100% респондентів бажають, щоб Схід і Захід були разом, і погоджуються на те, щоб переселенці жили в Україні;
- 83% респондентів не проти того, щоб переселенці жили з ними в одному місті і сповідували одну і ту ж релігію;
- 36% респондентів відповіли проти того, щоб переселенці приїздили до їхнього міста в якості висококваліфікованих фахівців; і проти того, щоб вони були їхніми лікарями ;
- 72% респондентів вважає, що переселенці не хочуть вчити українську мову; та 30% вважають, що вони взагалі не розуміють української мови;
- 27% респондентів відповіли, що мають друзів серед вимушених переселенців.

За допомогою методики «Портрет цінностей» Ш. Шварца (адаптація Семків І.І.) було досліджено домінуючі цінності у жителів міста, сільської місцевості, селища міського типу. Домінуючими цінностями, які переважають у жителів міста – це традиція, гедонізм, досягнення. Домінуючими цінностями у жителів СМТ є безпека, конформізм, універсалізм. У жителів сільської місцевості – влада, досягнення, конформізм.

За допомогою опитувальника О. Штепи було досліджено рівень особистісної зрілості у жителів міста, сільської місцевості, селища міського типу. Особистісна зрілість людини також впливає на схильність людини до формування упереджень та стереотипів.

Отже, за результатами даної методики були отримані наступні результати: високий рівень особистісної зрілості виявлений лише у 20% міських жителів. Необхідний рівень особистісної зрілості виявлений у 80% міських жителів, у 60% сільських, та у 70% жителів СМТ. Критичний рівень особистісної зрілості не виявлений у міських жителів, та він виявлений у 40% жителів сільської місцевості та у 30% жителів СМТ.

Також було виміряно рівень соціальної дистанції за допомогою методики «Шкала соціальної дистанції» Е.С. Богардуса і було отримано наступні результати: у жителів міста не виявлено низького рівня соціальної дистанції, тоді як у 40% мешканців села та 20% жителів СМТ було виявлено низький рівень соціальної дистанції. Знижений рівень соціальної дистанції виявлено у 70% міських жителів, 30% сільських жителів, та 40% жителів СМТ. Середній рівень соціальної дистанції виміряно у 20% міських жителів, 30% сільських, та 20% жителів СМТ. Та підвищений рівень був виявлений у 10% міських жителів, 20% жителів СМТ, у жителів сільської місцевості підвищеного рівня не виявлено.

Результати кореляційного аналізу вказують на те, що існує статистично значимий зв'язок між місцем проживання та рівнем соціальної дистанції, тобто чим краще місце проживання тим більшою буде соціальна дистанція. Якщо говорити про зв'язок між місцем проживання і рівнем соціальної дистанції, то коефіцієнт кореляції становить 0,03, а показник $p \leq 0,05$ вказує на те, що кореляція статистично достовірна і значуща.

В результаті дослідження ми з'ясували, що чим більшим є місце проживання (тобто, чим більшим є населений пункт), тим більшим буде рівень соціальної дистанції.

Отже, для того, щоб ефективно та продуктивно працювати із представниками різних соціальних груп потрібно, щоб рівень соціальної дистанції був низьким, для того, щоб не виникало різних бар'єрів у процесі взаємодії. Для того, щоб зменшити рівень соціальної дистанції потрібно допомогти людям зрозуміти один одного, для цього можна створювати різні організації, в яких люди зможуть ближче познайомитися, так як безпосередні контакти між членами різних соціальних груп сприяють зниженню ворожості в їх стосунках. Адже відомо, що негативні установки та стереотипи виникають через брак інформації та брак міжособистісної взаємодії. Важливо також зменшувати рівень негативної пропаганди у ЗМІ.

Ще одним, не менш важливим аспектом є державна політика стосовно вимушених переселенців, тобто держава повинна гарантувати усім рівні права і свободи. Також на державному рівні повинна бути визначена правова відповідальність за дискримінацію

Література:

1. Богдан О. Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? : [посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених] / О. Богдан ; консультант-рецензент Володимир Паніотто. – К. : Дух і Літера, 2015. – С. 195–196.
2. Босенко М. І. Стереотипи та упередження / М. І. Босенко, А. В. Гулевська-Черниш // Культура життєвого самовизначення. Ч. II. Середня школа : методичний посібник / наукове керівництво та редакція І. Д. Звереві. – К., 2003.
3. Майерс Д. Социальная психология: Интенсивный курс / Д. Майерс. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2000. – с. 291.
4. Махній М. Етнoеволюція. Етнічні стереотипи : науково-пізнавальні нариси / Микола Махній. – К., 2009.
5. Межкультурное образование в школе / В. В. Величко, А. В. Дергай, Д. В. Карпиевич [и др.]. – Мн., 2001. – 168 с.

6. Піча В. Соціологія: Матеріали до лекційного курсу/ В. Піча, О. Семашко, Н. Черниш. – К.: 2006. – 272 с.
7. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття / О. І. Погорілий. – К.: 2007. – 237 с

Тези надійшли 29 березня 2017 р.

Поклад Ірина.

Арт-терапія як засіб актуалізації ресурсів особистості до збереження психологічного здоров'я

Сучасні умови життя та діяльності людини в нашій країні характеризуються парадигмальними змінами в багатьох сферах, що вимагають переоцінки й утвердження в свідомості людей нових світоглядних орієнтацій. Однак стан, в якому перебуває зараз суспільство, зумовлює виникнення низки проблем, одна з яких – проблема формування психічно здорової творчої особистості. Таким чином, головною метою, поставленою часом перед системою освіти, є створення психолого-педагогічних умов, які повинні забезпечити, виховання гуманної, соціально активної особистості, яка володітиме духовним багатством та фізичною досконалістю, а отже, буде підготовлена до повноцінного та щасливого життя, сприяти розвитку потенційних можливостей кожного учня, його здібностей, обдарованості, таланту.

В основі повноцінного розвитку дитини знаходиться її психологічне здоров'я, від якого багато в чому залежить духовне і фізичне здоров'я. Поняття «психологічне здоров'я» відноситься до особистості взагалі, тобто, перебуває у тісному зв'язку з вищими проявами людської душі й «озброює» дитину засобами самопізнання, саморозвитку в контексті з людьми, які її оточують та умовами культурних і соціальних показників, які піддаються корекції.

В молодшій школі найсприятливіші умови для розвитку та корекції психологічного здоров'я особистості закладаються на уроках художнього напрямку: малюванні, музиці, фізичній культурі, хореографії, музичній ритміці, праці тощо. Діти пізнають світ насамперед в образах, фарбах, звуках, формах, рухах. Отже, важливу роль у творчому розвитку учнів відіграє мистецтво.

Поки що, на жаль, ми не використовуємо величезних резервів здібностей і творчих можливостей дітей. Треба нагадати, що формування потреби у творчості – складна духовна потреба, а вміння творчо підходити до життя – передумова успішної реалізації в суспільстві. Тому пробудження в людині творчості відкриває для неї шлях до розкриття власної індивідуальності й реалізації своїх здібностей та таланту. Тому пам'ятаємо, все, що творчо буде засвоєне школярем, стане його надбанням у житті [2].

У зв'язку з провідною роллю, яку видатні психологи відводять творчості у справі збереження і духовного здоров'я, виникає задача

використання творчого потенціалу особистості з метою профілактики та лікування її можливих життєвих криз чи відновлення внутрішнього ресурсу й здоров'я. Так, наприклад, М.В. Левченко [3] вважає, що творчість володіє потужними можливостями в розвитку, корекції та реабілітації дітей з захворюваннями внутрішніх органів та систем. Як відомо, такі захворювання негативно впливають на психіку дитини, що в свою чергу може призвести до суттєвих труднощів в оволодінні знаннями. Таким дітям властива надмірна стомлюваність, непосидючість, дратливість, замкненість тощо. Часті захворювання значно обмежують коло їх спілкування, а невдачі та промахи звужують зону успішності. Одним із засобів вирішення цієї проблеми є арт-терапія (чи заняття мистецтвом у сфері медицини й освіти). Звичайно, що арт-терапія – це всього лише частина комплексної реабілітації, але саме вона може охопити значну частину позаурочної діяльності дітей.

Отже, мистецтво як форма культури та складова освіти покликано реалізувати свій творчо-гармонізуючий вплив, а саме: врівноважувати чуттєву та раціональну сферу свідомості людини і, таким чином, оберігати психологічне та фізичне її здоров'я. Танцювальне мистецтво, завдяки виразним особливостям, залучає школярів до високих духовних багатств та моральних цінностей суспільства, а також є найсуттєвішим засобом у розвитку розумової та фізичної досконалості дітей. Доцільно також нагадати про те, що психомоторика дитини є психологічним еквівалентом її свідомості.

Організм дитини дуже пластичний, він найбільш чутливий до впливів оточуючого середовища, ніж організм дорослої людини, і від того, які є ці впливи – сприятливі чи негативні залежить, яку здоров'я сформується в неї. На заняттях хореографією діти стикаються із факторами, які розвивають їх розум, тренують м'язи, активізують емоційно-чуттєву сферу, волю і т.ін. Якщо ці фактори відповідають віковим можливостям учнів, тоді вони чинять тренуючий, зміцнюючий вплив і дитина не тільки не хворіє, але й загартовується, стає міцнішою та дужчою [1].

Висновки. Спрямованість на розвиток фізичної досконалості та збереження психологічного здоров'я учнів передбачає не випадкове, стихійне розкриття здібностей дитини, а спеціальний вибір такого змісту, методів, форм, засобів, створення таких умов навчання та виховання, при яких творчий потенціал дитини зможе розкритися якомога раніше. Тому завдання керівника полягає в тому, щоб не порушуючи складного процесу, яким є розвиток духовної та фізичної досконалості, вивчати здібності дитини, виявляючи її нахили, інтереси, прагнення; радіти її досягненням і вболівати за її можливі невдачі, долаючи перешкоди разом з нею на шляху пізнання; навчити дитину думати й спостерігати, працювати так, щоб відчувати радість праці.

Література:

1. Бурно М.Е. Терапія (профілактика) творческим самовыражением. Методические рекомендации / М.Е. Бурно. – М., 1988. – 126 с.
2. Добролюбова Е.А. О терапии творческим самовыражением / Е.А. Добролюбова // Психологический журнал. – 1994. – № 1.

3. Левченко М.В. Арт-терапія або реабілітація творчістю / М.В. Левченко // Школа життєтворчості особистості: Науково-методичний збірник. – К.: Ін-т сист. досл. освіти, 1995.

Тези надійшли 22 березня 2017 р.

Поліщук Валерій.

Корупційне повсякдення, або 10 суспільних причин байдужого ставлення до корупції

Анотація: Аналізуються системні масові суспільні (виправдані) причини корупційного повсякдення у пізнавальному ракурсі подвійних особистісних моральних стандартів.

Ключові слова: корупція, корупційне повсякдення, «толерантні» корупційні детермінанти, подвійні моральні стандарти.

Постановка проблеми: байдуже ставлення громадян до корупції як стабільне масове суспільне явище. Мета: продемонструвати провідні «байдужі» корупційні детермінанти.

В історичному часі «корупція» як життєвий феномен супроводжує людство так само невідлучно, як це властиво для його органічних недуг. Однак хвора людина потенційно займається хоча б самолікуванням, що шкідливо для здоров'я, і здебільшого схильна проявити ініціативу для отримання кваліфікованої медичної допомоги (тобто, у захворювань є заздалегідь відомий конкретний суб'єкт). У корупції – це приховані чи напівприховані конкретні суб'єкти, які зовсім не поспішають виносити в публічну сферу свої корупційні діяння з метою отримання схожої допомоги.

Загалом, психологічні характеристики корупціонерів початку ХХІ ст. істотно не відрізняються від попередників минулих поколінь своїми корупційними вчинками (хабар, підкуп, шантаж, компромат, провокація тощо), які, як правило, добре відомі не лише найближчому оточенню. Також їх єднає корисливість, прагнення бути шанованими громадянами і отримати дієві владні управлінські важелі (неважливо які – навіть мізерні). Крім того, у суспільстві завжди були непоодинокими випадки, коли самі ж корупціонери демонстративно імітують роль активного «борця з корупцією» та пробують компроментувати своє ділове оточення. Якраз означені подвійні моральні стандарти та начебто міфічна невизначеність у персоналіях корупціонерів, яких мало хвилює (зовсім не хвилює) хоча б публічний осуд, входять у ту низку провідних соціальних причин, завдяки яким в реальних чи потенційних корупціонерів формується стабільне почуття безкарності та вседозволеності.

У свою чергу, в соціального оточення на основі такого життєвого досвіду стабілізується примітивний повсякденний принцип «аби мене не чіпали», внаслідок чого: 1) спочатку виокремлюється байдуже (пасивне) ставлення до корупції, потім 2) складається раціонально-емоційний конгломерат «стриманості та прихованого роздратування»,

який позначаючи світоглядну настанову «більше виправдання корупціонерів, ніж прихований чи неприхований їх осуд з можливими антикорупційними діями», відображає типові суспільні тенденції кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. («толерантні» корупційні детермінанти, або масові виправдальні причини корупції) :

1. Втрата феномена людини, а разом з ним знецінення людського життя: одночасно зросли нездатність спілкуватися про його сенс та прагнення самореалізуватися за рахунок оточення [1]. Тоді в окремої особистості активно культивується власний мікросвіт, спрямований на досягнення матеріального зиску у будь-яких ситуаціях і будь-якими засобами, а також із жорстко обмеженим допуском і регламентованим входом у нього для індивідуальної чи групової взаємодії (виокремилася своєрідна матеріальна каста як негативний соціальний подразник для громадян з полярними майновими нестатками, а, значить, каталізатор потенційних соціальних катастроф).

2. Деіндивідуалізація особистості в умовах загрозливих соціальних впливів: це перебудова власного світогляду як спосіб пасивного пристосування до соціальної дійсності, а не активного впливу на неї. В умовах системи освіти йдеться передусім про тотальне знецінення педагогічної праці, посиленої несприятливою радянською спадщиною, де праця педагога чи вченого ніколи не мала належної матеріальної винагороди та була беззахисною перед потенційним чи реальним негативним ставленням соціального оточення.

3. Деінтелектуалізація підростаючої особистості: пізнавальна орієнтація науково-педагогічних працівників на студентів рівня «нижче середнього» та масове навчання осіб, які за своїми інтелектуальними можливостями навіть неспроможні навчатися, призвели до того, що ще із студентської лави часто виходять не лише дестабілізатори професіоналізму, а також свідомі руйнівники та деформатори загальнолюдських цінностей і національної ідеї (аналогічні тенденції відбуваються в шкільному середовищі).

4. Домінування у науково-педагогічних працівників в умовах деінтелектуалізації підростаючої особистості монументальних функціональних обов'язків типу «повинен», де загубився образ ученого як громадянина, якому небайдужі вічні буттєві проблеми свого для власної успішної професійної діяльності (фізичне та психічне здоров'я, родина, сім'я, матеріальний добробут, відпочинок) та ставлення держави до його реальної, а не суспільної номінальної ролі [2].

5. Потреба фізичного, а не духовного виживання для творчої особистості, внаслідок чого втрачається інтерес до глобальних суспільних проблем і відбувається поступова переорієнтація на розв'язання меркантильних інтересів, пов'язаних здебільшого з матеріальним добробутом, власним індивідуальним, (навіть – фізичним) захистом.

6. Стабілізація протиправних способів задоволення уже власних потреб: це індивідуальне пасивне схвалення, або виправдання корупційних діянь для себе, коли спрацьовують буденні правила типу «комусь можна, а чому мені не можна?», «все одно мої зусилля будуть марними» тощо (така світоглядна позиція лише посилюється

відсутністю ефективного громадського осуду).

7. Духовний колапс суспільного виховання: будь-які інновації попередньо приречені на невдачу через духовну деградацію окремих громадян, які мають їх професійно реалізовувати (зрозуміло, що вони навмисно ігнорують або неспроможні осмислити швидкоплинні негативні суспільні трансформації, а це призводить до розгубленості, нерішучості, зневіри тощо вже в інших людей).

8. Прихована добровільна або примусова (на основі матеріального зиску) співпраця громадян з корупціонерами, внаслідок чого в перших культивується недовір'я до будь-якого соціального оточення та соціальний страх.

9. Інтенсивна криміналізація молодіжного середовища (розпочинаючи із шкільного), яке, потрапивши в систему взаємин «поруч, але не разом», стало агресивнішим порівняно з минулим «звичним» криміналітетом, руйнація якого спричинила вибух беззаконня (кредо «все дати життю» замінилося на «все взяти від життя»: хочеться мати все і одразу, причому часто неважливо – як).

10. Стабілізація домінантних особистісних якостей біполярного психологічного портрета корупціонера («інтелект – примітивізм»), наприклад:

- сприймання оточення через призму власних тривог, хвилювань, страхів, незадоволених потреб зрештою призводить до прагнення ввести в аналогічні стани своє оточення, а, значить, до потенційного чи реального конфліктного протистояння;
- створення особистісних труднощів іншим, оскільки це не дає їм «розслабитися» (залякування, погрози тощо);
- стимуляція до праці здебільшого через провину;
- конструювання професійної діяльності через протиставлення людей на основі їхніх прорахунків, а не успіху.

Висновки. Корупція – це системна суспільна проблема, яка маючи давні історико-соціальні витоки, небезпідставно претендує на «вічне існування». Вона завжди активно обговорюється у вузькому колі громадян або публічно.

Корупційна проблематика не може бути усунена чи локалізована в окремих сферах людської життєдіяльності, оскільки відображає суспільні глобальні процеси, – тобто масштабну морально-правову проблематику конкретного суспільства.

Подолання корупції – це прерогатива вільних, а не підневільних, громадян, які проживають і працюють за відсутності рольової професійної та особистісної тоталітарної залежності в індивідуальних («Я» – «Окремі громадяни») та групових соціальних системах («Я» – «Інші», «Я» – «Держава» тощо).

Література:

1. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / Василь Григорович Кремень. – [2-е вид.]. – К. : Тов. «Знання України», 2010. – 520 с.
2. Поліщук В.М. Психологія педагогічного повсякдення : реальність і міфи / Валерій Миколайович Поліщук. – Суми: Університетська книга, 2012. – 152 с.

Тези надійшли 5 квітня 2017 р.

Поліщук Світлана.

Психологічний супровід молодших школярів: з досвіду реалізації проекту

Анотація: Розглядаються особливості організації психологічного супроводу учнів молодшого шкільного віку як дієва форма психопрофілактики особистісних та соціальних форм деструктивності особистості в періоді дитинства.

Ключові слова: навчально-науковий проект, індивідуальні особливості, групова динаміка, діагностична робота, корекційно-розвивальні програми.

У 2012 році нами розпочато 4-річний навчально-науковий проект «Учні початкових класів на життєвому перехресті психологічної науки і практики педагогічної діяльності», спрямований на розвиток індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку, а також профілактику можливих особистісних та соціальних форм деструктивності у цьому віковому періоді.

Мета проекту: 1) сприяння максимальному розкриттю потенціалу дітей, врахування індивідуальних особливостей їх розвитку в навчально-виховному процесі; 2) розробка алгоритму співпраці вчителя і психолога як необхідної умови гармонійного розвитку учнів початкових класів, а також запобігання в них особистісних та соціальних форм деструктивності.

Відповідно до мети, завданнями проекту стали: 1) оптимізація форм і змісту навчання та виховання дітей; 2) активізація пізнавальної життєдіяльності дітей та прогнозування їх наступного розвитку; 3) психологічна просвіта педагогів і батьків.

На початковому етапі роботи важливо було правильно розподілити функціональні обов'язки задіяних до реалізації проекту осіб, зміст їхньої роботи, механізми, які будуть найбільш доречними у співпраці з дітьми та їхніми батьками.

Особливий інтерес становило визначення змісту кінцевих результатів роботи як наслідку довготривалої взаємодії чотирьох суб'єктів проекту: «психологів», «вчителів», «дітей», «батьків». Якщо зміст та механізми роботи учасників проекту ми розглядали як ближню перспективу взаємодії всіх сторін, то очікувані результати стали конкретизацією її (взаємодії) дальньої перспективи.

Умовами участі зацікавлених сторін у проекті визначено: 1. Забезпечення авторських прав розробників проекту. 2. Обмін досвідом з реалізації структурних компонентів проекту. 3. Зміни в структурі проекту можливі за згодою авторів.

Таким чином, упродовж 4 років розгорталася надзвичайно кропітка і цікава робота, пов'язана із практичним психолого-педагогічним супроводом психічного розвитку молодших школярів.

Особливу роль у цьому процесі відіграли студенти ГНПУ, які навчаються за спеціальністю «Практична психологія»: саме вони забезпечували безпосередню реалізацію всіх напрямків роботи з

дітьми. На момент залучення до проекту студенти вже мали досвід практичної роботи в дошкільних закладах та школах під час проходження активних психологічних практик.

Кожного року склад робочих груп децю оновлювався, але суттєвих змін у ньому не відбувалося. Від початку було створено кілька рівнів взаємодії: «психолог – вчитель», «психолог – студенти-психологи, студенти-магістранти», «вчитель – студенти-психологи, студенти-магістранти», «психолог – діти», «вчитель – учні класу (клас був задіяний у повному складі)», «студенти-психологи, студенти-магістранти – діти, залучені до участі в проекті», «вчитель – батьки», «психолог – батьки», «студенти, магістранти – батьки». Таким чином охоплювалася вся системна вертикаль.

Щодо кількісного складу студентських груп та особливості їх роботи в проекті, то до кожної з них входило від 3 до 5 студентів, які працювали над реалізацією змістових компонентів психологічного супроводу, зокрема:

- 1 клас – це психологічна готовність до навчання в школі; адаптація до школи; пізнавальна сфера; міжособистісні стосунки (формування учнівської групи);
- 2-й та 3 класи – пізнавальна сфера; міжособистісні стосунки; вивчення індивідуальних особливостей;
- 4 клас – пізнавальна сфера; міжособистісні стосунки; індивідуальні особливості; вікові новоутворення (рефлексія, внутрішній план дій, довільність поведінки та психічних процесів); рівні сформованості навчальних знань, вмінь, навичок.

На підготовчому етапі за кожним із напрямків були розроблені дослідницькі програми як обов'язковий компонент подальшого розгортання досліджень. Відповідно з ними (дослідницькими програмами), впродовж перших 2-3 місяців кожного навчального року здійснювалася діагностична робота, по завершенню якої учні розподілялися на підгрупи за пріоритетним напрямом необхідного корекційно-розвивального супроводу. Як правило, наповнюваність таких груп не перевищувала 6-8 осіб, що сприяло наданню максимальної уваги кожній дитині впродовж відведеного часу.

Зміст корекційно-розвивальних програм (до 12 занять) підбирався з методичної літератури або розроблявся учасниками реалізації проекту, виходячи з вікових особливостей дітей та їхніх індивідуальних особливостей.

Періодичність роботи у таких групах не перевищувала 2 разів на тиждень (як правило, вівторок і четвер) у другій половині дня, що було погоджено з батьками. Всі підгрупи працювали паралельно в різних приміщеннях, що дозволило чітко узгоджувати робочий графік усіх задіяних у проекті сторін.

По завершенню корекційно-розвивального етапу роботи проводилася підсумкова діагностика для вивчення динаміки показників розвитку класу і кожного учня. Отримані результати повідомлялися вчителю та батькам дітей, для чого планово проводилися індивідуальні консультації. Таким чином, наприкінці кожного навчального року всі задіяні у проекті сторони мали чітку

картину становлення психічного розвитку учнів, що дозволяло передбачати ближню та дальню перспективи їхнього розвитку.

Особливу роль у цьому процесі відіграє особистість вчителя: без його зацікавленості у розвитку класу та кожної дитини такий проект був неможливий. На жаль, лише меншість учителів є активі заторами цієї взаємодії, оскільки не остерігаються допускати у сферу своєї професійної діяльності «третіх осіб». Саме до них, як відкритих до співпраці, що розуміють її необхідність у сучасній школі, належить вчитель вищої категорії, вчитель-методист Валентина Миколаївна Терещенко (м. Глухів).

Висновки. Плановість та комплексність проведеної роботи сприяла тому, що на закінчення 4 класу не було жодної дитини, яка б потребувала корекції. Завдяки якісній співпраці трьох активних сторін («вчитель» – «батьки» – «психологи») вдалося ще раз довести об'єктивність вимоги сучасного суспільства щодо психологічного супроводу громадян упродовж всього життя з урахуванням закономірностей розвитку його етапів.

Тези надійшли 4 квітня 2017 р.

Попович Богдана, Алмаші Світлана. Причини та види подружніх конфліктів

Проблема подружніх конфліктів у молодій сім'ї на сьогодні є дуже актуальною, адже дослідження М.І. Алексєєвої, Т.В. Говорун, С.В. Дворняка, В.І. Зацепіна, Т.С. Кириленко, С.В. Ковальова, О.С. Кочаряна, М.М. Обозова дозволяють стверджувати про наявність кризи, в якій опинилась сьогодні молода сім'я як елемент соціальної системи суспільства. Ознаками такої кризи є: високий рівень незадоволеності подружнім життям, дисфункційний розвиток взаємин у шлюбі, конфліктність, стійка орієнтація подружжя на розлучення, на малодітну сім'ю, нездатність досягти злагоди, зростання кількості розлучень. Під цим кутом зору стає зрозумілим, що сім'я, особливо на початковій стадії її розвитку, потребує психологічної підтримки та допомоги.

Проблемою сімейних конфліктів займалися багато як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Методологічну основу наших теоретико-експериментальних пошуків склали дослідження Г.М. Андрєєвої, Ю.Е. Альошиної, Н.В. Грішиної, Е.Г. Ейдемільера, М.А. Іванової, С.В. Ковальова, С. Кратохвіла, Н. Пезешкіана, В.А. Сисенко, Т.М. Трапезнікової, Л.Б. Шнейдер, В.Р. Юстицькіса тощо. Попри досить значний обсяг теоретичної та прикладної розробки даної проблеми, вона і досі викликає гострі дискусії. У літературі немає єдиної думки щодо комплексного підходу до діагностики сімейних взаємин, недостатньо розроблені шляхи попередження та подолання виникнення протиріч у сім'ї. Значної уваги потребує теоретичне та експериментальне дослідження причин виникнення подружніх конфліктів у молодій сім'ї, яка легко піддається впливу різноманітних

зовнішніх і внутрішніх негативних чинників. Однак, не достатньо вивченим на даному етапі залишаються причини та види подружніх конфліктів. Що і стало перспективою нашого дослідження.

Значний вплив на імовірність виникнення подружніх конфліктів роблять зовнішні фактори: погіршення матеріального становища багатьох родин; надмірна зайнятість одного з подружжя (чи обох) на роботі; неможливість нормального працевлаштування одного з подружжя; тривала відсутність свого житла; відсутність можливості влаштувати дітей у дитячу установу й ін. До макрофакторів конфліктності подружжя відносять зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, а саме: ріст соціального відчуження; орієнтація на культ споживання; знецінення моральних цінностей, у тому числі традиційних норм сексуальної поведінки; зміна традиційного статусу жінки в родині (протилежними полюсами цієї зміни є повна економічна самостійність жінки і синдром домогосподарки); кризовий стан економіки, фінансів, соціальної сфери держави [3].

Справжні причини конфлікту важко виявити через різні психологічні моменти. По-перше, в будь-якому конфлікті раціональне начало, як правило, приховано за емоціями. По-друге, справжні причини конфлікту можуть бути надійно сховані і психологічно захищені в глибині підсвідомості і проявлятися на поверхні лише у вигляді прийнятних для Я-концепції мотивувань. По-третє, причини конфліктів можуть бути невловимими через так званий закон кругової каузальності (причинності) сімейних відносин, який проявляється і в подружніх конфліктах.

Ще одну цікаву точку зору на проблему джерел непорозумінь між подружжям висловлює В. А. Сисенко. На думку дослідника, причини всіх подружніх конфліктів можна об'єднати у три великі групи:

- Конфлікти на основі несправедливого розподілу праці. Головним у розподілі сімейних обов'язків є саме їх узгодженість, внаслідок чого і традиційна, і егалітарна модель сім'ї можуть бути досить прийнятними для сімейного благополуччя, якщо вони задовольняють обох партнерів. Якщо ж члени сім'ї по - своєму розуміють свої ролі і пред'являють один одному неузгодженні очікування і вимоги, сім'я, насамперед, є конфліктною.
- Конфлікти на основі незадоволеності певних потреб. Кожен партнер хоче задовольнити власні потреби у шлюбі. Водночас, партнери досить часто не знають справжніх потреб один одного, тому не задовольняють їх.
- Суперечки через недоліки у вихованні. Багато конфліктів у молодих сім'ях виникають через розбіжності у правилах сімейної поведінки, які партнери винесли із своїх батьківських сімей [4].

Крім того, виділяють чинники, що впливають на конфліктність подружніх стосунків. До них відносять кризові періоди в розвитку сім'ї [1]. Перший рік подружнього життя характеризується конфліктами адаптації один до одного, коли два «Я», стають одним «Ми». Відбувається еволюція почуттів, закоханість зникає і подружжя постає один перед одним такими, які вони є.

Другий кризовий період пов'язаний з появою дітей. Ще не стійка система «Ми» піддається серйозному випробуванню. В основі конфліктів в цей період лежить: можливі зіткнення поглядів подружжя і їх батьків на проблеми виховання дитини; втома дружини, пов'язана з доглядом за дитиною, може призвести до тимчасового зниження сексуальної активності; погіршення можливості професійного зростання подружжя.

Третій кризовий період збігається з середнім подружнім віком, який характеризується конфліктами одноманітності. В результаті багатократного повторення одних і тих самих вражень подружжя настає насичення одне одним.

Четвертий період конфліктності подружжя настає після 18-24 років сумісного життя. Його виникнення часто збігається з наближенням періоду інволюції, виникненням відчуття самотності, пов'язаної з уходом дітей, більш міцною емоційною залежністю дружини, її переживання з приводу можливого прагнення чоловіка сексуально проявити себе на стороні [1].

У соціальній психології в якості складових елементів конфлікту виділяється об'єктивна конфліктна ситуація, з одного боку, та її образи в учасників розбіжностей — з іншого. У зв'язку із цим американський психолог М. Дойч запропонував розглядати наступні види конфліктів:

- Справжній конфлікт, що існує об'єктивно й сприймається адекватно (дружина прагне використовувати вільну кімнату як комору, а чоловік — як фотолабораторію).
- Випадковий, або умовний, конфлікт, який легко може бути вирішений, хоча ще не усвідомлюється його учасниками (подружжя не зауважувало, що є ще площа).
- Зміщений конфлікт — коли за «явним» конфліктом ховається щось зовсім інше (сперечаючись через вільну кімнату, подружжя насправді конфліктувало через уявлення про роль дружини в сім'ї).
- Невірно приписаний конфлікт — коли, наприклад, дружина лає чоловіка за те, що він зробив, виконуючи її ж розпорядження, про які вона вже забула.
- Латентний (схований) конфлікт. Базується на неусвідомлюваному подружжям протиріччі, яке проте об'єктивно існує.
- Неправильний конфлікт, що існує тільки через сприйняття подружжя, без об'єктивних причин [2].

На конфліктність шлюбних стосунків впливають також мікро- і макрочинники. До мікрочинників належать погіршення матеріального становища багатьох родин; надмірна службова зайнятість одного з подружжя (обох); неможливість працевлаштування за бажанням одного з подружжя; тривала відсутність власного житла; відсутність можливості влаштувати дітей до дитячої установи та ін. До макрочинників слід віднести зростання соціального відчуження, зміст якого полягає у втраті людиною контролю за результатами своєї діяльності; орієнтація на культ споживання; девальвація моральних цінностей, у тому числі традиційних норм сексуальної поведінки;

зміна традиційного родинного статусу жінки (протилежними полюсами цієї зміни є повна економічна самостійність жінки і синдром домогосподарки) [5].

Отже, важливою причиною конфліктних ситуацій у родині є відсутність сприятливої психологічної атмосфери, яка б забезпечувала реалізацію емоційних потреб особистості, зокрема у знятті напруження, викликаного навчанням, працею, вирішенням проблем, забезпеченні взаєморозуміння, взаємної допомоги та підтримки. Тоді сім'я, не справляючись із реалізацією своєї рекреаційної та психотерапевтичної функції, у свою чергу, стає джерелом додаткового психічного напруження, травмуючим чинником життєдіяльності особистості. Якщо серед членів сім'ї є конфліктна особистість, то зрозуміло, що досягти сприятливої атмосфери, сімейної злагоди шляхом урегулювання конфлікту буде надзвичайно важко. На кожному етапі розвитку сім'ї як соціальної системи домінують різні види сімейних проблем, які генерують суперечності та конфлікти. Групу високого ризику становлять молоді сім'ї, які переживають процес формування спільних норм, поглядів і цінностей, який сам по собі є нелегким, тим більше в сучасних складних соціально-економічних умовах, а тому характеризується високим рівнем конфліктності. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в емпіричному дослідженні психологічних аспектів конфліктності подружжя.

Література:

1. Андреева Т.В. Психология современной семьи. Монография. / Т.В. Андреева – СПб.: Речь, 2005. – 436 с.
2. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб: Питер, 2012. – 464с.
3. Дружинін В.М. Психологія сім'ї. / В.М. Дружинін - М.: КСП, 3 вид. 2008.
4. Сисенко В.А. Брачно-семейная адаптация, ее характер и содержание // Райгородский Д.Я. Психология семьи / Д.Я.Райгородский. – Самара: «БАХРАХ», 2007. - С. 245.
5. Поліщук В.М Психологія сім'ї / В.М. Поліщук, Н.М. Ільївна, С.А. Поліщук та ін.; - Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 239 с.

Тези надійшли 20 березня 2017 р.

Радчук Галина.

Орієнтири розбудови сучасної освіти з позиції синергетики

Сьогодні перед освітньою теорією і практикою ставиться важливе завдання – осмислити динамічні зміни в суспільстві, науці і культурі, зробити вибір щодо ціннісних орієнтирів розвитку та перетворення освітньої сфери. Справді, сьогодні, як ніколи, потрібен цілісний трансдисциплінарний погляд на освіту. Важливо враховувати динаміку і механізми самоорганізації суб'єктів освітнього простору, єдність навчання і виховання, освіту цілісної креативної особистості.

Синергетику визначають як науку, яка вивчає, пояснює, прогнозує процеси самоорганізації складних систем у їх русі від хаосу до порядку і від порядку до хаосу (В.Г.Буданов, С.М.Каган, О.М.Князева,

Г.Л.Тулъчинський та ін.). На відміну від усіх попередніх наукових картин саме у синергетичній картині світу вихідним пунктом є змінюваність, процесуальність, становлення нового цілого, – тобто, все те, що характеризує процеси самоорганізації, котрі відбуваються у нелінійних середовищах.

Синергетика особистості, комунікації, середовищних феноменів дозволяє інакше підійти до процесів становлення цілісної особистості. Відтак, синергетичний підхід до освіти може бути базовим для вирішення багатьох проблем. Розгляд освітнього процесу через призму синергетики привів до виникнення нової науки – педагогічної синергетики (А.Є.Балобанов, В.С.Кульневич, С.П.Курдюмов, В.С.Луцай, Л.О.Мікешина, Г.О.Нестеренко, О.Є.Остапчук, О.В.Плахотнік, І.П.Смирнов та ін.). Врахування синергетичного принципу самоорганізації відкритих систем розширює можливості аналізу моделювання освіти, створює найоптимальніші умови для її системного осмислення.

Таким чином, у контексті методології синергетичної парадигми центр дослідження і моделювання освітніх систем зміщується в сторону внутрішніх механізмів розвитку, іманентних для освітніх систем. Програма становлення й розвитку освітніх систем поряд із соціальною (зовнішньою) організацією передбачає внутрішні механізми, що здатні реагувати на набір флуктуацій, які виводять систему із рівноваги, на ту внутрішню умову акумулювання енергії, що й забезпечує освітнім системам здатність до розвитку, визначає стан-атрактор та підсумок самоорганізації системи. Саме ці потенції методології синергетичної парадигми, на нашу думку, дозволяють подолати основні суперечності усталених підходів, узгодивши їх в цілісне бачення шляхів вирішення проблем розвитку і трансформації системи освіти загалом та вищої освіти зокрема.

Окрім того, через призму синергетичного бачення розглядають сутність особистості, що включена в цілісну систему освіти. Особистість є складною, відкритою, дисипативною, нелінійною системою сутнісних сил, тому застосування принципів синергетики для дослідження її буття є цілком правомірним. При цьому найважливішими цінностями сучасної освіти виступають такі універсальні людські цінності, як свобода і творчість. Свобода, як можливість діяти при відсутності зовнішнього цілеспрямування, і творчість, як діяльність людини зі створення нових якостей, знань, смислів, стають базовими аксіологічними вимірами освіти.

Важливо підкреслити, що, з позиції теорії педагогічної синергетики, смисл і значення принципово не можуть бути повідомлені учневі (чи студентові) у готовому вигляді, дані ззовні, а вимагають внутрішньої самоорганізації. Саме знання не тотожне ні предмету, ні знаку, за допомогою якого позначається предмет. Це те, що притаманне переживанню, воно ідеальне і завжди є ставленням до предмету, але не є сам предмет.

Педагогічна синергетика актуалізує необхідність розробки нової парадигми освіти, яка дозволяє перейти від процесу наповнення учня певним мінімумом знань, засвоєння освітнього стандарту, до його

занурення у проблеми взаємостосунків людини з природою і суспільством.

Згідно з методологією синергетики, шлях пізнання повинен бути таким же відкритим. Інакше відтворення навчального предмету у свідомості людини буде спотвореним, збідненим, редукованим. Навчання – це не передача знань від однієї людини до іншої, це – нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого і опосередкованого синергійного зв'язку. У результаті виникає збагачене освітнє середовище з поліваріантним вибором, що живе за своїми синергетичними законами, законами самоорганізації і креативного динамічного хаосу, який породжує нові смисли, цінності та творчі імпульси. Свідомість, яка самоорганізується, при створенні сприятливих освітніх умов, володіє набагато більшим творчим потенціалом, ніж свідомість, яка формується «за необхідністю» стандартами, що задаються ззовні.

Особливого значення набувають указані вище тези для вирішення проблеми створення сприятливого освітнього середовища щодо становлення особистості, орієнтуючись не на жорстко визначену систему дій, а на гнучке зовнішнє ініціювання, котре виступає спонукою до внутрішнього розгортання сутнісних сил особистості через організацію розвивального простору, побудованого як діалогічна взаємодія усіх суб'єктів освітнього процесу.

Висновок. Проведений аналіз показує, що сучасна наука розглядає синергетику і як наукову парадигму, і як загальнонаукову теорію, і як конкретно-наукову теорію різних наук, у тому числі педагогіки та психології. Орієнтація на ідеї та принципи синергетики необхідна як атрибут нового способу мислення, постановки та розв'язання дослідницьких та практичних завдань при вивченні і перебудові складних динамічних процесів сучасної освіти.

Тези надійшли 9 березня 2017 року

Рашковська Ілона.

Професійне вигорання педагога та шляхи його подолання як важливий напрям роботи психолога в школі

Проблема стресів, пов'язаних з роботою, які призводять до професійного вигорання, професійної деформації спеціалістів є дуже актуальною в наш час. Розробку проблеми професійного вигорання знайшла знаходимо в роботах як зарубіжних так й вітчизняних психологів. Вивченням структури професійного вигорання займались у своїх Л.М. Карамушка, С.Д. Максименко, методи його діагностики виклали В.В. Бойко, Н.Є. Водоп'янова. Особливості саме професійного вигорання описують Г.І. Каплан, Г.Е. Робертс, В.Є. Семеніхіна, Б. Вайт, Р. Сміт. Професійний стрес, окремі вияви синдрому професійного

вигорання, його причини і наслідки у працівників освітніх організацій досліджувались такими зарубіжними та російськими вченими як: Б. Фарбер, Л.О. Китаєв-Смик та багато інших.

Зростання інтересу до професійних стресів останнім часом не випадково, тому що їхні негативні наслідки впливають не тільки на психічне і фізичне здоров'я окремого працівника, але і на організаційне середовище й ефективність організації в цілому. Професійний стрес – це багатоплановий феномен, сукупність фізіологічних і психологічних реакцій суб'єктів трудових відносин на складну професійну ситуацію [2]. Причинами професійного стресу може бути як професійне середовище, так й індивідуально - психологічні особливості працівника. Можна сказати, що професійний стрес є таким феноменом, який впливає на всі сфери життєдіяльності організації, а саме на фінансову і соціально-психологічну стабільність організації і стан її «людських ресурсів». Особливо яскраво вплив стресів проявляється у представників професії «людина – людина», зокрема, в педагогічній діяльності. Це й не дивно, бо перенасиченість її такими стресогенами, як: відповідальність за розвиток підростаючого покоління, активна міжособистісна взаємодія, підвищена емоційна напруженість, недостатня соціальна оцінка тощо. Одним із найважчих наслідків довготривалого професійного стресу і є синдром професійного вигорання[3].

Звичайно, в арсеналі психологів є безліч прийомів боротьби з стресом та професійним вигоранням. Питанням запобігання та подолання професійного стресу й вигорання останнім часом прилягають дещо більше уваги. Звичайно, зміст та обсяг психологічної допомоги в таких станах залежить від особливостей кожної конкретної людини й умов, в яких вона живе та працює. На ранніх етапах ефективним є застосування різних видів психологічного розвантаження: хобі, спорт, емоційне спілкування з літими, близькими людьми або домашніми тваринами, інколи просто прогулянки в парку, гаряча ванна й ароматерапія. На роботі можуть допомогти талісмани, фотографії тих, хто любий серцю, автотренінг, точковий самомасаж. Глибші ознаки вигорання часто можна подолати груповими формами психологічної та професійної допомоги, тренінгами спілкування.

Важливою формою роботи з педагогічними працівниками є систематичний виступ на семінарах – тренінгах, проведення зустрічей з психологом, з метою навчання прийомам та методам самопомоги при подібних станах, укріплення професійної самооцінки, гармонізації стосунків в педагогічних колективах.

Висновки. Групова та індивідуальна робота шкільного психолога з профілактики та подолання стресу та професійного вигорання є одним з основних напрямків його роботи на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Література:

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В.В. Бойко. – М.: Наука, 1996. – 154 с.

2. Водопьянова Н. Е. Противодействие синдрому выгорания в контексте ресурсной концепции человека // Вестн. С.-Петерб. ун-та. Сер.12. – 2009. – Вып.1. – С. 75-86.
3. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования / Р. Лазарус // Эмоциональный стресс / Под ред. Л. Леви. – Л.: Медицина, 1970. – С. 178-208.
4. Леонова А.Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса / А.Б. Леонова // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2001.– №11.– С. 2-16.
5. Малец Л. Внимание «выгорание» / Л. Малец // Персонал. – 2000. – №2. – С. 99-102.

Тези надійшли 10 березня 2017 р.

Романець Зоя. Екзистенційно-психологічні фактори релігійного сектантства

На думку відомого психотерапевта, психолога і філософа сучасності Ірвіна Ялома, уся психологічна проблематика, з якою звертаються люди по психотерапевтичну допомогу зводиться до чотирьох даностей буття: 1) свідомість кінцевості життя – страх смерті; 2) відсутність загального єдино правильного розуміння кінцевої мети життя і сенсу життя; 3) екзистенційна самотність; 4) проблема відповідальності за те, що відбувається у житті людини.

Ідеться про те, що для психіки людини розв'язання зазначених проблем виходить за межі її функціональних можливостей. Так, наприклад, основною функцією психіки є забезпечення виживання людини(живої істоти). Через наявність свідомості кінцевості життя, кожна людина знає, що її психіка не справиться з завданням забезпечення виживання у певний момент часу. Зазначений фактор впливає на структурування поведінки людини протягом життя, хоча, у тлумаченні мотивації людини не раз випускається з виду. Слід значити наявність суперечності між основною, базисною функцією психіки – забезпечувати виживання і тим, що в реальності вона з цим завданням, в кінцевому рахунку, справитись не зможе.

Стосовно другої даності буття щодо відсутності єдиного несуперечливого знання істини про мету і сенс життя, знову спливає протиріччя між характеристикою психіки як цільової системи і відсутності у свідомості людини знань (програми) щодо кінцевої мети функціонування психіки. Адже, через наявність свідомості кожна жива людина повинна приймати рішення щодо напряму власної активності практично у кожному мить свого життя, водночас, не маючи однозначних знань про кінцеву мету. Виникає питання, чи впливає наявність зазначеної суперечності на структурування активності людини, відповідь на яке виражається вочевидь у міркуваннях про, принаймні, переживання тягару життя і переживання екзистенційної тривоги через невизначеність у виборі стратегії життя.

Щодо третьої даності буття, визначеної Ірвіном Яломом як екзистенційна самотність, вона, на мою думку, взагалі погано усвідомлюється і вербалізується, оскільки відображається надто

пекельними переживаннями, наближеними до переживання страху смерті, і тому, частіше за все, одразу скеровує поведінку людини у напрямку її усунення, що, у своєму граничному вираженні приводить людину у протилежний полюс – повне злиття з кимсь, з чимсь, що, у свою чергу, також виражається переживаннями, наближеними до переживання страху смерті через повне розчинення, втрати відчуття власного Я.

Слід зазначити, що перебіг життя людини, загалом відбувається у динаміці подібних переживань як рух між двома полярностями «самотність – злиття» у пошуках точки їх оптимального співвідношення, що також, виснажує людину і створює переживання тягару існування.

Четверта даність буття щодо відповідальності за своє життя, свій вибір також ставить людину у позицію вибору між екстернальністю і інтернальністю в контексті світоглядного усвідомлення сутності життєвих реалій, а також – в контексті ситуативних виборів у різні конкретні моменти життя, пов'язані із прийняттям рішень, а відтак із взяттям на себе усвідомлюваної чи неусвідомлюваної відповідальності за управління власним життям і життям оточуючих. Наявність свідомості із її здатністю відображати майбутнє і минуле, а, відтак, - наслідки власних рішень і дій також призводить до значних переживань тривоги і тягару існування, і усвідомлену або неусвідомлювану потребу позбавитись надмірного тиску відповідальності.

Розглядаючи кожен з даностей буття, з якими стикаються усі люди без винятку, що супроводжується пекельними переживаннями, страху, тривоги, важкості, безвиході, безпорадності тощо вочевидь постає розуміння потреби уникнути, позбавитись, компенсувати нездоланні суперечності і обмеження психіки у її адаптаційних можливостях.

Щодо пошуку відповіді на питання про легкість заманювання і попадання у тенети сект різних людей, особливо молоді, слід відзначити той факт., що методи і способи залучення людей в секти пов'язаний із розв'язанням практично усіх екзистенційних проблем, пов'язаних із невизначеністю, самотністю, проблемою вибору і проблемою відповідальності за нього, а відтак – з усуненням тривоги невизначеності щодо сенсу і мети життя, страху самотності, відчуженості, тягару відповідальності за своє життя і життя інших загалом. Важливо зазначити, що у сьогоденні нашого суспільства з його соціально-політичною, соціально-економічною, ідеологічною нестабільністю і невизначеністю, підвищується рівень гостроти переживань усіх екзистенційних даностей буття.

Видається доцільним, конкретизувати, як саме, задовольняються потреби людини у зниженні негативних переживань даностей буття у різного роду сектах і окультних організаціях. Кожна секта як правило, має свою ідеологію, філософію, доктрину щодо сенсу і мети життя, способів досягнення цієї мети, і носієм цієї філософії, ідеології є її очільник, гуру. Він «знає» відповіді на усі питання, може зняти будь-які суперечності, що виникають у свідомості членів секти, яким

залишається лише вивчити і дотримуватись філософії свого гуру. Кожна людина на певному етапі свого життя замислюється над питанням сенсу і змісту життя, а молода людина як правило наполегливо шукає відповіді на ці питання, прагне зняти напруженість, яка досягає значного рівня саме у мислячих, допитливих, духовних людей, і не раз – «знаходять» їх у філософії сект з їх вченням.

Що стосується страху смерті, як правило у доктринах секти завжди є певні моделі щодо життя і смерті, які покликані зняти базисний страх смерті і показати перспективу життя після смерті або сенс ним жертвувати тощо. Звичайно ж, стосунки у секті є тісними, близькими, що дозволяє переживати свою пов'язаність з іншими, свою потрібність, а не самотність і відчуженість – як це буває у житті.

У секті для людини знімається проблема невизначеності щодо сенсу і мети життя, також знижується тягар відповідальності за власне життя, оскільки за усе відповідає її наставник, гуру. Він відповідає за поведінку, світогляд, переживання своїх прихожан.

Небезпека для особистості в секті полягає в тому, що шукаючи зв'язку з іншими, близькості розуміння і визначеності вона отримує перехід останньої у тотальний контроль за усіма сферами життєдіяльності як зовнішніми, поведінковими, так і внутрішніми, - думками, почуттями, потребами і мотивами, світоглядом загалом. Людина набуває стану зазомбованості, а відтак, втрачає свої зв'язки з рідними і близькими, оскільки стає недоступною для спілкування, обміну думками, почуттями тощо. Іноді, сама особистість починає відчувати себе як жертва насильства, зокрема, психологічного насильства, і у неї виникає потреба звільнитись від впливу секти, однак це скоріше за все, є проблематичним, вимагає надто великих зусиль збоку багатьох зацікавлених осіб.

Висновки. Видається доцільним показати здоровий полюс у прагненні подолати суперечності і труднощі даностей буття. Так, молодим людям важливо навчитися приймати певну міру невизначеності у житті, іншими словами, навчитися жити з невизначеністю, оскільки реально немає єдиної істини щодо сенсу життя. Кожній людині необхідно формувати власний сенс життя і мету життя, зосереджувати зусилля на власних життєвих планах, побудові перспектив власного життя виявляти власну доцільну активність. Щодо інших даностей буття, важливо усвідомлено шукати оптимальні точки у співвідношенні полярних позицій «Я-Ми», « Я відповідаю – обставини та інші люди відповідають», усвідомлювати відносність багатьох реалій життя їх динамічну мінливу природу.

Література:

1. Ялом И Экзистенциальная психотерапия./Пер с англ.Г.С. Дробиной.- М.: Независимая фирма «Класс», 1999. - 576 с.
2. Комаренко Т.О. Духобори, духоборці // Енциклопедія історії України : у 10 т. / . — К. : Наук. думка, 2004. — Т. 2 — 503 с.
3. Крилов М.В. Духобори // Енциклопедія сучасної України : у 30 т.; — К., 2003–2016. — Т. 4 — 520 с.

Тези надійшли 4 квітня 2017 р.

Рутар Степан.

Проблеми деолігархізації в Україні

В українській філософській та політологічній літературі питання деолігархізації не знайшли достатнього обґрунтування, на підставі якого можна виробити стратегію інституційних змін. Часто цей процес розглядається як усунення великого бізнесу (олігархії) від впливу на процеси ухвалення політичних рішень. Такий підхід не дозволяє чітко визначити стратегічні пріоритети демонтажу олігархату, оскільки передбачає ототожнення олігархії як політичного класу із інституційною системою. З цією метою необхідно розмежувати два поняття «олігархат» і «олігархія».

Олігархат екстрактивна (визискуюча) інституційна політична система, яка ґрунтується на формальних (юридичних) і неформальних (політичних практиках), що дозволяє політичній еліті з допомогою легальних преференцій і політичної корупції казково збагачуватися, здобувати і отримувати політичну владу. Природа олігархату виражена у таких атрибутах, як:

- монополія президентської влади;
- відсутність обмежень (насамперед, конституційних) у вигляді збалансованих повноважень та ефективного механізму стримувань і противаг для політичної еліти;
- поєднання політики і великого бізнесу за принципом «гроші-влада-гроші»;
- контроль політичної еліти над адміністративними, правоохоронними та правозахисними інститутами;
- фінансова залежність від політичної влади всієї соціальної сфери (освіти, системи охорони здоров'я, пенсійного забезпечення);
- наявність широкої мережі патронатно-клієнтських відносин, що ставить успіх людини не від результатів її праці, а владного статусу патрона;
- тіньовий ринок посад.

Олігархію слід розуміти як керівну політичну верхівку, яка має доступ до ухвалення політичних рішень на користь задоволення своїх приватних інтересів. До складу олігархії можна віднести вищі посадові особи державної, регіональної та місцевої влади, а також тих представників великого бізнесу, які фінансують провладні політичні партії. Олігархію можна класифікувати на: національну, регіональну, місцеву - за рівнями влади; провладну та опозиційну - за рівнем доступу до ухвалення політичних рішень; фінансову, торгівельну, виробничу – за секторами економіки.

Джерелами виникнення олігархату в Україні слід вважати: слабку антикомуністичну опозицію, яка виявилась неспроможною запропонувати суспільству реформаторську стратегію змін; потужні природні та індустріальні ресурси, що дало можливість комуністичній номенклатурі шляхом часткової лібералізації та фінансової стабілізації, інсайдерської приватизації здобути фінансову могутність.

Після Революції гідності та російсько-української війни на Донбасі

склалися сприятливі умови (або критичний збіг обставин, за Д. Аджемоглу) для демонтажу політичної системи олігархату. Цей критичний збіг обставин виявився у тому, що, з одного боку, революція призупинила процес євразійської інтеграції як необхідної умови збереження цього ладу шляхом консолідованого авторитаризму в рамках союзу авторитарно олігархічних держав, з іншого - істотно послабила фінансову могутність олігархії. Саме остання обставина ставить постмайданівську правлячу політичну еліту в залежність від країн Заходу, які в обмін на фінансову допомогу спонукають її до проведення соціально-економічних реформ. Якщо до цього додати тиск громадськості (особливо експертного середовища), то цій еліті вдалося зробити ряд вагомих кроків на шляху проведення таких реформ як антикорупційної, судової та правоохоронної. Однак, ці реформи швидше за все можна вважати частковими. Україні для подолання глибокої кризи необхідно проводити швидкі, радикальні та системні реформи (подібні до тих, що проводилися в Грузії за президенства М. Саакашвілі).

З метою пришвидшення реформ необхідно радикально змінити політичну еліту. Така зміна можлива в першу чергу за умови реформування виборчих інститутів. Йдеться про запровадження пропорційної системи з відкритими регіональними списками, спеціальної перевірки кандидатів в депутати на предмет доброчесності та відповідності люстраційним критеріям, а також жорстких правил юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Наступним важливим кроком на шляху демонтажу олігархату має бути ухвалення нової конституції конституційними зборами (конститувантою). Нова конституція має закріпити:

- конституційну відповідальність вищих посадових осіб держави (президента, прем'єр-міністра, міністрів, віце-прем'єрів) у вигляді здійснення процедури імпичменту, в рамках якої парламент абсолютною більшістю голосів депутатів виносить обвинувачення, а рішення про дострокове припинення їх повноважень ухвалює КСУ;
- кримінальну відповідальність за узурпацію влади здійснену шляхом насильного захоплення політико-владних інститутів, ухвалення Конституції у неконституційний спосіб та фальсифікацію виборів;
- принцип норму, згідно якої порушення законів і підзаконних актів є основною підставою для звільнення будь-якого посадовця;
- публічний доступ до всіх державних реєстрів (за винятком інформації, яка складає державну та комерційну тайни);
- рівний доступ до всіх державних, регіональних та місцевих посад шляхом забезпечення відкритих та прозорих конкурсів із використанням спеціалізованого комп'ютерного тестування у сфері підбору, призначення та переатестації кадрів;
- заборону на всі привілеї і пільги, пов'язані із виконанням депутатських повноважень та повноважень публічної адміністрації.

Таким чином, найбільш стратегічним пріоритетом деолігархізації має стати радикальна зміна виборчих інститутів для масштабного

оновлення політичної еліти і запровадження інституційного фундаменту демократичної політичної моделі шляхом ухвалення нової конституції.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Савка Ірина.

Психотерапія посттравматичних розладів

Психотравмуючі події супроводжують людину все життя. Тому небезпека посттравматичних розладів існує завжди. Проте в умовах війни, у яких зараз перебуває Україна, різко зростає ймовірність посттравматичних розладів серед різних категорій населення. Як показує досвід інших країн, що вели військові дії, зокрема досвід США у період війни у В'єтнамі та сучасний досвід Ізраїлю, практично всі воїни, що приймали участь у активних бойових діях, потребують тої чи іншої психологічної реабілітації на предмет посттравматичних розладів різної тяжкості. Чинником високої травматизації мирного населення в умовах воєнних дій є як перебування у зоні воєнних дій так і вимушене переселення з рідних місць і адаптація до життя переселенців. Тому на сьогодні психологічна допомога по подоланню психотравматичних розладів в Україні набуває особливої актуальності. Разом із тим, держава не надає можливості професійним психологам та психотерапевтам масового безоплатного проходження підвищення кваліфікації по подоланню психологічних травм. За таких умов єдиним виходом є обмін досвідом стосовно невдач та успіхів на цій ниві.

Вперше до мене почали звертатися клієнти з масовими посттравматичними розладами після трагедії на Скви́лівському летовищі 22 липня 2002 року під час авіашоу. Тоді я мала тісні контакти із польськими колегами, які проводили реабілітацію поліцейських, котрим доводилося повідомляти про загибель близьких родичам. В Польщі було прийнято застосовувати з цією метою процедуру дебріфінгу, що є процедурою, котра проводиться одразу ж після переживання травматичної події з метою запобігання негативних наслідків. Метод описаний вперше Мітчелом як дебріфінг стресу критичного інциденту (ДСКІ) у 1983 році. Процедура складається із 7 етапів. На першому етапі учасникам пояснюють мету і задачі дебріфінгу, його суть, а також даються ввідні настанови. На другому етапі опису пропонується описати те що з учасниками сталося, якщо в ході опису виникають емоції, то їх вираження спонукається, проте детальний аналіз емоційних станів на цій фазі не проводиться. На наступному етапі аналізу розглядаються думки учасників під час інциденту. На етапі аналізу реакцій основний фокус зосереджується на емоціях, що переживаються у зв'язку з пережитими подіями. Задачею етапу симптомів є переміщення чисто емоційного реагування на когнітивне осмислення, обговорюються пов'язані з травмою симптоми. На етапі навчання

керівник розповідає про типові посттравматичні симптоми та стратегії подолання стресу. На контрольному етапі обговорюються досягнуті результати, задаються запитання [3, с т.56-57]. Передбачалися як індивідуальна та групова форми проведення дебріфінгу. Подібну технологію надання допомоги при постстресових розладах часто пропонують в Україні до сьогодні, причому я зустрічала в телевізійних токшоу рекомендації навчати дебріфінгу офіцерів.

Мені тоді скинули велику кількість матеріалів про психологічний дебріфінг (ПД), проте польські колеги стосовно ефективності цієї процедури висловлювалися доволі стримано, не пояснюючи чому. З часом і я помітила, що ця процедура підходить не всім, а у деякого відмічалось суттєве погіршення. Після проведення дебріфінгу деякими моїми колегами виникали проблеми аж до дисоціативних симптомів, що нагадували психотичну фуґу. З подібними ефектами мені доводилося мати справу коли в моїй приватній практиці я надавала допомогу клієнтам пожежникам та працівникам МЧС, яких зобов'язували проходити процедуру ПД на роботі. Крім того вони відчували стигматизацію в колективі, коли проявляли нестандартні емоції а процесі цієї процедури.

Керівництво з ефективною терапії посттравматичних стресових розладів спеціальної комісії організованої Радою директорів Міжнародного товариства по дослідженню травматичного стресу, яке базується на аналізі результатів досліджень ефективності психотерапії дорослих, підлітків та дітей, що страждали на ПТСР констатує, що: «...інтенсивні повторні переживання травми під час ПД можуть призводити до ре травматизації при відсутності достатньої кількості часу на допомогу при оволодінні стресом, що виявляється у підсиленні симптоматики. ... їх мають проводити досвідчені добре навчені спеціалісти; ці заходи не повинні бути обов'язковими, їх потенціальних учасників необхідно попередньо клінічно обстежувати. ПД мусить супроводжуватися точною та об'єктивною оціночною процедурою. ... одноразове застосування методу ПД для індивідів, які пережили травму, не запобігає негативних психологічних наслідків травматизації, хоча хоча ставлення багатьох учасників до цього методу позитивне» [3, ст. 379]. Автори проте зазначають, що це не заперечує використання даного методу в межах комплексних програм по реабілітації при проведенні його досвідченими спеціалістами.

З іншого боку, як впливає з опису методу, ПД можна віднести до методів так званої «вскриваючої» психотерапії травм, ефективність якої оцінювалася в 12 дослідженнях серед яких 8 відповідають кращим стандартам досліджень клінічних результатів. Тому ті ж автори приходять до висновку, що «ефективність ВТ вважається дуже високою» [3, ст. 382], «...висновки щодо ефективності ВТ доволі переконливі, «жодний із інших напрямків не має таких переконливих підстав для використання в терапії ПТСР» [3, ст.. 283].

У висновках комісії також зазначається, що метод систематичної десенсибілізації не є ефективним, так як «...релаксація під час повторного переживання травми не підвищує ефективності терапії» [3, ст. 386], як показують дослідження, релаксація при проведенні

тренінгу управління стресом (ТУС) «...може призводити до індукування тривоги» [3, ст. 386], когнітивно-процесуальна терапія (КПТ) була розроблена спеціально для тих, хто переніс насилля і «не підходить для лікування травм, викликаних іншими травмами» [3, ст. 387], біологічний зворотній зв'язок (БЗЗ) «неефективний в лікуванні ПТСР» [3, ст. 387], релаксація як окремий вид психологічної допомоги «може приводити деяких клієнтів до індукування тривоги..., проте дає невеликий позитивний ефект в роботі з симптоматикою фізіологічного збудження. В цілому релаксація не рекомендується для терапії ПТСР» [3, ст.387], тренінг асертивності (ТА) «може розглядатися лише як компонент терапії, а не окремий терапевтичний підхід» [3, ст.387]. Натомість когнітивна психотерапія (КТ) «показана при ПТСР. Проте ...необхідно включати в КТ елементи вскриваючої терапії» [3, ст. 387].

Власне сучасна когнітивно-поведінкова психотерапія (КПТ) включає поєднує КТ і елементи поведінкових експериментів та тренінгів, зокрема техніку «вскриваючої» терапії, яка називається експозицією до травми. Проте в одній із найсучасніших монографій з основ травмофокусованої терапії Джона Брієра тв. Кетрін Скотт вводиться поняття «терапевтичного вікна». Втручання в межах терапевтичного вікна забезпечує рівень напруги на стільки, щоб забезпечити лікування, проте не перевищує рівня актуальної переносимості клієнта. Це дозволяє титрувати напругу до тої міри поки це можливе для клієнта та терапевта. Для цього проводять попереднє діагностування за допомогою заповнення стандартизованих анкет, психоедукацію, когнітивні інтервенції, емоційне опрацювання, посилення ідентичності та покращення міжособистісного функціонування, майндфулнес і тільки тоді приступають до експозиції з травматичним досвідом, часто починаючи, а інколи і залишаючись на рівні титрованої експозиції. Крім того наголошується на тому, що ніколи не варто спонувати клієнта одразу говорити про емоції в процесі травматичного досвіду, а необхідно спочатку зосередитися на тому, що клієнт переживає в цей момент. Тоді опрацювання травматичного досвіду дійсно є максимально ефективним при достатній екологічності [1].

Цікавими з точки зору вище зазначеного є і ідеї феноменологічної психотерапії взагалі, так і при роботі з травмою, зокрема філософія гештальт-терапії. В гештальт-терапії найбільше наголошується не тільки на індивідуальному підході, а і на стані клієнта «тут і тепер», не можна «тягнути» клієнта а в напрямку такого щастя, як його розуміє терапевт на підставі будь-яких теорій, а на кожній сесії, спираючись на актуальний стан клієнта, визначати актуальну для нього фігуру для психотерапевтичного втручання.

Отже можна прийти до висновку, що робота з психотерапевтичним досвідом клієнта має проводитись досвідченими професіоналами, які пройшли спеціальну перепідготовку по роботі з травмами та необхідно, щоб державна політика з національної безпеки включала кошти та заходи по проведенню такої перепідготовки і профілактики ПТСР серед воїнів АТО й мирного населення.

Література:

1. Брієр Д. Скотт К. Основи травмофокусованої терапії. — Львів: Свічадо, 2015 — 448 с.
2. Погодин И. А. Психическая травма и переживание: Кризисная гештальт-терапия. Сб статей / И. А. Погодин . — Минск: «Бизнесофест», 2008. — 108 с.
3. Эффективная терапия посттравматического стрессового расстройства / Под. ред. Эдны Фoa, Терренса М. Кина, Метью Фридмана. — М.: «Когито-Центр», 2005. — 467 с. (Клиническая психология).

Тези надійшли 3 квітня 2017 р.

Сватюк Оксана, Живко Зінаїда. Зростання ролі психологічної безпеки у соціальній сфері системи

Зростання потреб у психологічній безпеці суспільних благ, що безпосередньо створюються у соціально-психологічній сфері, формується на економічній основі системи. Чим більше насичуються потреби у матеріальних благах, тим повніше попит переміщується на соціальні та культурні блага.

Оптимальне поєднання економічної безпеки та соціально-психологічної сфери дає змогу забезпечувати відповідність між матеріальним добробутом і духовним розвитком особистості. Саме ці питання визначають зростання впливу та активну позицію психологічної безпеки на соціальну сферу системи.

Соціально-психологічна сфера є нематеріальним виробництвом (послугою) що відіграє величезну роль у розвитку працівника, його розумових і фізичних здібностей, професійних знань, підвищенні освітнього і культурного рівня, зміцненні фізичного здоров'я і етичного виховання. Соціально-психологічна безпека у соціальній сфері системи присутня у формі досягнень науки і техніки, управління, духовних цінностей і культури організації.

Соціально-психологічна безпека у соціальній сфері системи регулює відносини і взаємодію індивідів, соціальних груп, спільнот, що мають різне соціально-економічне становище у суспільстві. Усе це переконливо свідчить про те, що праця у соціально-психологічній сфері є продуктивною, суспільно необхідною і корисною. Вона рівнозначна праці у економічній сфері, а її недооцінювання призводить до відставання розвитку виробництва.

На межі економічної безпеки та соціально-психологічної сфери внаслідок їхньої взаємодії виникають ринкові процеси, а їхнім ядром і суб'єктом є: а) особистість, що взаємопов'язана із системою ринкових, економічних і соціально-психологічних відносин (її діяльність щодо виробництва, розподілу, обміну матеріальних цінностей); б) особистість як елемент соціально-психологічних спільнот (професійних, демографічних, територіальних, етнічних); в) міжгрупові соціально-психологічні взаємодії [1].

Соціально-психологічна сфера характеризується: різним відношенням до власності (підприємці та наймані працівники), до

організації праці (керівники та підлеглі), до джерел доходів (прибуток, заробітна плата, гонорар, пенсія); різним рівнем доходів (багаті, бідні, злиденні). Соціально-психологічна безпека у соціальній сфері системи охоплює такі галузі: охорона здоров'я і фізична культура, дошкільна, молодша, загальна, середня, спеціальна середня, професійно-технічна, вища освіта, система підвищення кваліфікації тощо, житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт і зв'язок, побутове обслуговування, культура мистецтво, ринок праці, ринок послуг, ринок науково-технічних розробок та інформації. Праця пов'язана із обслуговуванням і задоволенням потреб у цих галузях може включатися до соціально-психологічної сфери (роздрібна торгівля товарами першої необхідності, масове харчування).

Праця як свідомо і доцільна діяльність людей, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей. Соціально-психологічна діяльність є проявом активності стосовно навколишнього світу. Її притаманний свідомий характер, бо її суб'єктом може бути лише людина, а об'єктом є елементи навколишнього світу. Найважливішим видом соціально-психологічної психологічної безпеки у будь-якій соціальній сфері системи є діяльність особистості. Розуміння діяльності базується на: визнанні її матеріальних результатів; на знаннях, як результаті творчої діяльності; послугах, як результату нематеріального виробництва.

Соціально-психологічні функції праці: а) створення споживчих вартостей, матеріальних і моральних цінностей, необхідних для задоволення людських потреб; підвищення матеріального і культурного життя населення; підвищення загальноосвітнього і професійного життя населення; територіальний і галузевий розподіл трудового потенціалу; б) формування системи соціально-психологічної діяльності (дотримання трудової дисципліни, відповідальність за якість і своєчасність); в) синтез чинників соціального, економічного і суто психологічного характеру, що обумовлює важливість на практиці роботи сучасних підприємств [2].

Загроза втратити місце праці на особистому рівні безпеки сприймається неоднозначно, що істотно впливає на психологію людини відмінностями і оцінюється явищами професійно та віковими особливостями.

Висновки. Усе це свідчить, що у сфері психологічної безпеки взаємодіють не одномірні економічні індивіди, а соціально і психологічно багатогранні особистості, які поєднують у собі етнічні, політичні, культурні та інші аспекти, що виявляються у раціональній та ірраціональній поведінці. Процеси, які є ядром безпеки економічної системи, функціонують у багатьох підсистемах суспільства – політичній, соціокультурній, соціально-психологічній, сімейно-побутовій.

Отже, поглиблення взаємодії економічної і соціально-психологічної сфер призводить до їх взаємозалежності та підвищення їхньої ефективності.

Література:

1. Городяненко Р.В. Основи економіки. / Р.В. Городяненко К.: Академія. http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/716/Sociologiya_-_Gorodyanenko.pdf
2. Основи економіки праці : Навч. посіб. для студ. екон. спец. / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. - 2-е вид., стер. - К. : Знання-Прес, 2001. - 314 с.
3. Сватюк О.Р. Соціологія ринку. Конспект лекцій. /О. Сватюк. Л.: ЛКА, 2006.- 160 с.

Тези надійшли 22 березня 2017 р.

Семенів Наталія.

Міжетнічні взаємини і національна безпека: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

У сучасному світі міжетнічні та міжконфесійні відносини стають вектором визначення ступеня стабільності і розвитку держав і народів. Нове століття почало стрімко вибудовувати нові сценарії розвитку соціальних процесів.

В останні роки в багатьох країнах спостерігається зростання екстремістських та радикальних настроїв серед населення, викликаних етнічними та міграційними процесами, відбувається радикалізація суспільних відносин, частішають випадки проявів екстремізму з резонансними громадськими наслідками. Конфлікти в різних країнах світу із застосуванням насильства, організовані виступи фанатів від спорту та релігії, криваві етнічні та релігійні сутички є яскравим підтвердженням того. Все це підняло проблему профілактики міжетнічних та міжконфесійних відносин на рівень пріоритетного напрямку державної політики.

Світовий досвід показує, що вирішення національних проблем дуже складний, довгостроковий і творчий процес, що вимагає в першу чергу, наявності відповідних кваліфікованих, компетентних кадрів. У цьому відношенні особливий інтерес представляють дослідження, методичні розробки та освітні програми в галузі підготовки фахівців у сфері національної етнополітики та міжетнічних відносин.

В умовах відсутності системи превентивного попередження міжетнічної напруженості і конфліктності, будь-які потенційні конфлікти і напруженості в міжетнічній сфері будуть зведені до етнополітичного характеру. При цьому існує ймовірність того, що будь-яка потенційна напруженість у взаєминах між етнічними групами матиме місце на ґрунті ускладнення соціально-економічної ситуації в прикордонних регіонах, регіонах з складним економічним становищем, які стали місцем активної зовнішньої та трудової міграції.

Провідна роль в проведенні будь-якого виду державної політики належить інституту державної влади, діяльність якого можна розглядати і в якості основного механізму здійснення профілактики екстремізму на міжетнічному та релігійному ґрунті.

Взаємодія держави з громадськими об'єднаннями та організаціями також може здійснювати позитивний вплив на розвиток

міжетнічних і міжрелігійних відносин.

До числа основних механізмів державної політики в сфері міжетнічних і міжрелігійних відносин з метою зміцнення національної безпеки, відносяться наступні:

- концептуалізація державної політики. У концепції розвитку громадянського суспільства в Україні визначаються масштабні проблеми в суспільстві, викладаються погляди вищого керівництва на проведену ними політику щодо вирішення цих проблем. Концептуальні положення є керівництвом до дії для органів законодавчої, виконавчої та судової влади на всіх рівнях;
- формування і поширення ідей духовної єдності українського суспільства, міжнаціональної злагоди, культивування почуття патріотизму; поширення знань про історію та культуру етнічних груп, що проживають в Україні;
- збереження історичної спадщини та подальший розвиток національної самобутності і традицій взаємодії слов'янських, тюркських та інших етнічних груп України в рамках європейського національно-культурного простору, створення в суспільстві атмосфери поваги до їх культурних цінностей;
- забезпечення оптимальних умов для збереження і розвитку мов етнічних груп України, використання української мови як загальнодержавної;
- зміцнення і вдосконалення національної загальноосвітньої школи як інструменту збереження і розвитку культури кожної етнічної групи поряд з вихованням поваги до культури, історії, мови України, світових культурних цінностей;
- врахування взаємозв'язку національних звичаїв, традицій і обрядів з релігією, підтримка зусиль релігійних організацій у миротворчій діяльності.

Висновки. Органи державної влади в сфері національної безпеки покликані сприяти створенню правової бази міжетнічних взаємин в Україні, становленню і функціонуванню різних форм національно-культурної автономії на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, вирішення проблем різних національних спільнот, зокрема за допомогою надання гарантій національної рівноправності, задоволення інформаційних, культурно-освітніх та інших гуманітарних потреб і інтересів громадян, пов'язаних з їх національною належністю.

Література:

1. Авксентьев А.В., Авксентьев В.А. Этнические проблемы современности и культура межнационального общения / А. В. Авксентьев, В. А. Авксентьев – Ставрополь: Из-во государственного педагог. института, 2003. – 222 с.
2. Наулко В. І. Формування сучасного етнічного складу населення України // Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич та ін.; За ред. В. І. Наулка. — К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – 245 с.
3. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г.У. Солдатова. – М., 1998. – 386 с.

Тези надійшли 5 квітня 2017 р.

Сингаївська Ірина. Використання клубного формату для профілактики професійного вигорання викладачів ВНЗ

Професійна діяльність викладача вищого навчального закладу характеризується різноспрямованістю. Зазвичай цю діяльність називають науково-педагогічною, вказуючи на основне змістове навантаження, та водночас викладач може бути адміністратором, менеджером, громадським діячем тощо. Поєднання наукової та педагогічної діяльності вимагає від викладача високої дисциплінованості, зосередженості на багатовекторних завданнях, замотивованості до постійної роботи та здійснення наукового пошуку. Інші ж види діяльності додають навантаженості, вимагаючи постійного вдосконалення організаційних та комунікаційних здібностей викладача [2; 4].

За даними психологічних досліджень, педагогічна діяльність є однією з найбільш стресогенних видів діяльності, що може призводити до професійного вигорання [1]. В психологічній науці синдром професійного вигорання активно досліджується (вітчизняні вчені В. Бойко, Н. Водопр'янова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Л. Китаєв-Смик, Л. Малець, О. Марковець, Т. Мартинова, В. Орел, В. Павленко, Н. Самоукіна, Д. Трунов, Т. Форманюк; зарубіжні вчені Б. Вайт, С. Майер, Р. Сміт, Д. Спаньол, Р. Кепьюто, В. Шафуелі та ін.).

В ході нашого дослідження з проблеми розвитку професійної успішності викладачів вищого навчального закладу було зроблено висновок про актуальність створення професійної спільноти викладачів вищих навчальних закладів, які є успішними фахівцями чи прагнуть до успіху в особистісному та професійному розвитку, до кар'єрного зростання. Таким чином прийшла ідея створення Клубу, мета якого – нематеріальна мотивація викладачів, зокрема професорсько-викладацького складу Університету «КРОК»; підвищення їх професійного статусу, професійне та особистісне зростання; стимуляція їх фахових та кар'єрних досягнень; профілактика професійного вигорання та міжособистісних конфліктів [2; 3]. Було узгоджено загальну концепцію, стратегію розвитку за результатами здійсненого дослідження з уточнення потреб цільової аудиторії (викладачів Університету КРОК, викладачів інших ВНЗ, вчителів тощо) з метою конкретизації напрямів діяльності Клубу.

У березні 2015 року в Університеті «КРОК» було створено Клуб успішних викладачів «TeachWell». Наразі Клуб здійснює свою активну діяльність вже третій рік поспіль. Членами Клубу є викладачі Університету «КРОК» та інших вищих навчальних закладів. Асоційованими членами та учасниками заходів Клубу є викладачі різних навчально-виховних інституцій, педагоги та вчителі, тренери, коучі, слухачі магістратури та аспірантури педагогічних

спеціальностей тощо.

Основні напрямки діяльності Клубу:

- систематичне щомісячне проведення засідань клубу (3-4 години 1 раз в місяць), змістовне наповнення – майстер-класи, тренінги, ділові ігри тощо з тематики, що сприяє особистісному та професійному розвитку викладачів;
- проведення семінарів, тренінгів, інших видів професійного навчання;
- створення майданчика для розвитку та професійного вдосконалення всіх учасників Клубу, профілактики професійного вигорання, для успішного позиціонування та просування високопрофесійних викладачів;
- здійснення мозкових штурмів з розв'язання актуальних проблем, що виникають у викладачів вищої школи;
- проведення заходів, що об'єднують 2 мети – відпочинок та професійний розвиток: екскурсійні та освітні тури (по Україні та за рубіж), відвідання партнерських ВНЗ, обмін досвідом тощо;
- створення нових успішних для Університету «КРОК» проектів з участю окремих та всіх членів Клубу;
- співпраця з вищими навчальними закладами в Україні та інших країнах, проведення спільних засідань для розширення можливостей Клубу та Університету в цілому;
- створення та друк щоденника-«планувальника» викладача на рік.

Висновки. Завдяки діяльності Клубу викладачів ВНЗ здійснюється особистісне та професійне зростання, профілактика професійного вигорання. Дістали подальшого розвитку міжвузівська та міжнародна співпраця з метою підвищення іміджу викладачів ВНЗ, вдосконалення їх навчальної й наукової діяльності, зростання фахових та кар'єрних досягнень.

Література:

1. Карамушка Л. М. Проблема синдрому «професійного вигорання» в педагогічній діяльності в зарубіжній та вітчизняній психології / Л. М. Карамушка // Актуальні проблеми психології. Т. 1.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2002. – Ч. 5. – С. 210–217.
2. Сингаївська І. В. Аналіз рольових статусів викладача вищого навчального закладу / І. В. Сингаївська // Еволюція наукової думки в контексті європейського вибору України: матеріали Науково-практичної конференції молодих учених (Київ, 21 жовтня 2015 року) / К.: Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2015. – С. 237–238.
3. Сорока І. А. Практичні рекомендації щодо профілактики конфліктів у колективі організації / І. А. Сорока, І. В. Сингаївська // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди» – Додаток 2 до Вип. 35, том III (15): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К.: Гнозис, 2015. – С. 193–199.
4. Mayer D. Professional standards for teachers: A case study of professional learning / Mayer D., Mitchell J., Macdonald D., & Bell R. // Asia-Pacific Journal of Teacher Education. – 2005. – № 33 (2). – P. 159–179.

Тези надійшли 6 квітня 2017 р.

Сіткар Віктор.

Психологічна безпека особистості дитини крізь призму субкультури on-line спілкування

Можливості та перспективи сучасного суспільства в контексті проектування майбутнього з урахуванням трансформаційних змін, які відбуваються останнім часом, досить чітко виявляються у феномені дитинства, дитячій субкультурі. Саме в дитинстві закладаються основи багатьох явищ та процесів, які відбуватимуться в майбутньому. В сучасному світі з'явилися покоління дітей та молоді, сформованих жорсткою реальністю та новими адаптаційними механізмами й стратегіями. Це - так зване «Z-покоління».

Динамічний характер соціокультурних та субкультурних процесів сьогодення, в Україні та світі, потребує постійного моніторингу тих змін, які відбуваються у сфері масової культури, так і в тих механізмах та стратегіях, котрі беруть участь у формуванні ідентичності її суб'єкта (Сінкевич О.Б., 2016). Феномен дитинства, який визначає майбутнє будь-якого суспільства, стає ноуменом сучасної епохи глобалізації і постмодерну.

За останні 10-15 років відбулись зміни, які зачепили всі сфери життя людини: прискорився темп життя, зросло інформаційне навантаження тощо. Якщо ми хочемо зміцнювати зв'язок з дітьми, зберегти наступність, ми повинні розуміти нову реальність дітей, їх сучасну субкультуру, бо глобальні процеси (маркетизація, маргіналізація, медикалізація, мілітаризація та мобілізація) впливають на простір життя сучасних дітей і перетворюють саму природу дитинства [3, с. 5-19]. Існує думка, що образом сучасного дитинства стає «поверхове ковзання» (серфінг) по Інтернету в результаті чого, на кожному віковому етапі, поступово ускладнюється зміст субкультурного образу світу. Це має для особистісного зростання дитини як позитивне значення (стимулює процеси уяви, творчості, абстрактного мислення, релігійної свідомості філософського світосприйняття, покращує можливості адаптації особистості), так і негативне (поява тривожності, дитячих страхів, підліткових фобій, залежної поведінки, синдрому «філософської інтоксикації» тощо) (В. Абраменкова, І. Кон, В. Москаленко).

Роб Лубберсон [4] вказує на те, що сучасних дітей неможливо відірвати від мобільних телефонів. «Це – невротики майбутнього» стверджує він. Рухливі групові ігри вдома або на вулиці відходять в минуле, бо діти все більше прив'язані до комп'ютера та телевізора. А це вже інша, сучасна, не зовсім відома дорослим, Інтернетна субкультура дітей, яка спирається на мережу контактів і породжує екранну соціалізацію. Можливо, скоро ми будемо судити про освіченість дітей не за тим, скільки вони знають енциклопедичних фактів або латинських крилатих фраз, а за швидкістю пошуку або за оцінкою достовірності того, що вони знаходять в Інтернеті.

Нині широко розповсюдженим є порівняння Інтернету з

інформаційним смітником. Ця метафора важлива для аналізування ставлення дітей і молоді до «глобальної павутини». Мережа є екстериторіальною, у ній відсутнє явно виражене право власності, все в ній ніби «нічیه». Це відкриває простір для прояву в дітей власних амбіційних і агресивних намірів. Знімають табу реального життя, тому що смітник – найкраще місце, де можна троцити-ламати-битися-бити. Разом із тим віртуальне середовище мережі Інтернет не має властивостей звичайної реальності: час і простір віртуального світу є іншими. Віртуальне комунікативне середовище по-іншому розміщує все в часі. Наприклад, можливий повтор, точна копія ситуації того, що в реальності є недосяжним. Створена віртуальна реальність Інтернету багато в чому є своєрідною матеріалізацією бажання, матеріалізацією мрії [5].

Проблеми адаптації до природи відсунено, а пристосування до нових техносистем актуалізовано. Джейк Хорслі відзначає: «Ми більше не організми. Ми – механізми» [1]. І хоча навчання вироблення й одержання знань – досить вдячне завдання, слід пам'ятати, що цим ми погіршуємо здібність людей адаптуватись до сучасного суспільства, у якому від них потрібні певні навички. Західне суспільство сконцентроване на формуванні навичок, від цього багато в чому виграє. Виходить цікава пропорція: ми прагнемо більше створювати знання, вони намагаються більше створювати навички. У цій ситуації необхідно визначитись із стратегією – або ми відстоюємо своє право створювати знання й тоді захищаємо їх всіма доступними засобами, або починаємо турбуватись про те, щоб наші системи освіти переважно займались формуванням навичок. У цих питаннях комп'ютерна й Інтернет-освіта (із усіма недоліками – «кліповістю», фрагментарністю тощо) відіграє найважливішу роль.

«Сьогодні ж, раптом у всіх частинах світу, де всі народи об'єднані електронною комунікативною мережею, у дітей та молодих людей виникла спільність досвіду, того досвіду, якого ніколи не було і не буде у старших. І навпаки, старше покоління ніколи не побачить в житті цих молодих людей та дітей повторення свого безпрецедентного досвіду. Відбуваються переміни: досвід сучасних дітей та молоді змінює досвід старшого покоління. Цей розрив між поколіннями є зовсім новим, він глобальний і всезагальний» [2, с. 361].

Висновки. Сучасні діти легше, ніж будь-яка доросла людина, освоюють комп'ютерну техніку, при цьому читають менше книг і складніше сходяться з людьми. Але це не означає, що нинішні діти гірше або краще однолітків з минулого. Вони просто інші. Сьогодні ми спостерігаємо зміну культурної моделі соціуму. Сучасний соціум, на думку вчених, розпорошується між контактними соціальними мережами, тобто він розсіяний цими мережами.

Важливість дослідження субкультури українського дитинства полягає у тому, що в результаті розвитку інформаційно-комунікативних процесів, які мають наднаціональне та надкультурне спрямування, відбувається формування відповідного типу особистості. Важливо, щоб це була не кіберособистість із віртуальною ідентичністю, а духовно й інтелектуально розвинена особистість, здатна ефективно

будувати своє життя в сучасному світі [5].

Література:

1. Живое знание. Поиск истины, мудрость наставников, многогранность сути. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://naturalworld.ru/avtor_djeyk-horsli.htm.
2. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид. – М. : Наука, 1988. – 429 с.
3. Обухова Л. Ф. Современный ребенок: шаги к пониманию / Обухова Л. Ф., Котляр И. А. // Психологическая наука и образование. – 2010. - № 2. - С. 5-19.
4. Уденховен Нико ван. Новое детство: как изменились условия и потребности жизни детей / Нико ван Уденховен, Рекха Вазир. – М. : Университетская книга, 2010. – 200 с.
5. Федорець М. А. Медіасередовище та виховання дітей за умов інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / М. А. Федорець, О. В. Лисенко. – Режим доступу : <http://journal.osnova.com.ua/article/35660>.

Тези надійшли 12 березня 2017 р.

Сибірна Рома, Сибірний Андрій. Особливості поведінки працівника поліції в надзвичайних ситуаціях

Професійна діяльність працівників поліції переважно здійснюється в напружених екстремальних умовах, які пов'язані із боротьбою зі злочинністю, застосуванням зброї, захистом прав, свобод, життя і майна громадян та характеризуються як психологічним, так і фізичним навантаженням. Безсумнівно, що ефективність боротьби зі злочинністю і охорони громадського порядку багато в чому залежить від психологічної підготовки працівника поліції до дій в екстремальних умовах надзвичайної ситуації.

Психологічна готовність до діяльності виявляється на усіх етапах боротьби з надзвичайною ситуацією, при підготовці до виконання завдань, у ході роботи з локалізації та ліквідації надзвичайної ситуації, при ліквідації її наслідків та після завершення виконання завдань. Вона має складну динамічну структуру, яка включає сукупність емоційних, вольових, мотиваційних, інтелектуальних процесів, властивостей, станів психіки людини в їх співвідношенні із зовнішніми ситуаційними умовами і майбутніми завданнями.

При виконанні професійних дій високого ступеня відповідальності, що потребують пошуку нестандартних варіантів виходу з напруженої ситуації, спостерігаються наступні явища: розгубленість – 24%, зниження координованості і точності рухів – 29,8%, уповільнення реакції – 27%, порушення логіки мислення – 18,0% зниження критичності мислення – 11,0%, розлади сприйняття і уваги – 8,9%. Згідно даних аналізу, проведеного МВС, при виконанні завдань вимогами закону керувались 32% працівників, близько 40% спиралися на власні моральні принципи, 8% визначали свою поведінку потребою в самозахисті. На недостатню психологічну підготовленість до дій в складних умовах вказали 20% опитуваних, хоча при цьому їх поведінка ззовні виглядала цілком адекватною.

Поведінка у надзвичайних ситуаціях, як правило, супроводжується

стресом, афектом, фрустрацією.

До можливих стресогенних чинників, на подолання яких у працівника поліції спрямоване формування емоційного компонента психологічної готовності, слід віднести:

- блокування багатьох звичних і природних потреб особи через специфіку діяльності;
- фізичні, інформаційні й емоційні навантаження;
- ситуації невизначеності;
- змінену аферентацію як різку зміну набору подразників, що діють на органи відчуттів і психіку людини раніше, або їх відсутність, а також достатньо тривала одноманітність;
- слабкі професійні знання, навички і уміння, що обмежує можливість одержувати повною мірою задоволення від виконуваної діяльності.

Як фрустрацію слід розглядати, наприклад, активну чи пасивну протидію зацікавлених осіб під час розслідування злочину, перешкоди у просуванні по службі. Фрустрацію важко переборювати, бо зазвичай людина не може самостійно усунути перешкоди, що їй заважають. У такому разі вона або ж розпочинає свідомий пошук компенсаційних варіантів поведінки (за наявності протидії звинувачуваного слідчий активізує діяльність зі збирання доказів), або ж неусвідомлено здійснює неадекватні вчинки (відмовляється від опрацювання інших версій, переносить своє роздратування на колег чи близьких людей). Суб'єктивне переживання фрустрації може призвести до характерологічних змін (особа стає дратівливою, замкненою) і навіть хворобливих проявів (депресії, неврозів).

Негативізм, який виникає в ході надзвичайної ситуації характеризується несподіваністю виникнення небезпеки, невизначеністю ситуації та її можливих наслідків, відсутністю дієвої підтримки (допомоги) з боку оточення та гарантій соціального (зокрема правового) захисту тощо.

Висновки. Отже, лише з допомогою систематизованого підходу щодо вдосконалення методів професійної підготовки в діяльності поліції може будуватися ефективна система, яка відповідає загальнодержавним вимогам до діяльності органів внутрішніх справ, а суспільство, в свою чергу, отримає кваліфікованого, послідовно діючого, з аналітичним складом розуму фахівця-правоохоронця. У зв'язку з цим пріоритетним повинна бути якісна підготовка працівників поліції як під час навчання, так і при проходженні служби.

Література:

1. Баева И.А. Экстремальная ситуация в контексте психологии / И.А. Баева // Психология экстремальных ситуаций. – М.: Психологический ин-т РАО, 2008. – С. 110–124
2. Власенко І.В. Проблеми особистої безпеки працівників правоохоронних органів / І.В.Власенко // Проблеми вдосконалення професійної майстерності працівників ОВС в бойовій підготовці: матеріали наук.-практ. конф. (31 жовт. 2008 р.). – Одеса: ОДУВС, 2008. – С. 11–13.
3. Деякі аспекти професійної діяльності працівників правоохоронних органів в екстремальних умовах // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – 2002. – Т. IV, ч. 1. –177 с.

4. Цільмак О.М. Екстремальна компетентність – запорука професійної майстерності / О.М. Цільмак // Проблеми вдосконалення професійної майстерності працівників ОВС в бойовій підготовці: матеріали наук.-практ. конф. (31 жовт. 2008 р.)– Одеса: ОДУВС, 2008. – С. 55–58.

Тези надійшли 26 березня 2017 р.

Собко Катерина. Прояви етнічної толерантності у структурі міжособистісної взаємодії студентського середовища

На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшого значення набуває вивчення етнічної толерантності. Цю проблематику досліджують фахівці різних областей наук: психологи, педагоги, філософи, політологи і багато інших. У науці у всьому світі підвищується інтерес з питання, що нами вивчається. Часті терористичні акти, агресія на міжетнічному і міжрелігійному ґрунті, загострення міжкультурних протиріч вимагають більш глибокого розуміння природи етнічної толерантності та особливостей їхнього впливу на світогляд громадян, зокрема на сьогоденну молодь.

Сутність проблеми етнічної толерантності актуалізується у зв'язку з нестійким характером міжетнічних стосунків у всьому світі. Толерантність – глобальна проблема, і найбільш ефективним способом її формування у підростаючого покоління є виховання. Особливу актуальність формування толерантності набуває в умовах багатонаціональних груп і колективів, де треба не допускати ситуацій прояву нерівності дітей у правах й обов'язках. Різномовність у середовищі учнів частенько призводить до вибірковості у спілкуванні, національної ізоляваності груп та окремих їх членів. Відмінність національно-етнічних особливостей, яким учні часто надають оцінний характер, а також специфіка сімейних установок, традицій накладають певний відбиток на поведінку і на взаємовідношення дітей з оточенням.

В українській та російській соціально-психологічній науці проблеми міжетнічної взаємодії, етнічної самосвідомості та ідентичності, етнічних стереотипів та етнотолерантності представлені в роботах Ю. В. Бромлея, П. І. Гнатенка, Є. І. Головахи, В. Б. Євтуха, К. В. Коростеліної, Л. Е. Орбан-Лембрик, М. І. Пірен, М. І. Савіної, Н. М. Семенів, В. М. Струніної, Т. А. Устименко, М.-Л. А. Чепи, М. А. Шугай та ін. У даних роботах розкрито сутність міжетнічної взаємодії, її структуру, типологічні та динамічні характеристики тощо.

Міжнаціональну, або етнічну, толерантність як окрему сферу толерантності трактуємо наступним чином: міжнаціональна толерантність – це відношення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки і негативні дії окремих представників національності на інших людей, відноситися до будь-якої людини з

позиції «презумпції національної невинності».

На сучасному етапі розвитку суспільства все більшого значення набуває вивчення етнічної толерантності. Терпимість до людей, що належать до іншої національності, у соціальній психології відносять до класу типологічної комунікативної толерантності.

На основі теоретичних даних нами було проведено дослідження проявів етнічної толерантності серед студентської молоді. При цьому ми дослідили толерантність у її зв'язку із рівнем етнічної ідентичності та із сформованими етнічними стереотипами стосовно певних народів (українців, росіян, циган). Під час обробки результатів з'ясували, що усі студенти, які взяли участь у дослідженні, виявили середній рівень розвитку толерантності, що свідчить про те, що в одних соціальних ситуаціях вони ведуть себе толерантно, а в інших можуть проявляти інтолерантність. При цьому більшість респондентів мають позитивну етнічну ідентичність або норму, що говорить про поєднання позитивного ставлення до свого народу із позитивним ставленням до інших народів. Стосовно етнічних стереотипів, то склалася наступна ситуація: часто люди із середнім рівнем розвитку толерантності виявляли інтолерантність до інших народів. Це свідчить про те, що на формування певного стереотипу стосовно народу впливає або ситуація у суспільстві загалом, або якийсь момент, пов'язаний із представником даного народу, що закарбувався у пам'яті досліджуваного.

Висновок. Загалом, можемо стверджувати, що студенти наразі не досить об'єктивно оцінюють відмінності і схожості між людьми різних рас, національностей і, відповідно тому, у них розвинений середній рівень етнічної толерантності, через що у деяких ситуаціях вони виявляють інтолерантність. При цьому важливо розуміти, що етнічна толерантність сформується повноцінно лише тоді, коли буде здійснена низка заходів на рівні особистості, родини, держави та суспільства в цілому.

Подальшою перспективою роботи може стати проведення дослідження на інших вікових категоріях для отримання достовірніших даних для порівняння. Якщо зараз дослідження проводилося суто у студентському середовищі, то згодом його можна повторити із школярами або людьми старшого віку (50-60 років).

Література:

1. Львовичкіна А. М. Етнопсихологія: Навч. посіб. / А. М. Львовичкіна. — К.: МАУП, 2002. — 144 с.
2. Павленко В. М., Тагліні С. О. Етнопсихологія: Навчальний посібник / В. М. Павленко, С. О. Тагліні. — К.: Сфера, 1999. — 408 с.
3. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія: Учебник для высших учебных заведений / Т. Г. Стефаненко. — М., 2000. — 352 с.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Степура Євгеній.

Проблема психологічних чинників невдалих рішень

Сьогодні для нашої держави проблема прийняття рішень в умовах невизначеності є теж дуже актуальною. Військова агресія з боку сусідньої країни, економічна та політична криза, відсутність єдиного ціннісного та морального базису породжують стан невизначеності й тривоги в суспільстві. Це ускладнюється некомпетентністю політичної еліти в прийнятті різного роду суспільно-політичних рішень, невмінням прораховувати побічні наслідки даних рішень, переважанням у представників влади власних амбіцій та інтересів над державними, корумпованістю тощо.

Такий стан речей породив необхідність вивчення процесів прийняття рішень у ситуаціях невизначеності, зокрема, чинників помилок при прийнятті цих рішень. Оскільки розуміння факторів, що можуть сприяти виникненню помилок при прийнятті рішень, в деякою мірою дає змогу стати вільним від їх впливу.

При прийнятті рішень, людина часто опирається на здатності свого мислення. Але було виявлено, що можливість у повній мірі реалізувати потенціал логічного мислення в процесі прийняття рішення пов'язана з наявністю обмежень у діяльності когнітивних процесів. Ці обмеження задані біологічно, і торкаються об'єму уваги, оперативної пам'яті тощо [4]. У рамках когнітивної психології було доведено, що люди далеко не завжди використовують раціональні стратегії прийняття рішень. Замість них часто використовуються скорочені процедури мислення – евристики, які були відкриті Д. Канеманом та А. Тверські. Розглянемо основні евристики.

Виносячи судження, ми часто керуємося не реальною частотою подій, а яскравими образами, які нам запам'яталися. Ця особливість пам'яті – евристика доступності – може впливати на наші рішення відносно небезпек, що загрожують нам [2]. Особливо схильні до використання даної евристики люди, які мають владу [1]. Крім того, дану евристику часто використовують у засобах масової інформації для маніпулювання свідомістю: збільшують показ та яскраво описують певні події, щоб створити ілюзію їх поширеності.

Іншою евристикою, яку часто використовують, є евристика репрезентативності. Вона полягає в тому, що ми робимо судження, виходячи з поверхової схожості даної речі з певним еталоном. Ця евристика знаходить вияв у поверхових судженнях, які беруть початок із подібності між предметами в несуттєвих ознаках. Найчастіше евристика репрезентативності проявляється в судженнях на основі ярликів, які несуть негативний смисл, і часто використовується в пропаганді. Дана евристика проявляється в ситуаціях перенасичення інформацією, коли бракує часу на осмислення проблеми або людина

вважає проблему недостатньо важливою [2].

Також, важливим чинником, який впливає на процес прийняття рішень, особливо під час перемовин, є ефект прив'язки. Він полягає в тому, що людина при прийнятті рішення орієнтується на перше пред'явлене число (ціну, відсотки тощо). Зауважимо, що дане число може мати цілком випадковий і нереалістичний характер, але через особливість нашої психіки автоматично брати в якості орієнтувальної основи перші пред'явлені стимули, цей ефект у будь-якому випадку має місце. Тому є важливим завжди знаходити раціональні аргументи визначення кількісних параметрів предмету перемовин [1].

Цікавою також є перспективна теорія зазначених авторів. Суть її полягає в тому, що люди намагаються більше уникати втрат ніж мають прагнення максималізувати прибуток. Це йде в протиріччя з принципом безперервності теорії очікуваної вигоди, але має під собою значення в філогенетичній площині, оскільки для виживання важливіше зберегти те, що маєш, а не втратити його, переслідуючи максимальний здобуток.

Стратегії поведінки, набуті в ході еволюції пронизують усі сфери людського життя. Еволюційні психологи виділяють імпульсивну та послідовну поведінкову стратегії. Перша проявляється в прагненні здобути якомога більше життєвих благ та самореалізації в найкоротший відрізок часу, при недооцінці рівня ризику та небезпеки. Друга характеризується поступовим обережним слідуванням поставленим цілям. Ці стратегії впливають на взаємостосунки та сімейні відносини, кар'єру, життєвий успіх та ставлення до грошей тощо. Але проблема полягає в тому, що зазначені стратегії можуть призводити до прийняття помилкових рішень, а саме: недооцінка ризику при використанні імпульсивної стратегії прийняття рішень, або недостатнє розкриття особою свого потенціалу при використанні послідовної стратегії [3].

Висновок. Розуміння обмежень людського мислення та залежності прийняття рішень від біологічно заданих стратегій поведінки сприяє виробленню більш адекватних рішень. Тому необхідно продовжувати психологічні дослідження в цьому напрямку та популяризувати уже наявні здобутки в усіх сферах, які стосуються прийняття рішень.

Література;

1. Канеман Д. Думай медленно... решай быстро / Даниэль Канеман. – Москва ; АСТ, 2014. – 428 с.
2. Канеман Д. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения / Д. Канеман, П. Словик, А. Тверски ; пер. с англ. – Х. : Изд-во Институт прикладной психологии «Гуманитарный центр», 2005. – 632 с.
3. Кендрик Д. Рациональное животное. – Сенсационный взгляд на : ил.
4. Саймон Г. Науки об искусственном / Г. Саймон. – М., 1972. – 146 с.

Тези надійшли 29 березня 2017 р.

Сулятицький Іван, Барабаш Мирослав. Соціопсихологічні засади світоглядних цінностей сучасного захисника України

На сучасному етапі військового стану в Україні актуальним залишається завдання пошуку шляхів відновлення позитивного, суспільно-ціннісного образу Захисника України, який би уособлював у собі конструктивний мотив фахового військового професіоналізму, якісної підготовленості та світоглядну установку бути захисником власної Землі.

Дія теперішнього гібридного конфлікту на території нашої країни підсилює актуальність інтенсивного психологічного відновлювання позитивного ставлення громадянства до військового обов'язку. Територіальне положення, політико-психологічні колізії в площині самої державності, геостратегічна роль України, яка на сьогодні проглядається, підказує потребу зміцнення і громадянсько-психологічного і державно-організаційного чинника у статусі і функціональній цінності сучасного захисника України, що має стати реальною програмою освітньої практики і громадянської позиції найближчої перспективи українського суспільства.

Відомо, що в періоди глобальних суспільних криз традиційні інституційовані регулятори життя соціуму різко слабнуть; більш актуалізованими стають історико-культурні, у тому числі соціально-психологічні механізми соціальної динаміки, оскільки соціопсихологічні основи народу перманентно впливають на структурну організацію соціуму, на механізми, залучені до її організації. Більше того, вона як структурована смислова настанова (установка) соціуму, визначає загальну спрямованість і динаміку даного суспільства. Сутність їх постійного впливу зумовлена тим, що саме в духовно-психологічній архітектоніці розкривається вся сутність народу як спільноти (соціуму), його можливості до організації різних соціальних форм (армії в тому числі), духовна енергія колективного несвідомого, - які сприяють чи блокують ті чи інші механізми суспільної (державної, владно-керівної) регуляції, залежно від того, наскільки вони співвіднесені (адекватні) з її внутрішньою природою [4, с.217].

В цій площині вагомого значення відводиться фактору діяльності військового капеланства. Вивчення функціонування військово-капеланських служб у низці країн, особливо в арміях держав – членів НАТО, і характеру виконуваних ними завдань свідчить про те, що вони не тільки задовольняють релігійні потреби військовослужбовців, але й включені в систему ідеологічного та психологічного впливу на весь особовий склад військ, незалежно від світоглядної орієнтації кожного воїна – військовослужбовця. Релігійне виховання, інкорпороване в систему бойової та морально-психологічної

підготовки військовослужбовців і підпорядковане основному завданню – підтриманню високого духовно-психологічного потенціалу військ [2].

В реалізації сучасних завдань безпеки та оборони, коли країна перебуває у стані реальної війни, соціопсихологічні чинники виступають не просто параметрами оцінки специфіки психологічного середовища мобілізаційного резерву, на який суспільство психологічно спроможне. Вони створюють можливість визначити реальну карту суспільно-психологічної обстановки, особливостей стереотипу і трансформації мислення та свідомості, своєрідностей психоінформаційного поля в тому чи іншому краї, регіоні та його впливу на бойову та мобілізаційну готовність військ, формування стійкості кадрового потенціалу, формування колективності у навчально-бойовій роботі, злагодженості військових підрозділів що може зробити дієвішими психологічні складові концепції національної безпеки та оборони з метою якісного забезпечення обороноздатності країни[1;3].

Висновки. Психологічне забезпечення обороноздатності країни полягає у виробленні таких владно-законодавчих рішень, які б об'єднували глибинною внутрішньо-духовною солідарністю владно-законодавчі рішення та соціопсихологічні засади суспільства на створення дієвого мобілізаційного резерву, необхідного для протидії реальному агресору, через активізацію його усвідомлення стати консолідованим захисником країни, забезпечення майбутнього її державності.

Вивчення впливу релігійних чинників на виховну роботу в Збройних Силах та інших військових формуваннях України переконує, що за сучасних умов виникають нові підходи до формування у молодих українських вояків і майбутніх захисників національної самосвідомості, патріотизму та усвідомлення загальнолюдських демократичних цінностей.

Віднаходження оптимальних психологічних механізмів реалізації цих завдань в умовах сучасних реалій залишаються актуальними для наших подальших науково-прикладних досліджень даного напрямку.

Література:

1. Барабаш Мирослав. Етнопсихологічні чинники формування військово-патріотичних цінностей молоді. – Курсова робота – ЛНУ ім.І.Франка.– Львів,2016.– 49с.
2. Здіорук С.І. Служба військових капеланів: досвід функціонування в іноземних збройних силах [Електронний ресурс]: – Стратегічні пріоритети, №1(10), 2009 р. – С. 236-245. – old.niss.gov.ua/book/StrPryor/10/30.pdf.
3. Сулятицький І.В. Служба психологічної безпеки як пріоритетна основа дієздатності РНБО України при сучасних викликах і загрозах.- Матеріали III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю 20 – 22 листопада 2014 року «Особистість у сучасному світі», Київ.-2014. С.48-52.
4. Сулятицький І.В. Соціопсихологічні фактори забезпечення обороноздатності країни (стаття) // Вісник Національного університету оборони України. – К.: НУОУ, 2011. – Вип. 4 (23). – С. 216–226.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Суший Олена.

Психосоціальні та інституційні чинники національної небезпеки у новітніх українських реаліях

В сучасному світі нестабільність держав стає більш серйозною загрозою безпеці, ніж можливе протистояння між державами. Ф.Фукуяма у роботі «Сильна держава. Управління та світовий порядок у XXI сторіччі» зазначає, що після закінчення холодної війни слабкі та недієздатні держави стали чи не єдиною найсуттєвішою проблемою для міжнародного порядку, яка має безпосередній зв'язок з безпекою інших країн та міжнародною стабільністю [1, с.158].

Слабкими називають держави, які балансують на межі економічної та політичної кризи чи тривалий час перебувають у стані деградації, що само по собі створює загрозу безпеці держави. Коли ж держава не виконує свої основні функції щодо гарантування безпеки і розвитку, не здійснює ефективний контроль над своєю територією та її кордонами, вона не здатна відтворювати умови свого існування, що врешті-решт призводить до занепаду державності як такої.

Для української держави, яка перебуває у стані хронічної системної кризи означені загрози можуть стати цілком ймовірними. Згідно «Індексу нестабільності держав» Україну віднесено до групи країн з підвищеною загрозою нестабільності, але його укладачі зазначають, що Україна – єдина пострадянська країна, яка за останні 10 років погіршила свої показники у рейтингу, що, зокрема, пов'язано із зовнішньою воєнною агресією з боку сусідньої держави та анексією українського Криму [2, с.18].

Зважаючи на зазначене вище, можна стверджувати, що українській державі життєво важливо покинути лаву слабких держав, а перехід до ліги сильних держав має стати стратегічним пріоритетом її розвитку. Реформування державної політики є центральним елементом у реалізації цього амбітного завдання. Зволікання в його реалізації працює проти України, адже занепад державності переважно спостерігається там, де державні інституції «втратили або не набули управлінської здатності у головних сферах компетенції» [3].

Зазначимо, в опозиції «слабка держава vs сильна держава» базовими критеріями оцінки можуть слугувати як ступінь демократичності держави, так і ступінь ефективності її державних інституцій. Обираючи перший варіант ми орієнтуємося на певний шаблон демократії, відповідно критерієм оцінки виступає не стільки ефективність державних інституцій, скільки, умовно, більша або менша міра демократії, яку вони забезпечують. У другому випадку, оцінюючи ступінь ефективності державних інституцій, ми визначаємо здатність держави реалізувати свою політику, впливати на економічну та соціальну ситуацію, забезпечити дотримання законів на всій території тощо.

Враховуючи гостроту зовнішніх та внутрішніх загроз, що постали нині перед української державою, звернемо увагу на три ключові, на нашу думку, аспекти реформування державної політики, які у новітніх українських реаліях фактично виступають чинниками національної небезпеки.

1. Інституційна неспроможність органів державної влади і управління:

- симбіоз нових і старих інституційних управлінських форм;
- еклектичність системи державного управління в цілому.

2. Компетентнісна неспроможність політико-управлінського класу і представників державної служби:

- установка на колишні «вертикальні» або командно-адміністративні відносини влади і суспільства;
- «прогалини» в контрольній та комунікативній функції публічного адміністрування, які потребують пріоритетного наповнення досвідом, пов'язаного з мотиваційною функцією державних службовців.

3. Дифузність (нерівномірність, розпорошеність), амбівалентність (подвійність) суспільної свідомості.

Акцентуючи увагу саме на цих проблемах, кожна з яких вже сама по собі виступає загрозою державній безпеці, ми виходимо з того, що [4]:

- по-перше, у нових суспільних умовах кардинально змінюється системоутворюючий чинник життєдіяльності суспільства і держави, зміщуючи акценти уваги з контексту зовнішнього – соціально-матеріального (інституційного) на контекст внутрішній – психосоціальний;
- по-друге, нелінійний характер суспільно-трансформаційних процесів, які стимулюють інновації, ним й перешкоджає – останні (інновації) ще не встигнувши ствердитися вже девальвують і через інверсію повертають розвиток суспільства в старе, традиційне русло – до минулого;
- по-третє, гальмування процесів розвитку української державності стає істотним чинником уповільнення процесів формування нової – соціетальної ідентичності – фундаментальної основи становлення нових соціальних інтересів.

Вважаємо, що успіх нинішніх суспільних реформ полягає в площині відносин, сутність яких складається між матеріальним і ідеальним, зовнішнім і внутрішнім, психічним і соціальним в людській природі, а конфлікти, які супроводжують суспільні перетворення та реалізацію державно-політичних рішень, зосереджені переважно в психосоціальній культурі політико-управлінської еліти та української громадськості.

Література:

1. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке: [пер. с англ.] / Ф.Фукуяма. – М: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2006. – 220 с.
2. Fragile States Index 2016: The Book [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fundforpeace.org/library/fragilestatesindex-2016.pdf>

3. Шнеккер У. Распад государства как глобальная угроза / Ульрих Шнеккер // Internationale Politik. – 2003. – №6. – С. 17-28.
4. Суший О.В. Психосоціальна культура державного управління : монографія / О.В.Суший. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с.

Тези надійшли 7 квітня 2017 р.

Терлецька Юліана.

Психоекономічна депривація в контексті економічно-психологічної безпеки держави

Згідно з поглядами М.Й. Варія, до психологічної структури (системи) національної безпеки також належить економічно-психологічна складова, котра охоплює сукупність психологічних явищ різних сфер життєдіяльності суспільства, які є похідними від суспільної та економічної свідомості громадян, соціальних груп і організацій та позитивно впливають на функціонування, стан і розвиток економічної сфери суспільства посередництвом реалізації доцільної економічної поведінки» [1, с. 77].

Дослідник виділяє три групи психологічних чинників, які впливають на економічну безпеку чи небезпеку держави, а саме:

- зовнішньо-психологічні (стосовно економіки): політико-психологічні; соціально-психологічні; морально-психологічні; юридично-психологічні; елітно-психологічні; етнічно-психологічні; регіонально-психологічні; пізнавально-інтелектуальні (освіта, наука, аналіз, синтез); економічна мотивація держави розвитку підприємства, продуктивності праці та ін.;
- внутрішньо-психологічні чинники організації: психологія персоналу; мотивація персоналу; соціально-психологічні відносини; стиль управління організацією; соціально-психологічний стан; психологічна сумісність; ціннісно-сміслові; психологічно-економічне прогнозування безпеки і розвитку та ін.;
- індивідуально-психологічні чинники: здібності; особистісна мотивація; особистісна економічна свідомість; професійно-психологічна готовність та ін. [1, с. 75].

Всі ці чинники, пройшовши через призму економічної свідомості людей, впливають на їх економічну поведінку.

На основі вище викладеного можна зробити припущення, що психоекономічна депривація громадян також є вагомим психологічним чинником, який впливає на економічно-психологічну безпеку держави. Для цього розглянемо сутність психоекономічної депривації людини та її вплив на її поведінку і діяльність.

Ми спираємося на проведені нами дослідження психоекономічної депривації та її впливу на поведінку і діяльність людей [2; 3]. Оскільки психоекономічна депривація є видом психічної депривації, то вона відображає її голову сутність. Нами доведено, що психоекономічна депривація особистості – це або відсутність або недорозвинення, або несформованість, або викривлення, або руйнування відповідних

параметрів складових її психіки, внаслідок незадоволення нею економічним становищем і/чи матеріальних потреб для бажаної чи реальної нормальної життєдіяльності та розвитку.

Під потребами для реальної нормальної життєдіяльності ми розуміємо такі, задоволення яких забезпечує функціонування людини, тобто підтримання умов, необхідних для продовження життєдіяльності (власної і/або інших людей), для здійснення діяльності та поведінки (власної і/або інших людей), для збереження всього наявного і досягнутого. Економічні потреби для бажаної життєдіяльності – це такі, які б задовольнили бажаний для людини рівень життя. Часто такі потреби виникають внаслідок порівняння свого матеріального стану з матеріальним станом інших людей (сусідів, родичів, знайомих, співробітників, чиновників тощо). Таке порівняння може викликати як позитивні, так і негативні емоції.

Психоекономічну депривацію з позицій психології ми поділяємо на такі підвиди: базову, нормативну і відносну.

- Базова психоекономічна депривація полягає у реальній відсутності або обмеженні можливості задоволення базових потреб (їжі, тепла, гігієни тіла) внаслідок відсутності певного набору продуктів харчування, одягу, житла, побутових умов та ін.
- Нормативна психоекономічна депривація – це відсутність або обмеження можливості задоволення потреб в освіті, медицині, здоров'ї, екології, технічних і транспортних засобах та ін.
- Відносна психоекономічна депривація виявляється у неможливості задоволення матеріальних потреб, котрих бажає і на котрі претендує людина або в силу свого соціального статусу, або внаслідок порівняння себе з іншими, більш багатими членами суспільства.

Наші дослідження підтвердили, що найбільш виражено громадяни нашого українського суспільства переживають нормативну психоекономічну депривацію, другою за величиною вираження є відносна психоекономічна депривація і третьою – базова психоекономічна депривація.

Загалом це означає, що такі громадяни не можуть повністю задовольнити потреби першої необхідності, тобто в їжі, одязі, теплі, гігієні тіла та ін.; в освіті, медичному обслуговуванні, збереженні фізичного здоров'я, технічних і транспортних засобах та ін.; в бажаних матеріальних благах, що є в інших людей – більш багатих. Все це спричиняє соціальний та економічний песимізм, пасивність і байдужість до економічних інтересів держави, спотворює, а часто й корумпує економічні відносини.

Таким чином, психоекономічна депривація є психологічним чинником, який руйнує економічно-психологічну безпеку держави.

Література:

1. Варій М.Й. Психологічні чинники економічної безпеки держави / М.Й. Варій // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences. Pedagogy and Psychology, III(35), Issue: 71, 2015. – С.73–77.
2. Терлецька Ю.М. Вплив психоекономічної депривації людей на їх соціальне здоров'я / Ю.М. Терлецька // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, V (53), Issue: 114, 2017. С.90–94.

3. Терлецька Ю.М. Психоекономічна депривації людей українського суспільства під час системної кризи / Ю.М. Терлецька : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. [«Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: психотехнології особистісних змін»] (Суми, 16-17 лютого 2017 р.). – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2017. – С. 63–65.

Тези надійшли 4 квітня 2017 р.

Tytula Dmytro.

International terrorism. Psychological Aspects of Terrorism

Terrorism (lat. "Intimidation of death, executions, massacres") - a social phenomenon that is one of the forms of solution of the socio-political, economical, ideological as well as national, regional and other differences between states, peoples, nations, social classes and groups by means of armed violence. International terrorism against the citizens, facilities, individual countries threatens the stability of international relations. It involves explosions in public places, murders, kidnapping of politicians, diplomats ect.

Terrorism has been very effective and economical version of the war: with minimal military spending is possible to destabilize the state of the most people in the enemy-country in order to change its leadership and policy and take advantage of its resources.

The main principles of terrorism are: a) military equipment is not being transported - the means of destruction are on the enemy territory; b) none of the attackers is being found - the performers of the attacks are concentrated on the opposite area; c) no one directs attacks - instead of hierarchical systems of fighting commands of self-recovering network management system are created; d) nothing disposes intentions of performing of terrorist attacks - there are no jobs, titles, signs of distinction.

People who join the terroristic groups has different social and life backgrounds. What motivates a person to become a member of a terroristic organization? What they are seeking for? Obviously, there are certain personal characteristics common for all of them. There is reason to believe that these characteristics widespread largely for supporters of religious cults. Members of terroristic organizations tend to externalization by laying the responsibility for the failure on the circumstances and to search external factors to explain their own inadequacy. This is consistent with the conclusions of the monograph Eric Hoffer "Orthodox" that for most religious cults the image of mutual enemy is common, which can be accused for all internal problems of a religious organization. Such enemy may be Devil, the government ect.

The most loud assassinations are distinguished usually by numerous victims, that evokes the feeling of fear for terrorists and thereby nourishes its ambition as "Compensation" from the side of society. As a conclusion the main purpose of terrorists is to demonstrate its own strength, but not to make an actual damage. A terrorist does not need obscurity he always takes

the responsibility for the committed actions. It is necessary to distinguish between different kinds of terrorism: a) economical terrorism related with the competitive struggle of corporations; b) governmental terrorism against the part of his people (for example, in Nazi Germany, South Africa); c) people against their government (African National Congress in South Africa, Irish Republican Army); d) ethnical terrorism that has spread, for example, in Bosnia; f) terrorism of one state against another.

Subject to further consideration will be the last type of terrorism, its specificity underlines that the whole country uses terroristic wars with stronger adversary help to achieve their political goals. Performing this task by trained paramilitary groups, which have military bases and receive support from nations and governments.

In the Middle East the greatest terroristic threat today are the religious fanatics known as Shia Muslims. Many years, the world has witnessed the struggle of the Arabs against the Zionist government in Palestine, the Arab terrorism always persecuted the Jews who came there to create the state of Israel. Now the Arabs got together and created terroristic system supported by government that acts in the name of Jihad - the Holy War. Although in Islam, as in Christianity, there are many different currents, the largest and the most serious of which is to unite Shia Muslims, which live in Iraq, Libya, Syria, Pakistan, Egypt and Saudi Arabia. Shiites more than other Muslims seek the Holy War and contributed the most for its announcement.

Resolution. In order to form a real terroristic organization, three conditions are necessary: 1) Access to money, weapons and explosives. 2) The military knowledge and opportunity for training of its members. 3) Reliable shelter - the existence of countries that support terrorism outside its territory and use them in their political and military purposes.

As a conclusion nobody should be felt indifference to the phenomenon of international terrorism. International terrorism belongs to the world global problems. This means that politicians, scientists and ordinary people must make every effort to avoid the spread of terrorism, of increase terroristic acts and danger of its commitment.

Ukraine condemns antihuman actions taken in recent years in the US, France, Belgium, Tunisia, Republic of Turkey and other countries. The fight against terrorism continues.

References:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>;
2. Pajin E.A. The social nature of extremism / E.A. Pajin // The social nature of extremism. - 2002. – № 4. – P. 113-124.
3. Seltsovskyy P.A. Types and forms of terrorism in modern conditions / P.A. Seltsovskyy // Social - humanitarian knowledge. - 2003. - № 4. - P. 301-315.
4. Terrorism in the modern world. Experience in interdisciplinary analysis // Problems of Philosophy: scientific and theoretical journal. - 2005. - № 6. - P. 3-36

Тези надійшли 28 березня 2017 р.

Ткач Богдан.

Значення нейромаркетингу у формуванні девіантної поведінки

Розглянуто особливості формування артифіціальних девіацій у суспільстві. Висвітлено значення наївного реалізму і когнітивних спотворень у бутті людини. Показано сучасні тенденції у нейромаркетингу та зазначено про його небезпеку для психологічно неграмотної людини.

Ключові слова: девіації, нейромаркетинг, когнітивні спотворення, сучасне суспільство.

Девіантна поведінка виникає у системі індивід-суспільство і є надзвичайно актуальною проблемою. Як відомо, поведінка людини визначається індивідуально-психологічними особливостями, її поточним емоційним станом та контекстом обставин. Недостатньо вивченим залишається походження девіацій у сучасному суспільстві, які штучно формуються свідомо самим суспільством, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Людина завше є відбитком того середовища, в якому виросла і яке її оточує. Оскільки індивід дивиться на світ крізь свій минулий досвід та запропоновану йому інтерпретацію реконструкції минулого. Крім того, суспільством свідомо робиться установка на майбутнє своїх членів завдяки: освіті; нав'язуванню певних світоглядних систем; демонстрації фільмів з насильством, девіаціями; рекламі психоактивних речовин; формуванню певного стилю життя; популяризації та вихвалянню певних видів діяльності, девіацій, професій тощо.

Отже, артифіціальні девіації по своїй природі є завченими та обумовлені соціально-емпатійною природою мозку. Крім того, підсилюючим чинником формування артифіціальних девіацій є дисфункції мозку, які в деяких соціальних ситуаціях роблять таких індивідів небезпечними для того ж суспільства [1].

У рекламі, управлінні соціальними процесами та промоції будь-чого зараз активно застосовується новий напрямок маркетингових досліджень – нейромаркетинг. Він вивчає сенсорно-моторні, емоційні та когнітивні реакції людей на маркетингові стимули і створює асоціацію відчуття щастя з певним «продуктом». Вимірюється, що відчуває, як сприймає, як діє людина при зустрічі з «продуктом» (товар, послуга, ідея, персона) або інформацією про нього [3]. На основі цих емпіричних даних створюються такі обставини, в яких людина через «недосконалості психічної сфери» здебільшого діє так, як необхідно маркетологу. Тобто створюються такий контекст обставин, в яких поведінка індивіда є передбачуваною і керованою.

Опираючись на власні спостереження і практичну діяльність у сфері нейромаркетингу, ми помітили, що в сучасного покоління місце архетипів зайняте брэндами, принаймні візуальна складова (веретеноподібна закрутка мозку) мультимодального образу. Усі

корпорації, публічні особистості намагаються у мозку пересічної людини якомога більше залучити нейронів для створення і укорінення власного мультимодального образу бренда.

Ще недавно для формування вірності і відданості індивіда, акцент робився на якість та унікальність технологій бренда. Для цього використовувалися слова «талісмани» та «амулети». Зараз бренд-менеджер став фахівцем розробки і підтримки цілої системи мислення для людей, через яку вони ідентифікують себе і своє розуміння світу. Тобто ведеться активний пошук «свого» клієнта і спонукання його зробити бажані дії. Використовується для цього все: починаючи від сексуальності, аж до патріотичних почуттів громадян [4].

У рекламі домінують релігійний і культовий відтінки у висловлюваннях. Ірраціональні речі подаються у капсулі духовності. Все це робиться для того, щоб в індивіда виникло прагнення належати до певного «племени» та виникло бажання віднайти сенс буття у межах «брендкової моделі світу».

Ми добре знаємо, що прямі заклики люди розуміють, сприймають як чужі і можуть їх відхилити, якщо вони не співпадають з їхніми моральними нормами. Приховані ж повідомлення із інформаційного потоку обходять захист «Я» і сприймаються як власний заклик до дії [5]. У цій ситуації чужі тези індивід вважає власними.

Однією з причин недосконалості психічної сфери людини є наївний реалізм – твердження про те, що світ є таким, яким сприймається, проблеми є такими, якими сприймаються, і так далі. Звісно, неоднозначний світ певною мірою є таким, яким сприймається, багато в чому людські уявлення збігаються і це сприяє наївній впевненості в тому, що сприйняте еквівалентне реальному. Відбувається ототожнення метафізичного з фізичним.

Дійсно, ілюзії надзвичайно подібні на візуальну реальність (взаємодія зі світобудовою), але вона не має відношення до оригіналу. Якщо щось виходить за межі звичного досвіду, то індивід припускається помилок [2]. Прикладом слугує безліч візуальних ілюзій і тестів на інтелект. Те саме стосується й інших модальностей рецепторики та навіть пам'яті. Адже пам'ять – це щоразу заново створена реконструкція минулого із фрагментів інформації. Процес пізнання завше обмежений недосконалими органами відчуття, когнітивними спотвореннями (ілюзіями) і завше пропускається через призму власного досвіду. Тому людина постійно знаходиться в потоці дезінформації і надзвичайно уразлива перед сучасними досягненнями нейромаркетингу.

Висновки. Для зменшення поширення артифіціальних девіацій серед суспільства варто визначити етичні аспекти застосування нейромаркетингу через його небезпеку для свідомості психологічно неграмотних людей.

Література

1. Goldberg E. The Executive Brain: Frontal Lobes and the Civilized. New York: OxfordUniversityPress, 2002. – 272p.

2. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2013. – 499p.
3. Schønthal R. Neuromarketing: Validity and Deploy Within Marketing. London: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010. – 160 p.
4. Thomas A.R., Pop N.A., Iorga A.M., Ducu C. Ethics and Neuromarketing: Implications for Market Research and Business Practice 1st ed. Cham: Springer. 2017. – 209p.
5. Zurawicki L. Neuromarketing: Exploring the Brain of the Consumer. Cham: Springer. 2010. – 273p.

Тези надійшли 27 березня 2017 р.

Філоретова Наталія, Малинович Лариса.

Психологічні особливості взаємодії у сім'ях, де виховується дитина з порушеннями в розвитку

У кожному суспільстві, незалежно від того, на якому етапі розвитку воно перебуває, є діти, які потребують особливої уваги. Це ті діти, що мають деякі відхилення в фізичному, соціальному та психічному розвитку. Проблема ставлення до таких дітей стає ще більше актуальною у зв'язку з тим, що спостерігається постійна тенденція до збільшення їх чисельності.

Останнім часом суттєво піднявся рівень інвалідності і відхилень у розвитку серед дітей. Духовно-емоційне оточення, у якому перебувають сучасні діти, у багатьох випадках несе загрозу духовному і психічному здоров'ю. Деякі діти отримали офіційний статус інваліда та знаходяться на обов'язковому обліку, проте більшість з них мають незначні відхилення у розвитку та не перебувають під спеціальним наглядом. Питання проблематики сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями в розвитку тривалий час є в полі зору вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: Бондар В. І., Берзінь В. І., Вавіна Л. С., Висоцька А. М., Засенко В. В., Ілляшенко Т. Д., Стадненко Н. М., Золотоверх В. В., Колупаєва А. А., Кравець Н. П., Кульбіда С. В., Литовченко С. В., Назарина В. В., Романенко О. В., Сак Т. В., Тищенко В. В., Трикоз С. В. та інші.

Саме організація правильної взаємодії у сім'ях, які виховують дітей з особливостями в розвитку, дозволяє компенсувати їх потребу у спілкуванні, обслуговуванні, лікуванні, контролі за їхньою поведінкою і соціалізацією. Оскільки такі діти часто не знаходяться під спеціалізованим наглядом та є включеними у звичайний шкільний колектив, напрямок дослідження взаємодії у їх сім'ях є актуальним.

Специфічний стан здоров'я чи організму дитини стає психотравмуючим фактором для сім'ї, що надалі порушує її взаємодію із соціумом. Далеко не кожні батьки є психологічно готовими для прийняття дитини такою, якою вона є. Факт того, що дитина є «особливою», стає стресовим для матері та батька. Часто у відносинах в такій сім'ї виникають кризи, а стосунки характеризуються злетами і падіннями правильності батьківського відношення. На соціальному рівні поява особливостей у розвитку дитини приводить до спаду активності та вибірковості стосовно кіл спілкування.

Особистісні установки батьків, які полягають у неприйнятті відхилень дитини, змушують їх обмежитись у спілкуванні лише з членами родини на найближчими людьми.

Часто народження особливої дитини або виявлення особливостей в її розвитку в дитячому віці приводить до небажання повторно народжувати дітей. Кращий психологічний клімат спостерігається в сім'ях, які уже мають одну або декілька абсолютно здорових сімей. Такі родини мають більші перспективи для психосоціальної адаптації.

Психологічна напруга, яка виникає у сім'ї з особливою дитиною, здатна відобразитись на соматичному рівні. Це приводить до того, що батьки отримують астеничні, вегетативні та інші соматичні розлади.

При наявності серйозних порушень у розвитку дитини інформування про цей факт стає першою батьківською кризою, яка може привести до прийняття діагнозу, або навпаки – погіршення психологічних особливостей взаємин у сім'ї. Другим періодом для виникнення кризових ситуацій стають роки подальшого розвитку дитини, коли батьки спостерігають за успішністю дитини, порівнюючи її з ровесниками. Третім періодом для виникнення кризи стає досягнення шкільного віку та проходження шкільного навчання. Момент, коли дитина соціалізується поза сім'єю, та має певні особливості у розвитку, часто обертається складнощами. Дитина може бути відчуженою від колективу, або стати об'єктом дискримінації, що відображається на її емоційному стані та загалом на взаємодії у сім'ї.

Наступні кризові періоди, які зустрічаються у таких сім'ях, пов'язані із дорослішанням дитини, підлітковим віком, досягненням повноліття та подальшою зайнятістю уже дорослої дитини.

Розглядаючи взаємодію у сім'ю, виділяють такі рівні: подружній, батьківський, сиблінговий та розширений сімейний, який включає зовнішні контакти сім'ї із друзями та знайомими. У середовищі, де виховується дитина з порушеннями в розвитку спостерігаються різні підходи до виховання: авторитарний, демократичний, з підвищеною моральною відповідальністю та інші.

Висновки. Щоб охарактеризувати психологічні особливості взаємодії у сім'ях, де виховуються діти з особливостями в розвитку, проводиться діагностика різних сфер цієї взаємодії: психологічний стан кожного члена сім'ї, використаний тип виховання, правильність соціалізації дитини та сім'ї в цілому, наявність певних соматичних та психологічних особливостей у батьків та родичів і інші показники. Проведення діагностики та висунення рекомендацій для роботи практичного психолога здатні забезпечити оптимальні умови для розвитку дитини, яка потребує особливих умов, тому вони актуальні для забезпечення правильного психологічного супроводу, котрий є необхідним для оптимальної життєдіяльності дітей цієї категорії.

Література:

1. Білецька, І. Інклюзивне навчання: перші кроки в Україні / І. Білецька // Дошкільне виховання. - 2007. - №4. - С. 12-15.
2. Валентик, Н. Інклюзивна освіта: за і проти / Н. Валентик // Директор школи (Шкільний світ). - 2010. - №14/15. - С. 45-58.

3. Ілляшенко, Т. Інтеграція дітей з особливими потребами / Т. Ілляшенко // Директор школи (Шкільний світ). - 2009. - №34. - С. 1,20-24.
4. Коваленко, О. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами / О. Коваленко // Освіта України. - 2009. - №90. - С. 1-2.
5. Колупаєва, А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / А. Колупаєва // Дефектологія. - 2009. - №4. - С. 3-4.

Тези надійшли 30 березня 2017 р.

Хазратова Нігора. Тенденції динаміки образу держави і громадянської ідентичності

Образ держави виникає як результат її соціальної перцепції особистістю, а також групою. Особистість отримує багато інформації щодо держави у процесі онтогенезу (ідеологеми, міфи, історико-політичні факти та їх поширені інтерпретації, регламентуючі настанови тощо), але вирішальний вплив на формування образу держави здійснює безпосереднє сприйняття особистістю організаційного середовища держави в процесі реалізації власної активності в ньому. Ця активність зумовлена прагненням самореалізації особистості в наявному соціальному середовищі; держава ж є організацією суспільства, що поширює свій регламентаційний, впорядкувальний вплив на усій своїй території і, отже, створює те організаційне середовище, у якому і розгортається самореалізація особистості.

Держава є організацією, у якій перебігає усе життя особистості. Держава регламентує і задає стандарти і різноманітні програми у різних сферах її життя, тому однією з найважливіших організаційних ідентичностей особистості є ідентичність громадянська. Громадянська ідентичність становить собою самоототожнення з громадянином держави [1] і досягається завдяки процесу самовизначення особистості [3], зокрема, у її стосунках з державою. Якщо етнічна, територіальна ідентичності мають природний, соціобіологічний характер і є константними, то громадянська ідентичність залежить від свідомого вибору особи, отже, має вторинний, культурно-політичний характер.

В ході соціальної перцепції особистість оцінює та інтерпретує усі суб'єктивно-значущі соціальні об'єкти, з якими стикається. Зокрема, оцінюється організаційне середовище держави, оскільки воно становить собою умови соціальної самореалізації. Така суб'єктивна оцінка здійснюється за допомогою так званих конструктів – референтних біполярних осей.

Поруч з універсальними застосовуються також конструкти, специфічні для певних соціальних об'єктів. Було виявлено конструкти, релевантні тим соціально-психологічним потребам, задоволення яких неможливе без організаційного середовища. До них відносяться конструкти: 1) Я – антиЯ (відповідає потребі в соціальній самореалізації і оцінює сприятливість організаційного середовища для

вияву власного Я); 2) Лад – Безлад (відповідає потребі у безпеці); 3) Сенс – Абсурд (відповідає потребі в смислі, тобто екзистенційній виправданості регламентації з боку організації).

Як зазначав Дж. Келлі, при оцінюванні того чи іншого об'єкта може бути актуалізованим лише один полюс конструкта, задіяного в процесі оцінювання [2]. Таким чином, при застосуванні вказаних вище конструктивів може бути утворено вісім комбінацій, кожна з яких відповідає певному типу образу держави. Існування цих типів було підтверджено емпірично. Кожен з них передбачає певний варіант бачення однієї і тієї самої держави. При цьому йдеться зовсім не про суб'єктивну інтерпретацію політичного устрою чи ідеології держави. Йдеться про суб'єктивну оцінку держави з позиції її сприятливості для самореалізації особистості, безпеки існування у ній, її аксіологічного потенціалу, який відповідає або не відповідає інтересам особистості. Усі варіанти образу держави, які визначаються трьома згаданими конструктами, наведені у таблиці 1 (назви є умовними).

Табл. 1. Типи образу держави і відповідні типи громадянської ідентичності

Назва конструкта	Сенс		Абсурд	
	Лад	Безлад	Лад	Безлад
Я	1.Правова держава «Громадянин правової держави»	3. Корумпована держава «Остап Бендер»	5. Бюрократична держава «Державний чиновник»	7. Держава злочинна, але моя «Homo soveticus»
Анти-Я	2. Апарат насилля «Злодій у законі»	4. Спаплюжена ідея «Опозиційна еліта»	6. Відчужена держава «Безправний громадянин»	8. Занепадаюча держава «Потенційний емігрант»

Залежно від актуалізованих при перцепції держави полюсів відповідних конструктивів, змінюється бачення держави. Так, наприклад, при актуалізації полюсів конструктивів «Анти-Я», «Лад» і «Сенс» у державі вбачається апарат насилля, інструмент примусу в руках можновладців. При актуалізації полюсів конструктивів «Анти-Я», «Безлад» і «Сенс» існування держави виглядає виправданим лише на рівні ідеї («нереалізована – або не до кінця реалізована – державницька ідея»).

Логічно, що кожна альтернатива бачення держави особистістю з необхідністю передбачає також і певне бачення себе як громадянина (елемента держави). Це пов'язано з тим, що організація як система обов'язково задає правила і умови взаємодії, а відповідно, і роль кожного елемента системи. Кореляційний аналіз показав, що у більшості пар типів образу держави і громадянської ідентичності є значний зв'язок.

Було проведено два зрізи репрезентованості типів образу держави (і, відповідно, типів громадянської ідентичності) у 2003 і у 2015 роках. Вибірка складала відповідно 53 і 58 дорослих людей (від 18 до 48 років), мешканців західних регіонів України, а також міста Києва. Обидві групи діагностованих були збалансовані за показниками віку і статі.

Результати показали наявність певної динаміки типів образу держави, а також відповідних їм типів громадянської ідентичності. Ці результати наведено у таблиці 2.

Табл. 2. Репрезентованість типів образу держави серед громадян у 2003 і 2015 рр.

№ п/п	1.	2.*	3.	4.	5.*	6.*	7.	8.*
2003	3	21	21	11	17	13	4	10
2015	5	30	15	15	8	5	3	19

Порівняння за допомогою U-критерію Манна-Уїтні показало наявність статистично значущих відмінностей між результатами 2003 і 2015 років по таких типах образу держави, як №2 («Апарат насилля»), №5 («Бюрократична держава»), №6 («Відчужена держава») і №8 («Занепадаюча держава») (у табл. 1 помічені знаком □).

Це означає, що кількість громадян, що були носіями зазначених типів образу держави, істотно змінилася за вказаний період часу. При цьому репрезентованість типів образу держави «Апарат насилля» і «Занепадаюча держава» істотно збільшилася, а типів «Бюрократична держава» і «Відчужена держава» -- навпаки, значно зменшилася.

Перш за все, зменшення кількості носіїв типів «Відчужена держава» і «Бюрократична держава» можна вважати серйозним показником розвитку. Зміст цих типів образу держави пов'язаний з актуалізацією полюсу «Абсурд», що є важким і внутрішньо-конфліктним для переживання власної громадянської ідентичності. Переживання абсурдності власного життя поряд з абсурдністю життєдіяльності груп і організацій, до яких належить особа, відноситься до найбільш травмуючих переживань. Переживання відчуженості держави означає, що ця організація не сприяє власній самореалізації, а крім того, характеризується чуждістю, абсурдністю, нерелевантністю прагненням і інтересам особистості. Отже, перцепція держави чужою та незбагненою, але водночас сильною і впорядкованою, спричиняє навчену безпорадність громадянина, віру в його принципову безправність. Таке відображення держави характерно здебільшого для тоталітарних держав. Аналогічною є ситуація для образу держави «Бюрократична держава». Хоча тут немає переживання безправності (держава сприймається такою, що сприяє конкретним групам громадян), але загальне відчуття абсурдності, хай витіснене, неусвідомлене, перешкоджає довірі до держави і спричиняє кризу сенсу її існування. Той факт, що репрезентованість цих типів образу держави зменшується, свідчить про поступове домінування здорового глузду у ставленні особистості до держави і відхід від перверзійних стосунків з державою, характерних для тоталітарної масової свідомості. Це пов'язано, на нашу думку, зі зростанням досвіду суб'єктності громадян у стосунках з державою протягом 2003-15 років (два Майдани, виникнення добровольчого і волонтерського рухів тощо).

Водночас зростання репрезентованості типів образу держави «Апарат насилля» і «Занепадаюча держава» радше є негативним показником суспільної динаміки. Перший з них означає, що держава сприймається впорядкованою організацією, сенс якої в тому, щоб

чинити примус з боку влади стосовно громадян. Цей тип жорстко розводить інтереси влади та інтереси громадян (хоча в нормальній державі ці інтереси гармонізовані у спільних національних інтересах). Характерним є сприйняття влади сильною і авторитарною, спрямованою на використання держави у власних інтересах. Специфіка відповідної громадянської ідентичності полягає в тому, щоб неявно протистояти такій державі, ігноруючи її інтереси або порушуючи її закони. І, нарешті, тип «Занепадаюча держава» передбачає бачення держави безперспективною, а її подальшу участь як організації (члупи членства) у своєму житті – позбавленою сенсу. Специфіка відповідної громадянської ідентичності – у внутрішній готовності до еміграції. Зростання репрезентованості цього типу може свідчити про тенденцію розчарування і негативних прогнозів щодо держави.

Література:

1. Идентичность: социально-психологические и социально-философские аспекты: коллективная монография / К.В. Патырбаева, В.В. Козлов, Е.Ю. Мазур, Г.М. Конобеев, Д.В. Мазур, К. Марицас, М.И. Патырбаева; науч. ред. К.В. Патырбаева; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. - Пермь, 2012. - 250 с.
2. Історіографічні та методологічні координати соціальної психології. Монографія. За ред. М.М. Слюсаревського.– Кіровоград, 2013. – 317 с.
3. Hansen H. E., Hesli, V. L. National identity: Civic, ethnic, hybrid, and atomised individuals. *Europe-Asia Studies*. – 2009. – 61 (1), p.1–28.

Тези надійшли 12 квітня 2017 р.

Яковенко Сергій.

Психологічні чинники зростання небезпеки самогубств неповнолітніх

За даними ВООЗ, щорічно близько 1 млн. людей добровільно позбавляє себе життя. Самогубство є другою по поширеності причиною смерті молодих людей віком від 15 до 29 років. За останні 30 років цей показник в світі зріс у 8 разів [4; 284]. За загальним показником самогубств Україна замикає десятку найбільш небезпечних країн світу¹ й посідає друге (після Росії) місце щодо самогубств серед неповнолітніх.

Науковцями (А.Амбрумова, Е.Дюркгейм, О.Моховіков, В.Москалець, Г.Старшенбаум, В.Суліцький, Е.Фром та ін.) виявлено сотні різноманітних чинників суїцидальної поведінки, наприклад, фаза місяця, пора року, тривалість сонячного опромінення, вміст у їжі білків, вітамінів, спадковість, стан здоров'я, в тому числі психічного, вживання психоактивних речовин, наявність стресів у повсякденному житті й спроможність долати негаразди, наявність соціальної підтримки, специфіка філософських чи релігійних переконань, стан довкілля й сімейний статус та ін. Запропоновано близько десяти

¹ Статистика суїцидів у різних країнах: <http://lossofsoul.com/DEATH/suicide/countries-ua.htm>

напрямів досліджень суїцидів – біологічний, клінічний, психологічний, соціально-психологічний, соціологічний, соціально-економічний, репресивно-правовий, комплексний; похідних від них стратегій зменшення суїцидального ризику.

Слід зауважити, що є країни, в яких самогубства трапляються дуже рідко (Гаїті, Гондурас, Іран – менше 2 випадків на 100 тис. населення на рік), де рівень життя низький, а рівень задоволення життям високий, де релігія засуджує самогубства (Іслам, Християнство). В Україні рівень самогубств зростає, так саме, як і вартість життя, цінність якої на тлі бойових дій здається падає. Але існують значні регіональні відмінності, адже на заході країни цей показник помітно менший, ніж на сході та півдні, де вплив російськомовного сегменту Інтернету, друкованих та електронних ЗМІ більш відчутний, поширені розлучення, зловживання алкоголем та наркотиками, громада має менший вплив на особу.

Стаття 120 КК України суттєво розширює (порівняно з КК 1960 року) коло суб'єктів за доведення до самогубства, яка практично не працює (за нею засуджено близько 20 осіб), через складність доказування умислу й залежності вчинку від дій чи бездіяльності підозрюваного. Частина 2 і 3 цієї статті передбачають обтяжує відповідальність, якщо потерпілий перебував у залежності в підозрюваного або був неповнолітнім. Відомі випадки розширеного та масового самогубства під впливом впливової людини. Відомий випадок мав місце в Гайане, де в 1978 році релігійний лідер Джон Джеймс переконав більше 990 послідовників разом із ним прийняти отруту. Вважається, що повідомлення ЗМІ про самогубства, особливо про спосіб вчинення, може спровокувати «епідемію» самогубств (феномен Вертера), зробити такий вчинок привабливим, якщо мова йде про відомих осіб. Це не тільки проблема дотримання норм журналістської етики, а й притягнення до відповідальності осіб, які схиляють до самогубства невстановлене кола осіб за допомогою соціальних мереж Інтернету, встановлюють зв'язок із сторонніми, часто незрілими, неповнолітніми, особами та підштовхують до деструктивних дій, залишаючись анонімними й безкарними.

Висновки. Необхідно подбати про покращання кадрового, матеріально-технічного забезпечення кіберполіції, про розробку методики виявлення правопорушників та удосконалити законодавство, яке виявляється безсильним, особливо у випадках, коли зловмисник мешкає за кордоном. Варто підтримати пропозицію Колінко О.О. щодо розширення диспозиції ст. 120 КК України: «Доведення особи до самогубства або спроби самогубства, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності, а також умисне схиляння іншої особи вчинити самогубство шляхом вмовлянь, введення в оману або іншим шляхом, надання допомоги вчиненні самогубства...» [2; 263]. Перерахування «шляхів впливу» краще подати в іншій редакції «вдаючись до маніпулятивного впливу», наявність якого має доводити лінгвістична експертиза. Відповідальність має бути підвищена, якщо об'єктом злочинних

посягань є неповнолітні користувачі засобів масової інформації чи Інтернету. Запобігання доведенню (схилянню) до самогубства є питання виховання та забезпечення психологічної безпеки з боку професійного співтовариства, громадськості і найближчого оточення, людини, яка належить до групи ризику.

Література:

1. Вашека Т.В. Практичні рекомендації для проведення психокорекційної роботи з підлітками за наявності суїцидальних ідецій / Т. В. Вашека // *Практ. психологія та соц. робота.* – 2006. – № 7. – С. 68–72.
2. Колінько О.О. Доведення до самогубства: порівняльна характеристика українського і зарубіжного кримінального законодавства / О.О. Колінько // *Часопис Київського університету права.* – 2010. – № 1. – С. 258-264
3. Психологія суїцидальної поведінки: діагностика, корекція, профілактика : зб. наук. пр. / за заг. ред. С. І. Яковенка. – К. : РВВ КІВС, 2000. – 200 с.
4. Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. – М.: Когито-Центр, 2001 – 569 с.
5. Рибалка В. В. Психологія суїцидальних тенденцій проблемної особистості / В. В. Рибалка. – К. : Шкільний світ, 2009. – 128 с.

Тези надійшли 28 лютого 2017 р.

Яроцук Назар.

Економіко-психологічна безпека держави, як передумова національної безпеки

Економіко-психологічна безпека є однією із складових національної безпеки, зміст якої полягає в системі заходів, спрямованих на запобігання та ліквідації загроз для ефективного розвитку *особистості, суспільства й держави*, і систему державних та суспільних норм, що забезпечують стійкий розвиток країни, захист базових цінностей та інтересів, основ духовного і матеріального благополуччя від внутрішніх і зовнішніх загроз, що часто є результатом загострення міждержавних відносин, виникнення військових конфліктів, дестабілізації внутрішньополітичної ситуації, посилення соціальної напруженості, різкої зміни демографічної ситуації в країні, виснаження життєзабезпечення, появи стихійних лих і екологічних катастроф у країні і за кордоном, а також негативним впливом інформаційно – комунікативних процесів.

Економіко - психологічна безпека держави є провідною складовою національної безпеки. Вона відображає причинно-наслідковий зв'язок між економічним розвитком країни, її воєнно-економічним потенціалом та національною безпекою, а також вона ототожнюється з таким станом рівня загрозливої залежності національної економіки та її інформаційно – комунікативних явищ, за яких ступінь залежності країни від домінуючої економіко - інформаційної групи країн, є такою що загрожує втратою національного суверенітету, глобальних стратегічних цілей країни, істотним ослабленням економічної потужності, значним зниженням рівня життя, критичності, духовної

зрілості нації.

Інформаційно-комунікативні процеси країн агресорів приховують в собі небезпеки, які мають реальну загрозу для розвитку особи й суспільства загалом. Маніпулювання свідомістю людини, використання різноманітних засобів і технологій інформаційно-психологічного впливу на неї стало досить звичним явищем у повсякденному житті, економічній конкуренції та політичній боротьбі. Отже, розуміння загроз для інформаційно-психологічної безпеки особистості, механізмів їх дії та можливостей психологічного захисту стає не лише теоретичною проблемою, а й нагальною потребою соціальної практики і повсякдення людини[2].

Асамблеї Ради Європи вважає за необхідне уникнення таких ризиків, як зниження політичного вибору, маніпуляції із свідомістю, комерціалізація та фрагментація політичних повідомлень, маргіналізація, соціальна дискримінація, контроль за громадянами. Рада рекомендує врахувати нові перспективи, що їх несуть нові комунікативні та інформаційні технології для розвитку інтерактивності як основного засобу подолання пасивності, яка характерна для тих, хто просто спостерігає за подіями.

Процес формування і розвитку економіко-психологічної безпеки безпеки передбачає відображення людиною зовнішніх умов у вигляді суб'єктивної моделі, яку особа використовує як патерн у власному сприйнятті та діяльності. При цьому різні суб'єкти в одному і тому ж середовищі можуть переживати різну ступінь безпеки.

Економіко-психологічна безпека особистості визначена особливостями індивідуального осмислення дійсності у всій сукупності її соціальних процесів, подій, відносин[4].

Взаємодіючи з навколишньою дійсністю, людина не тільки пасивно відтворює засвоєні ним форми взаємодії з соціумом, але й сам є учасником його розвитку, а отже, здатний змінювати існуючі умови, виходячи за межі, як власних так і створених для неї рамок.

Низький рівень життя, безробіття, забруднення навколишнього середовища, слабка соціальна підтримка з боку держави, несприятливі кліматичні умови, духовна криза, еформація системи норм, установок та цінностей, що проявляється у неадекватності оцінки інформаційно-психологічного впливу, інформаційну експансію розвинутих країн, які здійснюють глобальний інформаційний вплив, з метою поширення аморального світогляду, політичних і духовних цінностей та ідеалів західного світу, залишки тоталітарного режиму в масовій свідомості, готовність до покори, психологічна беззахисність населення, яка стала основною передумовою піддатливості тиску зацікавлених осіб, брак ефективно діючих соціальних інститутів - усі ці чинники призводять до використання маніпулятивних технологій у різних сферах існування людини, а як наслідок, загрожують інформаційно-психологічній безпеці, впливаючи таким чином і на міжнародну безпеку - все це фактори зниження особистісної безпеки в країні.

Механізми процесу формування та розвитку психологічної безпеки особистості детерміновані поведінкою людини в різних ситуаціях. До основних можна віднести механізми наслідування

зразкам безпечної поведінки, ідентифікації, соціальної оцінки бажаного поведінки, конформності. Самопізнання, самоствавлення, саморегуляція взаємопов'язані і визначають самосвідомість. Одним з основних психологічних умов збереження економіко-психологічної безпеки особистості є підвищення рівня самосвідомості, а як наслідок і критичності власної діяльності [4].

Економіко-психологічна безпека держави — це не лише захищеність національних інтересів, але й готовність, і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної та психологічної стабільності суспільства.

При аналізі економічної безпеки виділяються передусім три основні складові [1]: Економічна незалежність; Стійкість і стабільність національної економіки; Здатність до саморозвитку і прогресу, як окремих громадян так і цілої нації

Висновки. Ефективність забезпечення національної безпеки можлива лише за умови гармонійного існування усіх її компонентів, а найперше психолого-економічної безпеки. Психологічні чинники економічної безпеки держави характеризують сукупність психологічних явищ різних сфер життєдіяльності суспільства, які є похідними від особистої та соціальної свідомості громадян та позитивно впливають на функціонування, стан і розвиток економічної сфери суспільства. Всі такі психологічні чинники можна звести у три групи: 1) Екзогенного характеру; 2) Ендогенного характеру; 3) індивідуально-психологічні, які є визначальними в розвитку будь-якої нації.

Література:

1. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : Монографія. - К.: НІСД, 1997. - 144 с.
2. Горбулін В.П. Засади національної безпеки України: підручник. - К.: Інтертехнологія, 2009. - 272 с.
3. Актуальні проблеми інформаційної безпеки України : аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. - 2001. - № 1. - С. 2-59.
4. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты / Г.В. Грачев. - М. : Изд-во РАГС, 1998. - 125 с.

Тези надійшли 24 березня 2017 р.

Довідка про авторів

1. **Адамська Зоряна Михайлівна** – доцент кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 096-954-96-65. E-mail: zoryanada@ukr.net

Фасилітативна діяльність у професійному становленні майбутнього психолога

2. **Алмаші Світлана Іванівна** – старший викладач кафедри практичної психології Мукачівського державного університету.

Причини та види подружніх конфліктів

3. **Андрійчук Іванна Петрівна** – доцент кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 067-769-22-28. E-mail: ivanna.andriychuk@gmail.com

Діалогічна взаємодія в управлінському спілкуванні вищої школи

4. **Андрусин Юлія Іванівна** – старший науковий співробітник наукової лабораторії науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, кандидат психологічних наук.

Захист від негативних інформаційно-психологічних впливів в умовах гібридної війни

5. **Адамська Зоряна Михайлівна** – доцент кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 096-954-96-65. E-mail: zoryanada@ukr.net

Фасилітативна діяльність у професійному становленні майбутнього психолога

6. **Бамбурак Наталія Михайлівна** – завідувач кафедри психології діяльності в особливих умовах Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 0972397630. E-mail: bbrk@i.ua

Професійно-особистісні деструкції в діяльності фахівців-психологів

7. **Барабаш Мирослав** - студент 3 курсу спеціальності «соціальна педагогіка» Львівського національного університету імені Івана Франка.

Соціопсихологічні засади світоглядних цінностей сучасного захисника України

8. **Баранюк Назарій Ігорович** – асистент кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Тел.: 0662278781. E-mail: EstimableBNI@ukr.net

До питання розуміння психології безпеки

9. **Барчій Магдалина Степанівна** – старший викладач кафедри психології Мукачівського державного університету. Тел.: 0507497139. E-mail: barchiymagdalena@gmail.com

До питання формування емоційної стійкості майбутніх педагогів

10. **Березовська Лариса Іванівна** – доцент кафедри психології Мукачівського державного університету, кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 050-666-92-55. E-mail: berezlarysa@gmail.com

Попередження професійного вигорання студентської молоді

11. **Білозерська Світлана Іванівна** – доцент кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук, доцент. E-mail: lana_sun@meta.ua

Духовні цінності як орієнтири розвитку української нації

12. **Бойко Анастасія** – студентка 4 курсу спеціальності «Психологія» Національного університету «Львівська політехніка». Тел.: 098-586-49-64.

Психологічні механізми упередженого ставлення до вимушених переселенців зі Сходу та Криму

13. **Варій Мирон Йосипович** – завідувач кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор психологічних наук, професор. E-mail: varyj@ukr.net

Основні засади психології національної безпеки

14. **Вінтюк Юрій Володимирович** – доцент кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 063-302-00-75. E-mail: yurvin@ukr.net

Окремі ментальні характеристики української нації як загроза її існуванню

Перешкоди на шляху реформування системи освіти як загроза майбутньому нашої держави

15. **Войцеховська Оксана Володимирівна** – асистент кафедри теоретичної і практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук.

Теоретичні підходи дослідження феномену психологічного благополуччя особистості

16. **Волошин Олександра Романівна** – доцент кафедри економіки та економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат фізико-математичних наук, доцент. Тел.: 066-593-02-91. E-mail: voloshyno@i.ua

Інформаційні війни як загроза національній безпеці

17. **Гаркавенко Зоя Олександрівна** – доцент кафедри практичної психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, кандидат психологічних наук. Тел.: 067-441-24-46. E-mail: mudrayasova@bigmir.net

Теоретико-методологічний аналіз впливу соціальної ентропії на психологічну безпеку суспільства

18. **Германович Оксана Романівна** – асистент кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка».

Психологічні особливості часо-просторових характеристик у життєдіяльності особистості

19. **Гоца Василина Михайлівна** – асистент кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Тел.: 0500345006. E-mail: Vasylynahozza@ukr.net

Психологічна безпека особистості: теоретико-психологічні аспекти

20. **Горошкевич Надія Євгеніївна** – старший викладач кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка». E-mail: nadja.horoshkevych@mail.ru

Пошук шляхів захисту від інформаційного психологічного впливу ЗМІ

21. **Губенко Олександр Володимирович** - старший науковий співробітник Інституту психології ім. Г.С. Костюка, канд. психол. наук, доцент. Тел.: 095-832-0576. E-mail: alado2014@yandex.ru

Психологія національної еліти як фактор національної безпеки

22. **Гузенко Ірина Михайлівна** – старший викладач Національна академія сухопутних військ. Тел.: 067-58-19-474, E-mail: irisguzenko@gmail.com

Синдром емоційного вигорання у професійній діяльності військовослужбовців

23. **Гуцман Марина Сергіївна** – лаборант кафедри психології діяльності в особливих умовах Львівського державного університету внутрішніх справ, магістр з практичної психології. Тел.: 0987089736. E-mail: gucman-marina@mail.ru

Психологічні особливості ресурсного потенціалу особистості в умовах переживання стресу

24. **Дзюбинська Марія Ярославівна** – аспірант кафедри загальної та клінічної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тел.: 097-76-105-76. E-mail: Mariczka13@ukr.net

Особливості самооцінки матерів, які виховують дітей хворих на епілепсію

25. **Жиляк Наталія Вікторівна** – старший викладач кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат психологічних наук. Тел.: 0976711811. E-mail: nataliezhylyjak@ukr.net

Професійна самоідентифікація як умова психологічної безпеки особистості студента

26. **Живко Зінаїда Богданівна** – професор кафедри менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор економічних наук, професор. Head of the Department of Management, Doctor of Science in Economics, Professor. E-mail: svatiuk@gmail.com

Зростання ролі психологічної безпеки у соціальній сфері системи

27. **Жизномірська Оксана Ярославівна** – доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат психологічних наук. Тел.: 097-86-89-282. E-mail: oksfo@inbox.ru

Психологічні аспекти підвищення стресостійкості особистості педагога

28. **Жиляк Наталія Вікторівна** – старший викладач кафедри загальної та практичної психології, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат психологічних наук. Тел.: 0976711811. E-mail: nataliezhylyjak@ukr.net

Професійна самоідентифікація як умова психологічної безпеки особистості студента

29. **Завгородня Олена Василівна** – старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, доктор психологічних наук, старший дослідник. Тел.: 093-509-89-86. E-mail: zolen58@mail.ru

Здоров'я дитини в контексті історично зумовлених типів ставлення до неї

30. **Закалик Галина Михайлівна** – старший викладач кафедри теоретично та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка». Тел.: 063-14-79-671. E-mail: halyna_zakalyk@ukr.net,

Негативні форми особистісної та соціальної деструктивності у сучасному суспільстві

31. **Затурська Ольга Михайлівна** – студентка 3 курсу спеціальності «Психологія» Національного університету «Львівська політехніка». E-mail: olyisja12@ukr.net

Формування етнічних культурно-ціннісних орієнтацій у студентському середовищі та їх вплив на психологічну безпеку особистості

32. **Іванова Наталя Георгіївна** – начальник наукової лабораторії науково-організаційного центру Національної академії СБ України, доктор психологічних наук, професор. E-mail: ipolitbest@gmail.com

Зміст та особливості перебігу професійного вигорання фахівця

33. **Іванова Олена Вячеславівна** – завідувач кафедри загально-правових та психологічних дисциплін Факультету №2 – підготовки фахівців для НГУ ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: (068) 809-95-68. E-mail: elenaivanova2005@gmail.com

Щодо питання терористичної віктимності та реалізації функцій Національної гвардії України

34. **Иванчина Ольга Николаевна** – заведуючий кафедрою уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина, кандидат философских наук, доцент. Тел.: (+375-29) 520-31-12 (МТС). E-mail: onivanchina@mail.ru

Психологические аспекты религиозной безопасности

35. **Калинюк Ольга Михайлівна** – студентка 3 курсу кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка». Email: olka.kalynjuk@gmail.com

Соціально-психологічні чинники формування етнічних стереотипів як аспект безпеки особистості

36. **Коваль Вікторія Олександрівна** – спеціаліст організаційно-наукового відділу науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України. E-mail: ipolitbest@gmail.com

Захист від негативних інформаційно-психологічних впливів в умовах гібридної війни

37. **Кожушко-Лозинська Ірина Іванівна** – практикуючий психолог, старший бібліограф бібліотеки Львівського державного університету внутрішніх справ.

Проблема захисту творів сакрального живопису західноукраїнських художників першої половини 20 ст.

38. **Коновалова Олена Володимирівна** – аспірант кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету, практичний психолог, старший викладач ТЕК КНТЕУ. Тел.: 067-321-42-39. E-mail: sev76_07@ukr.net

Формування професійної мотивації студентів торговельно-економічного коледжу

39. **Корсун Сергій Іванович** – професор кафедри загально-правових та психологічних дисциплін Факультету підготовки фахівців для НГУ ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: (067) 507-65-85. E-mail: korsun-s@ukr.net

Щодо питання терористичної віктимності та реалізації функцій Національної гвардії України

40. **Кривопишина Олена Анатоліївна** – професор кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор психологічних наук, професор. E-mail: Krivopishina@mail.ru

Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів особистості з різним рівнем інтернет – залежності

41. **Кузікова Світлана Борисівна** – завідувач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, доктор психологічних наук, професор. Тел.: 096-83-83-442. E-mail: kuzikova_svetlana@ukr.net

Саморозвиток як умова життєздатності людини у кризових ситуаціях

42. **Кузнецова Олена Дмитрівна** – завідувач кафедри журналістики та засобів масової комунікації Національного університету «Львівської політехніки», доктор філологічних наук, професор. E-mail: o.d.kuznetsova@gmail.com

Українофобія як засіб інформаційної війни російських ЗМІ

43. **Кулеша-Любінець Мирослава Миронівна** – доцент кафедри загальної та клінічної психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кандидат психологічних наук, доцент. E-mail: myroslava.liubinets@pu.if.ua

Особливості психологічного супроводу хворої дитини та її сім'ї в умовах лікувального закладу

44. **Легендзевич Галина Ярославівна** – старший викладач кафедри теоретичної і практичної психології Національного університету «Львівської політехніки».

Особливості формування рефлексивних компетентностей у процесі професійної підготовки студентів – психологів

45. **Лесько Наталія Володимирівна** – доцент кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат юрид. наук. Тел.: 965110599. E-mail: leskonataly@gmail.com

Проблеми психологічного насильства в сім'ї

46. **Лещук В.** – кандидат філософських наук, доцент.

Теоретико-методологічний аналіз впливу соціальної ентропії на психологічну безпеку суспільства

47. **Литвинчук Леся Михайлівна** – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Тел.: 0681222639. E-mail: lutol@ukr.net

До проблеми системності у психологічній реабілітації осіб залежних від опіоїдів

48. **Литвинчук Михайло Юрійович** – науковий кореспондент Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. E-mail: misha1110@ukr.net

До проблеми ефективності поведінки особи в складних умовах

49. **Ліщинська Олена Альбертівна** – професор кафедри загальної та клінічної психології ПНУ імені Василя Стефаника, доктор психологічних наук. Тел.: 067-405- 60-82. E-mail: olenalishchynska@ukr.net

Соціально-психологічне обґрунтування критеріїв деструктивного психологічного впливу ЗМІ

50. **Лозинська Тетяна Львівна** – здобувач кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія», психолог ЛМЦСССДМ. E-mail: lozinska.tanya7@gmail.com

Психогігієнічне виховання студентської молоді на християнських засадах

51. **Лозинський Олег Михайлович** – старший викладач кафедри теоретичної та практичної психології НУ «Львівська політехніка», керівник ГО «Львівський аналітичний дім». E-mail: lviv-forum@ukr.net

Психологічне трактування антикорупційної спроможності особистості у підходах конструктивно-розвивальної теорії Р. Кегана

Проблема захисту творів сакрального живопису західноукраїнських художників першої половини 20 ст.

52. **Лялюк Галина Миколаївна** – доцент кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 0980801256 E-mail: polgal@bigmir.net

Неефективність функціонування механізмів психологічного захисту як детермінанта відхилень у становленні особистості

53. **Макаренко Стефанія Стефанівна** – доцент кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 0675884264. E-mail: makarenko_s_s@ukr.net

Психосоматичне здоров'я як важлива складова національної безпеки

54. **Малинович Лариса Михайлівна** – доцент кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», канд. психол. наук. Тел.: 093-020-0609. E-mail: nataliaphils@gmail.com

Психологічні особливості взаємодії у сім'ях, де виховується дитина з порушеннями в розвитку

55. **Марушка Вікторія Ярославівна** – студентка Мукачівського державного університету. Тел.: 0689974507. E-mail: marushka.vika@mail.ru

Проблеми формування самооцінки підлітка

56. **Матіко Марія Іванівна** – студентка кафедри психології гуманітарного факультету Мукачівського державного університету, Тел.: 0978634322. E-mail: marichka.matiko@mail.ru

Психологічний аналіз труднощів у діяльності і спілкуванні школярів при переході з початкової школи в основну

57. **Миронець Сергій Миколайович** – доцент кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат психологічних, доцент. Тел. : 099-736-57-70, E-mail: msm@email.ua

Особливості формування професійно-психологічної готовності фахівців міжнародних гуманітарних місій

58. **Москалець Віктор Петрович** – завідувач кафедри загальної та клінічної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор психологічних наук, професор. E-mail: bober.if@gmail.com

Віра в Бога як фактор почуття екзистенційної безпеки

59. **Новікова Жанна Михайлівна** – асистент кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка». E-mail: mari1104-66@mail.ru

Роль взаємодопомоги у формуванні безпечного простору особистості

60. **Олійник Алла Вікторівна** – доцент кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук. E-mail: oljnik_allya@mail.ru

Життєдайність релігійного сенсу існування

61. **Ортинський Володимир Львович** – директор Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Національна безпека України у площині психологічної науки (вступне слово)

62. **Панасюк Надія Анатоліївна** – студентка кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка». E-mail: nadiya.panasyuk@gmail.com

Профілактика емоційного вигорання серед студентів

Психологічні механізми упередженого ставлення до вимушених переселенців зі Сходу та Криму

63. **Поклад Ірина Миколаївна** – провідний науковий співробітник лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А.Роменця Інституту психології імені Г.С.Костюка, НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник. Тел.: 063-858-71-45. E-mail: snigirytsia@mail.ru

Арт-терапія як засіб актуалізації ресурсів особистості до збереження психологічного здоров'я

64. **Поліщук Валерій Миколайович** – професор кафедри теоретичної та практичної психології НУ «Львівська політехніка», доктор психологічних наук, професор.

Корупційне повсякдення, або 10 суспільних причин байдужого ставлення до корупції

65. **Поліщук Світлана Анатоліївна** – доцент кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук, доцент. E-mail: swetlana.polischuck@yandex.ua

Психологічний супровід молодших школярів: з досвіду реалізації проекту

66. **Попович Богдана Іванівна** – студент Мукачівського державного університету. Тел.: 0634795337. E-mail: popovitch.dana@yandex.ru

Причини та види подружніх конфліктів

67. **Радчук Галина Кіндратівна** – завідувач кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор психологічних наук, професор. E-mail: galyna012345@gmail.com

Орієнтири розбудови сучасної освіти з позиції синергетики

68. **Рашковська Ілона Владиславівна** – доцент кафедри практичної психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, кандидат психологічних наук. Тел.: 050-330-96-61. E-mail: i.v.rash@list.ru

Професійне вигорання педагога та шляхи його подолання як важливий напрям роботи психолога в школі

69. **Романець Зоя Олексіївна** – доцент кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 067-421-35-55. E-mail: zoria@polinet.lviv.ua

Екзистенційно-психологічні фактори релігійного сектантства

70. **Рутар Степан Михайлович** – доцент ВНЗ ЛОР «Львівський інститут медсестринства та лабораторної медицини ім. А. Крупинського», канд. філос. наук. E-mail: rutarc@ukr.net

Проблеми деоліархізації в Україні

71. **Сватюк Оксана Робертівна** – доцент кафедри менеджменту Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент. (Ph.D) candidate of economic sciences, associated professor, Professor of Management. E-mail: svatiuk@gmail.com

Зростання ролі психологічної безпеки у соціальній сфері системи

72. **Семенів Наталія Миронівна** – доцент кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук, доцент. E-mail: semenivnat@gmail.com

Міжетнічні взаємини і національна безпека: виклики сучасності

73. **Сіткар Віктор Ілліч** – доцент кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат психологічних наук. Тел.: (0352) 53-39-50; (0352) 25-38-28. E-mail: sitkarv@gmail.com.

Психологічна безпека особистості дитини крізь призму субкультури on-line спілкування

74. **Сибірна Рома Іллінічна** – професор кафедри психології діяльності в особливих умовах ЛьвДУВС, доктор біологічних наук, професор. Тел.: 0679452644. E-mail: sybandrij@dr.com

Особливості поведінки працівника поліції в надзвичайних ситуаціях

75. **Сибірний Андрій Володимирович** – доцент кафедри менеджменту ЛьвДУВС кандидат біологічних наук, доцент. Тел.: 0677533870. E-mail: sybandrij@dr.com

Особливості поведінки працівника поліції в надзвичайних ситуаціях

76. **Сингаївська Ірина Валентинівна** – завідувач кафедри психології, професор ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», кандидат психологічних наук, доцент. Тел.: 067-978-97-98. E-mail: irinas@krok.edu.ua

Використання клубного формату для профілактики професійного вигорання викладачів ВНЗ

77. **Собко Катерина** – студентка 3 курсу спеціальності «Психологія» Національного університету «Львівська політехніка». E-mail: katya.sobko.97@mail.ru

Прояви етнічної толерантності у структурі міжособистісної взаємодії студентського середовища

78. **Соколов С.** – кандидат філософських наук, доцент.

Теоретико-методологічний аналіз впливу соціальної ентропії на психологічну безпеку суспільства

79. **Степура Євгеній Вікторович** – науковий співробітник Інституту психології НАПН України, кандидат психологічних наук. Тел.: 068-101-82-98. E-mail: evgenij-stepura@yandex.ru

Проблема психологічних чинників невдалих рішень

80. **Сулятицький Іван Васильович** – доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзії Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат психологічних наук, доцент, голова Центру психоінформації. Тел.: 067-673-30-40. E-mail: sulo@ukr.net

Соціопсихологічні засади світоглядних цінностей сучасного захисника України

81. **Суший Олена Володимирівна** – завідувач лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор наук державного управління. Тел.: 0679109926. E-mail: a_s_y2000@ukr.net

Психосоціальні та інституційні чинники національної небезпеки у новітніх українських реаліях

82. **Терлецька Юліана Миронівна** – доцент кафедри педагогіки та соціального управління Національного університету «Львівська політехніка», кандидат психологічних наук. E-mail: yulianysya@i.ua

Психоекономічна депривація в контексті економічно-психологічної безпеки держави

83. **Титула Дмитро (Tytula Dmytro)** – the research assistant of the National academy of Security Service of Ukraine. E-mail: 2404tdv@gmail.com

***Міжнародний тероризм. Психологічні аспекти тероризму
International terrorism. Psychological Aspects of Terrorism***

84. **Ткач Богдан Миколайович** – докторант Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, кандидат психологічних наук. Тел.: 095-222-00-82. E-mail: bohdan.tkach@gmail.com

Значення нейромаркетингу у формуванні девіантної поведінки

85. **Філоретова Наталія Олегівна** – студент кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка».

Психологічні особливості взаємодії у сім'ях, де виховується дитина з порушеннями в розвитку

86. **Хазратова Нігора Вікторівна** – професор кафедри теоретичної та практичної психології НУ «Львівська політехніка», доктор психологічних наук, професор.

Тенденції динаміки образу держави і громадянської ідентичності

87. **Яковенко Сергій Іванович** – проректор Київського інституту сучасної психології та психотерапії, доктор психологічних наук, професор. Тел.: 097-285-44-34. E-mail: serg_yak@ukr.net

Психологічні чинники зростання небезпеки самогубств неповнолітніх

88. **Ярощук Назар Ярославович** – магістрант кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка», Тел.: 0987234177. E-mail: big-nazar_3@bigmir.net

Економіко - психологічна безпека держави, як передумова національної безпеки

Для нотаток

Для нотаток

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Психологія національної безпеки

Збірник тез науково-практичної конференції
з міжнародною участю

25 квітня 2017 року
Львів

Текст надруковано в авторській редакції.

Підписано до друку 10.04.2017 р. Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк на різнографі. Гарнітура Palatino Linotype.
Ум. друк. арк. 11,39. Тираж 100.

Видавництво "СПОЛОМ". 79008 Україна,
м. Львів, вул. Краківська, 9. Тел. /факс: (380-32) 297-55-47.
E-mail: spolom_lviv@ukr.net. Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності:
серія ДК, № 2038 від 02.02.2005 р.

Друк ФОП Гуменецький М. В.
81630, Львівська обл., Миколаївський р-н,
с. Гонятичі, вул. Польова, 10
Свідоцтво фізичної особи-підприємця: № 083613 від 18.08.2008 р.